

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС:

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

ВИПУСК 8 (9-10)

**КИЇВ
2018**

Фахове видання

з філософських, педагогічних наук затверджено наказом Міністерства освіти і науки України
(№326 від 04.04.2018 року)

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 22989-12889 ПР від 11 грудня 2017 року

Друкується за рішенням

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(протокол № 1 від 27 вересня 2018 року)

Шеф – редактор:

Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України (Україна, Київ)

Головний редактор:

Кивлюк О. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Співредактори:

Топузов О. М., доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, (Україна, Київ)

Вашкевич В. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Савельєв В. Л., доктор історичних наук, професор (Україна, Київ)

Відповідальний редактор:

Мордоус І. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Редакційна колегія:

Андрушкевич Ф., доктор педагогічних наук, проф. (Польща, Ополе)

Андрюкайтене Р., доктор PhD соціальних наук (менеджмент) (Литва, Маріямполе)

Базалук О. О., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Бак М., доктор філософських наук (Польща, Ополе)

Бобрицька В. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Бондаренко В. Д., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Ван Цзин доктор наук, професор (Китай)

Вернидуб Р. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Воронкова В. Г., доктор філософських наук, професор (Україна, Запоріжжя)

Жалдак М. І., доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України (Україна, Київ)

Калініна Л.М. доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Корець М. С., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Макаренко Л. Л., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Свириденко Д.Б., доктор філософських наук, доцент (Україна, Київ)

Сергієнко В. П., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Терепищій С. О., доктор філософських наук, доцент (Україна, Київ)

Чжу Декуан доктор наук, професор (Китай)

Яшанов С. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем сучасної освіти і науки в умовах полікультурного глобалізаційного суспільства. Основні рубрики охоплюють всі освітні галузі (науки про освіту; філософія освіти; освітні вимірювання; дошкільна, початкова, середня, професійна, вища освіта, менеджмент освітньої діяльності тощо). Розрахований на фахівців гуманітарних наук.

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС : ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ / Голов. ред. О. П. Кивлюк. – Київ :

«Видавництво «Гілея», 2018. – Випуск 8 (9-10) : філософські науки. – 118 с.

© Редакційна колегія, 2018

© Автори статей, 2018

© Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2018

© ПП «Видавництво «Гілея», 2018

**NATIONAL PEDAGOGICAL
DRAGOMANOV UNIVERSITY**

**EDUCATIONAL
DISCOURSE:
COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS**

PHILOSOPHICAL SCIENCES

VOLUME 8 (9-10)

KYIV
2018

Scientific professional publication on pedagogy and philosophy
(order of the Ministry of Education and Science No. 326 dated April 4, 2018)

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

Certificate of printed mass media's state registration:
Series KB № 22989-12889 IIP from December 11th, 2017

Printed by decision

Academic Council of National Pedagogical Dragomanov University
(protocol № 1 from September 27th, 2018)

Honored Chief Editor:

Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv)

Chief Editor:

Kyvliuk O. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Co-editor:

Topuzov O. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv)

Vashkevych V. M., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Saveliev V. L., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Responsible Editor:

Mordous I. O., Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Editorial board:

Andrushkevych F., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, (Poland, Opole)

Andriukaitene R., Doctor of Social Sciences (Management) (Lithuania, Marijampole)

Bak M., Doctor of Philosophical Sciences (Poland, Opole)

Bazaluk O. O., Doctor of Philosophical, Professor (Ukraine, Kyiv)

Bobrytska V. I., Doctor of Pedagogical Sciences Professor, (Ukraine, Kyiv)

Bondarenko V. D., Doctor of Philosophical, Professor (Ukraine, Kyiv)

Wan Jing Doctor of Sciences, Professor (China)

Vernydub R. M., Doctor of Philosophical Sciences Professor, (Ukraine, Kyiv)

Voronkova V. G., Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Zaporizhzhia)

Zhaldak M. I., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv)

Kalinina L.M., Doctor of Pedagogical Sciences Professor, (Ukraine, Kyiv)

Korets M. S., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Makarenko L. L., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Svyrydenko D. B., Doctor of Philosophical Sciences, Docent (Ukraine, Kyiv)

Serhiienko V. P., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Terepyshchyi S. O., Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Zhu Dequan Doctor of Sciences, Professor (China)

Yashanov S. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv).

The collections' concept is based on a multifaceted scientific coverage of the problems of modern education and science in terms of multicultural globalisational society. The main headings cover all educational areas (sciences about education; Philosophy of education; Educational measurements; Pre-school, primary, secondary, vocational, higher education, management of educational activities, etc.). It is designed for specialists in the humanities.

EDUCATIONAL DISCOURSE : COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS / Chief Editor O. P. Kyvliuk. – Kyiv : «Publishing house «Hileya», 2018. – Volume 8 (9-10) : philosophical sciences. – 118 p.

©Editorial board , 2018

©Authors of articles, 2018

©National Pedagogical Dragomanov
University , 2018

©PE Publish House Hileya, 2018

ЗМІСТ

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Воронкова В.Г., Кивлюк О.П., Нікітенко В.О.	Креативна модель освіти як фактор розвитку інноваційно-ноосферного суспільства	7
Дергачов Є.В.	Практичні вектори правової освіти як основи трансформації правової свідомості	22
Субботін В.М.	“Світ-системна” форма глобалізації та небезпеки “периферизації” суспільного розвитку	30
Яценко О.Д.	Універсалії культури перед викликами сучасності: освітянський аспект	45

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ

Свириденко Д.Б., Терещиць С.О.	Сценарії реінтеграції української вищої освіти: філософський аналіз та оцінка перспектив	59
Жукова Г.В.	Позаакадемічна освіта – нова філософія освітньої діяльності	71
Якимчук О.І.	Історичне значення та суперечності реалізації Державної національної програми “Освіта” (“Україна XXI століття”)	80
Сімакова Н.М.	Правове поле української освіти: становлення та розвиток	91

CONTENT

SOCIO-CULTURAL DIMENSION OF INNOVATION PROCESSES

<i>Voronkova V., Kyvliuk O., Nikitenko V.</i>	The creative model of education as a factor in the development of the innovation-noosphere society	7
<i>Dergachev E.</i>	Practical vectors of legal education as the basis for the transformation of legal consciousness	22
<i>Subbotin V.</i>	A “world-system” form of globalization and the danger of social development “peripherization”	30
<i>Yatsenko O.</i>	Universality of culture at challenges of modern issue: educational aspects	45

EDUCATIONAL STRATEGIES

<i>Svyrydenko D., Terepyshchyi S.</i>	The scenarios of reintegration of Ukrainian higher education: philosophical analysis and evaluation of perspectives	59
<i>Zhukova G.</i>	Non-academic education – a new philosophy of educational activity	71
<i>Yakymchuk O.</i>	Historical value and contradictions of the implementation of the state national program “Education” (“Ukraine of the XXI century”)	80
<i>Simakova N.</i>	Ukrainian legal field of education: the establishment and development	91

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 37.013.3:001.895

КРЕАТИВНА МОДЕЛЬ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ
ІННОВАЦІЙНО-НООСФЕРНОГО СУСПІЛЬСТВАTHE CREATIVE MODEL OF EDUCATION AS A FACTOR IN THE
DEVELOPMENT OF THE INNOVATION-NOOSPHERE SOCIETY

В. Г. Воронкова

О. П. Кивлюк

В. О. Нікітенко

Актуальність дослідження обумовлена тим, що в сучасних умовах формується креативна модель освіти як фактор інноваційно-ноосферного суспільства та показано його роль у подальшому розвитку суспільного життя. Креативна модель освіти дає змогу по-новому поглянути на розвиток креативного складника в різних сферах діяльності. В контексті інноваційно-технологічної моделі розвитку освіти акцент ставиться на розвиток науки, освіти, знання, ноу-хау, інформаційних технологій “нової хвилі”, отримання високоякісної інформації.

Постановка проблем – феномен креативної моделі освіти як фактора розвитку інноваційно-ноосферного суспільства та умови її становлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню креативної моделі освіти як фактора розвитку інноваційно-ноосферного суспільства присвячено роботи В. Андрущенка, Р. Андрукайтене, В. Бека, В. Воронкової, О. Кивлюк, В. Нікітенко, О. Пунченка, О. Сосніна, які в своїх роботах розглядають інноваційно-інформаційне суспільство. В своїй роботі ми зробили акцент на відомій роботі Річарда Флориди “Homo creativus”.

Постановка завдання –

Urgency of the research is resulted from the fact that in modern circumstances, a creative model of education is being formed as a factor of the innovation-noosphere society and its role in the further development of social life was shown. The creative model of education allows you to take a fresh look at the development of the creative component in various activity fields. In the context of an innovative technological model of educational development, the emphasis is on the development of science, education, knowledge, know-how, “new wave” information technology, obtaining high-quality information.

Target setting – the phenomenon of the creative model of education as a factor in the development of the innovation-noosphere society and the conditions for its formation.

Actual scientific researches and issues analysis. The works of such scientists as V. Andrushchenko, R. Andriukaitene, V. Bekh, V. Voronkova, O. Kyvliuk, V. Nikitenko, O. Punchenko, O. Sosnin are devoted to the study of the creative model of education as a factor in the development of an innovative-noospheric society. They consider an innovative information society. In our work, we focused on the famous work of Richard Florida “Homo creativus”.

The research objective –

аналіз впровадження феномена креативної моделі освіти як фактора розвитку інноваційно-ноосферного суспільства у зарубіжних країнах та умови її досягнення.

Виклад основного матеріалу. Проаналізовано моделі інноваційної та технологічної освіти в зарубіжних країнах, розкрито акценти креативної моделі інноваційно-технологічної моделі освіти; напрями формування креативного етосу в контексті розвитку моделей креативної освіти; виявлено роль креативної освіти як визначальної характеристики прогресу і процвітання в часи надзвичайних технологій.

Висновки. Доведено, що сучасна освіта повинна базуватися на трьох "Т", що означає ідеальну парадигму розвитку креативної моделі освіти як фактора розвитку інноваційно-ноосферного суспільства - технології, талант і толерантність. Технології вимірюються на основі Індексу високих технологій для оцінки високотехнологічних галузей, їх можна експлікувати з урахуванням даних про стан підприємства і бізнесу, а також показників інноваційного розвитку.

Ключові слова: модель освіти, креативна освіта, інноваційно-інформаційне суспільство, технологічна модель розвитку, інноваційна модель освіти, меритократична складова суспільства

analysis of the introduction of the phenomenon of the creative model of education as a factor in the development of the innovation-noosphere society in foreign countries and the conditions for its achievement.

The statement of basic material. We have analyzed the models of innovative and technological education in foreign countries, revealed the accents of the creative model of the innovative-technological model of education; formation directions of creative ethos in the context of the development of the creative education models. We have identified the role of creative education as a defining characteristic of progress and prosperity in times of high technology.

Conclusions. We have proven that modern education should be based on three "T", which means an ideal paradigm for the development of the creative education model as a factor in the development of the innovative-noospheric society - technology, talent and tolerance. Technologies are measured on the basis of the High Technology Index for the evaluation of high-tech industries, they can be explicated taking into account data on the state of the enterprise and business, as well as indicators of innovative development.

Keywords: model of education, creative education, innovation and information society, technological development model, innovative education model, meritocratic component of society.

Вступ. Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Актуальність дослідження обумовлена тим, що в сучасних умовах формується креативна модель освіти як фактор інноваційно-ноосферного суспільства та показано його роль у подальшому розвитку суспільного життя. Креативна модель освіти дає змогу по-новому поглянути на розвиток креативного складника в різних сферах

діяльності. В контексті інноваційно-технологічної моделі розвитку освіти акцент ставиться на розвиток науки, освіти, ноу-хау, інформаційних технологій “нової хвилі” [1, с.17-25].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми, на яку спираються автори

Мета дослідження - концептуалізація феномена креативної моделі освіти як фактора розвитку інноваційно-ноосферного суспільства та умови її становлення.

Реалізація цієї мети потребує розв’язання таких завдань, як:

- проаналізувати моделі розвитку освіти інформаційного суспільства;
- виявити акценти креативної моделі інноваційно-технологічної моделі освіти;
- напрями формування креативного етосу в контексті розвитку моделей креативної освіти;
- виявити роль креативної освіти як визначальної характеристики прогресу і процвітання в часи надзвичайних технологій.

Невирішені раніше частини загальної проблеми.

Постановка завдання. Проблема дослідження – креативна модель освіти як фактор розвитку інноваційно-ноосферного суспільства.

Обговорення проблеми.

Ми виокремлюємо наступні моделі розвитку освіти інформаційного суспільства, що розвиваються у контексті прогресу і процвітання в часи надзвичайних технологій (другої епохи машин).

Information and communication society – це концепція освіти постіндустріального суспільства, нова фаза розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є інформація і знання [2, с. 220-226].

Перша модель – інноваційна модель освіти інформаційного суспільства, яка на перше місце ставить виробництво нового знання (виробництво ноу-хау). Отримання нових фактів і відкриття нових принципів у сфері фундаментальної науки приводять до отримання нових матеріалів, виробів і процесів. При інноваційній моделі розвитку освіти (фірми, що входять в економіку) торгує на світовому ринку інноваційними товарами. Країна, яка поклала в основу свого розвитку інноваційну модель, – це США [3, с.17-25].

Друга модель – технологічна модель розвитку освіти інформаційного суспільства. Інноваційний шлях розвитку потребує “зрощування” наукових шкіл, що є умовами оволодіння досвідом накопиченого капіталу у суспільстві. Більш простою і дешевшою моделлю є технологічна, тобто вкладання коштів у нові процеси. По цьому шляху

розвивалася Японія, у якої не було фінансів на фундаментальну науку. Японія уважно вивчала досвід всього світу, у першу чергу США, і розвивала виробництво електроніки чи автомобілебудування. На протязі трьох років Японія порівнялася зі США у сфері автомобілебудування. Вслід за Японією по технологічному шляху пішла Південна Корея, потім Тайвань, малі тихоокеанські “дракони” [13, с.266-278].

Третя модель розвитку суспільства – сировинна модель розвитку суспільства робить ставку на експорт сировини, наприклад, енергоносії, чи робочу силу. Проте сировинна модель розвитку суспільства носить безперспективний характер. Четверта модель розвитку суспільства – “нульова” [13, с.266-278].

Ми зробили ставку на перші дві моделі розвитку освіти – інноваційна і технологічна, які у нашому випадку носять назву інноваційно-технологічна модель розвитку освіти, що базуються на креативності. *Тому ми виокремлюємо креативну модель інноваційно-технологічної моделі освіти.*

В контексті креативної моделі інноваційно-технологічної моделі освіти акцент ставиться на розвиток науки, освіти, інформаційних технологій “нової хвилі” [4, с.14]. Сьогодні креативна освіта інформаційного суспільства включає визначення: інформаційне забезпечення сучасного розвитку соціуму; інформаційні ресурси і управління ними; інформаційні послуги в контексті Інтернет-економіки; інформаційні послуги і підприємництво; інформаційні системи, їх технічна підтримка та управління ними; організація науково-інформаційної діяльності; розвиток комп’ютерного добробуту як фактора розвитку другої епохи машин та їх позначення на розвиток науково-технічних досягнень [5, с.179-191].

Серед них – поява комп’ютера та цифрових рішень як каталізатора збільшення фізичних та інтелектуальних можливостей в еру цифрових технологій та досягнення комп’ютерного добробуту завдяки комп’ютерним технологіям [6, с.33-48].

Приведемо приклади. Протягом багатьох років ми вивчали вплив цифрових технологій, таких, як комп’ютери, програмне забезпечення та інформаційно-комп’ютерні мережі, і вважали, що ми добре розуміємо їх можливості та обмеження. Але за останні кілька років нові технології почали нас дивувати. Комп’ютери навчилися діагностувати захворювання, слухати нас і говорити з нами, писати прозу високої якості, роботи почали метушитися на складах і водити автомобіль з мінімальним керуванням або взагалі без нього [20]. Багато з цих речей були невіддільні цифровим технологіям протягом тривалого часу, але раптом усе змінилося. Як це

сталося? І якими були потенційні наслідки цього прогресу – вражаючого та водночас такого, що став сприйматися як належне? [4, с.14].

Сьогодні можна їздити на безпілотному автомобілі; спостерігати, як комп'ютер перемагає команди Гарвардського університету і Массачусетського технологічного інституту в грі ("Своя гра"); навчати промислового робота, тримаючи його за зап'ястки та керувати ним за допомогою кроків; торкатися красивої металевої кулі, яка надрукована на 3D-принтері, а також мати безліч шалених зустрічей з вражаючим технологіями [19, с. 59-62]. Загалом комп'ютери здатні виконувати будь-яку роботу – від математичних задач до логіки і мови. Комп'ютерам вдається перекладати з однієї мови на іншу, вводяться засоби навіть миттєвого перекладу, що дозволяє розуміти будь-яку мову [4, с.16]. Останньою цариною, де ми можемо спостерігати швидке прискорення цифрового розвитку, є робототехніка – створення машин, які можуть переміщатися і взаємодіяти з фізичним світом фабрик, складів, полів бою і офісів [4, с.18].

Тут ми бачимо прогрес, який був спочатку поступовим, потім став блискавичним. Експерти з робототехніки визнали надзвичайно складним створення машин, які відповідають кваліфікації навіть найменш підготовлених робочих; відбулося створення реального, корисного штучного інтелекту (ШІ) та забезпечення зв'язку більшості людей на планеті через спільну цифрову мережу; комп'ютерного бачення одночасного місцезнаходження транспорту на дорогах та складання мап і вирішення багатьох фундаментальних проблем; цифрові технології відновлюють слух глухим за допомогою кохлеарних імплантів і, ймовірно, зможуть повертати зір незрячим; імплантати розповсюджуються навіть на паралізованих людей, або людей з інвалідними візками [4, с.14]. Штучний інтелект не лише покращить життя – він також зможе його рятувати. Кожне з цих досягнень фундаментально змінює наш потенціал зростання. "Ми твердо переконані, що ринок робототехніки перебуває на порозі вибуху". Експоненціальне зростання інформації призводить до приголомшливо великих чисел, які знаходяться поза межами нашого уявлення. Експоненціальна інформація – це лише джерело життя нових видів науки, вона є другою фундаментальною силою у формуванні "другої епохи машин" через свою роль у стимулюванні інноваційної діяльності, що є однією з ознак нашого часу [6, с.33-48].

Сьогодні люди з підключеними смартфонами або планшетами в будь-якій точці світу мають доступ до багатьох ресурсів інформації та зв'язку; можуть проходити онлайн-курси та спілкуватися з найкращими представниками академічного світу [7]. Не буде перебільшенням сказати,

що мільярди людей найближчим часом матимуть власну друкарню, довідкову бібліотеку, школу і комп'ютер водночас у власних руках. Саме нові технології, які отримали назву "надзвичайних", сприяють економічному зростанню, комп'ютерному добробуту, прискорюють звичайний хід економічного поступу, який культивує інноваційно-ноосферне суспільство [18, с.56-59]. Прогрес і процвітання в часи "надзвичайних технологій", в основі яких нові ідеї та інновації, сприятимуть вирішенню актуальних проблем, поліпшить якість нашого життя, дозволять нам легше жити на планеті, тому розвиток розумних машин є надзвичайно позитивним. Сила рекомбінаторних інновацій буде стимулювати прогрес людства, тому що друга епоха машин, про яку пишуть Е. Брін'олфссон та Е. Макафі, значно перевищить все, що існувало до неї [4, с. 83].

Великі зміни нашого часу, що розгортаються дедалі активніше і відбуваються завдяки поясненню ролі креативної освіти як визначальної характеристики прогресу і процвітання в часи надзвичайних технологій. Креативна освіта почали цінувати, а задля підтримки та заохочення розкинулися цілі системи. оскільки все більше людей схильні визнавати вирішальну роль освіти, у появі нових технологій, нових індустрій нового багатства [8, с. 362-368].

Креативна освіта передбачає виразні навички мисленнєвої активності, діяльності й патерни поведінки, які слід культивувати як на індивідуальному, так і на суспільному рівні. Креативний етос проникає скрізь: у робочі місця, цінності, громади й перетворює наше бачення як самих себе, так і економічних і політичних акторів, а відтак формує ядро наших ідентичностей [17]. Креативна освіта віддзеркалює креативність і водночас посилює її роль, так як цього вимагає середовище, яке підтримує креативність за допомогою соціальних, економічних та культурних стимулів [9, с.38]. Саме тому креативна освіта формує нове робоче середовище, нові стилі життя, нові організації, які є критично важливими для продукування технологічної креативності й комерційних інновацій [10, с.32-33]. Тому креативність – це перемога, яка сприяє виконанню багатьох функцій нової креативної економічної системи [21].

На нашу думку, креативність відрізняється від того, що можна назвати "розумністю". Креативність як когнітивна здатність відрізняється від інших ментальних функцій, а особливо від комплексу інших здатностей, яку сукупно прийнято називати "розумністю". Хоча розумність і є здатність справлятися з великою кількістю інформації та опрацьовувати її – віддає перевагу креативному потенціалу, вона не є синонімом креативності [16]. Креативність передбачає вміння синтезувати,

“просіювати дані”, аби створити нові косині комбінації, тому креативний синтез може дати зовсім інший результат. Тому креативна освіта – це джерело економічної цінності. Креативна здатність людини і є найголовнішою інтелектуальною власністю, яка замінила собою землю, робочу силу та капітал як найцінніший економічний ресурс [11, с. 266-278].

Не випадково П. Друкер заявив про появу “нової економіки знань”, в основі якої інформація, знання, які є інструментами креативності. Інновації, що втілені у формах технологічних артефактів, є також продуктами креативності. Сьогодні для працевлаштування на дедалі більшій кількості виробництв потрібна креативні професії та креативні компетентності [12, с. 280].

Протягом 1960-х рр. П. Друкер і Ф. Махлуп писали про дедалі більшу економічну роль, яку відігравали “працівники знань”. Дещо пізніше Д. Белл виділив меритократичну класову структуру: науковців, інженерів, менеджерів, адміністраторів, які сприяли переходу від індустріальної до “постіндустріальної економіки”. Р. Райх багато писав про появу нового класу, який він назвав “професійно-управлінським”. Р. Райх запропонував термін “символічних аналітиків” для позначення тих, хто у своїй роботі оперує ідеями та символами [14, с. 251-257].

Висновки. Наш час називають Другою епохою машин, коли виробництво залежить не стільки від обладнання, скільки від нематеріальних активів: інтелектуальної власності організаційного і людського капіталу та створюваного користувачами контенту. У той самий час головний економічний показник ВВП вже не повністю відображає розвиток інновацій. Усі види прогресу спираються на цифрові технології (оцифрування все більшої кількості інформації, товарів та послуг), що свідчить про те, що інноваційно-технологічний прогрес є потужним двигуном покращення і достатку, але й той же самий час приводить до все більших відмінностей у таких важливих для нас питаннях, як прибуток, рівень життя, можливості для розвитку [15, с. 266-280].

Ми акцентуємо увагу на трьох “Т” економічного розвитку, що означають ідеальну парадигму розвитку інноваційно-інформаційно-ноосферно-технологічної освіти: технології, талант і толерантність. Технології вимірюються на основі Індексу високих технологій для оцінки високотехнологічних галузей та їх можна експлікувати з урахуванням даних про стан підприємства і бізнесу, а також показників інноваційного розвитку: кількості патентів на душу населення та середньовічного збільшення патентів [22, с.207-217]. Сукупний індекс технологій як генеральна мета поєднує в собі всі ці показники: талант розраховується як креативний клас; толерантність вимірюється такими показниками, як

кількість іммігрантів або народжених за кордоном жителів, Індексу геїв та лесбіянок, індексу інтеграції, що оцінює індекс расових та етнічних груп у межах однієї міської агломерації. Якщо значення індексу інтеграції дорівнює 0, це свідчить про високий рівень сегрегації.

Формування креативного класу як мета сучасної освіти вступає в добу своєї зрілості, що свідчить про те, що вперше за всю історію людства маємо привести економний розвиток у відповідність до розвитку людського потенціалу, що залежить від використання талантів та креативного потенціалу та прискорення цього процесу, розвиваючи Smart-технології як фактор розвитку сучасного прогресу - констатує І. Рижова [23; 24; 25]. Нині, в епоху, рушійними чинниками економіки якої є знання, інновації, креативність і людський потенціал, ситуація стає іншою. Тому слід формувати нині нові, ефективні показники креативності людського потенціалу як матриці сучасної інноваційно-інформаційно-технологічної освіти, ніж валовий внутрішній продукт, щоб досягти переростання від індустріальної до креативної епохи, що вимагає формування концепції "суспільства знань" [26, с. 236-241].

Отже, сучасній державі слід формувати інноваційні індикатори справжнього зростання, щоб досягти економічної ефективності та соціального прогресу [361], мусимо перейти від безглузлого зростання (Індустріальної епохи) до розумного зростання (Креативної епохи), яке базувалося б на використанні всіх можливостей людини, її талантів, самовираження як одного з найважливіших прав людини у стратегії зміцнення громадянського суспільства. Однією з проблем є формування інноваційно-ноосферного суспільства, ноосферної освіти, ноосферної людини, в основі яких розум, інтелект, мораль, справедливість, розвиток, інновація, знання, інформація. Ноосферна освіта переживає самий складний етап, на якому відбувається вибір основного напрямку розвитку. Ноосферна освіта як найбільш широкий синтез економічного і гуманітарного знання, покликана розкривати принципи і закони ноосферної культури. Ноосферна освіта структурує конструкти духовної економіки, у якій економічна поведінка "економічної людини" повинна включати примат духовних потреб над матеріальними потребами. Головна функція ноосферного мислення – це забезпечення інтегральної цілісності, єдності, безпеки і добробуту своїх громадян, що забезпечується за рахунок вмілого керівництва та ефективного управління. Так як завжди доводиться долати дисипативні структури, повинен бути вироблений адаптаційний механізм самоорганізуючої системи за рахунок кооперативних зв'язків, організації простору для того, щоб не тільки виживати при різних ідеологічних впливах, але й протистояти руйнації усталеного соціуму [6,

с. 33-48].

Перш за все ноосферне мислення повинно бути сформовано на основі наукового менеджменту, виходячи з синергетичного і нелінійного бачення шляхів подолання загальноцивілізаційних проблем, у контексті яких можливий альтернативний перехід від техногенної моделі розвитку, у якій людина протиставляється природі до коеволюційної моделі існування людства, модель якої акцентує увагу на форумуванні ноосоціогенезу. Ноосферна концепція освіти означає, що освіта визначається сферою розуму (ноосферою), моралі і справедливості, базується на науково-раціональній і морально-справедливій основі, на ноосферних підходах до розвитку суспільства. Ноосфера представляє собою таку гуманістичну сферу управління, в якій управління реалізується морально-справедливим розумом і глобальним інтегральним інтелектом. Критерієм рівня розвитку і якості життя людини є гуманістичні цінності і знання людини, яка живе в гармонії з оточуючою природою і природним середовищем. Саме у ноосфері досягається системно-синергетичний синтез всіх складових сталого розвитку, причому не тільки у самому соціумі, який виступає як ноосферо-глобальне ціле, але і в його взаємовідносинах з природою, як земною, так і космічною.

Практичні рекомендації

1. Сформувати нові інституції, які б сприяли формуванню нового суспільно-економічного ладу, який допоміг би повною мірою використати потужні економічні чинники, щоб змусити суспільство й економіку працювати на благо всіх і бути здатним вирішувати проблеми, щоб перейти від самоцільного зростання до справжнього процвітання завдяки креативності, яка є найціннішим ресурсом.

2. Докорінно змінити систему освіти як центра продукування і зростання людського капіталу, організувати її за принципами креативності як найвищої цінності креативного знання, яка стимулює креативність, збільшити обсяг інвестицій у креативний людський капітал, сприяти розвитку креативного мислення та креативного капіталу, що є центральним чинником економічного зростання.

3. Інвестувати у повноцінний розвиток людського потенціалу та креативних здібностей кожної людини, щоб зробити все можливе щодо використання творчих здібностей людей, залучати до секторів креативної економіки, в яких вищою цінністю буде продуктивність, створення умов і використання творчого потенціалу кожного працівника.

4. Сприяти розкриттю інноваційного та продуктивного потенціалу людей як найціннішого економічного ресурсу в контексті сучасної освіти, щоб розкрити потенціал людини і водночас вирішити проблеми

індустріальної епохи, що перейшла до креативної, яка потребує перетворення з аморфної маси в згуртовану й відповідальну креативну спільноту.

5. Позиціонувати формування креативних університетів як ключових креативних центрів креативної економіки, що є ключовими інституціями креативної економіки, так як є центрами провідних наукових досліджень у низці галузей - від програмного забезпечення до біотехнологій і нанотехнологій, що є джерелами нових технологій, які в подальшому можуть реалізуватися у розвитку передових наукових досліджень, стимулювати створення новітніх високотехнологічних компаній, сприяючи створенню прогресивного, відкритого й толерантного людського клімату, який допомагає залучати креативну молодь до креативних наукових проєктів.

6. Створити університети як потужні генератори високих технологій та центри підприємницької освіти, які б збагатили економіку за рахунок технологічних інновацій, що генерують нове знання, що формує новий креативний клас (креативний клас у глобальних містах сформувався наступним чином: Амстердам 46,0%; Стокгольм - 46,0%; Гельсінкі - 44,0%; Оксфорд - 42,8%; Мюнхен - 42,2%; Лондон - 41,2%; Кембрідж - 41,2%; Берлін - 39,3%; Гамбург - 38,2%; Гонновер - 37,8%; Осло - 37,6%; Оттава - 37,6%; Бонн - 37,3%; Торонто - 37,1%; Копенгаген - 36,8%; Штуттгарт - 36,6%; Париж - 35,1%;).

7. Сприяти підвищенню Глобального індексу креативності, в основі якого креативна та інноваційна економіка з посиленою компонентною знання, що сприяє конкурентоспроможності як економік, так і країн та формує широкий шлях до процвітання завдяки інноваційної та конкурентоспроможної економічної системи, яка породжує значно менше "економічних розривів" між країнами.

8. Розвивати інформаційну економіку як головну компоненту зсуву у цінностях "суспільства знань", що продукує креативні цінності, що визначають глобальну зміну цінностей, зокрема еволюції від "цінності виживання" до "цінності самовираження". Цей зсув у цінностях спричинений змінами у матеріальних умовах життя, пов'язаний з появою креативного класу, що свідчить про невідворотні зміни в економіці і суспільстві, що змінюють наше життя і впроваджують новий економічний порядок.

9. Формування нової інноваційної освіти, що дає студентам найостанніші знання і навички необхідні в сучасних умовах; упровадження нових технологій для прискореного розвитку і забезпечення при цьому мінімуму відкинутих людей. Нові технології є не тільки

експоненціальними, цифровими і комбінаторними, більшість їхніх переваг ще попереду. Мережа створила принаймні сім мільярдів, капітал кожного з яких у десять раз перевершує багатство Джорджа Істмана. Перехід від аналогового до цифрового збільшив прибуток та сприяв набагато ширшому розподілу доходів, ніж раніше. Ми повинні зрозуміти природу технічного прогресу в епоху цифрового обладнання, програмного забезпечення і соціальних мереж. Ми повинні зрозуміти три його основні характеристики: що він є експоненціальним, цифровим і комбінаторним.

10 Сприяти зростанню (Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку): Глобального індексу креативності (з 45-ї позиції в ТОП-20); глобального інноваційного індексу (з 64-ї позиції в ТОП-30); патентної активності (з 27 -го місця в ТОП-10); індексу людського розвитку (з 81-ї позиції в ТОП-60); індексу економічної свободи (з 162-ї позиції в ТОП-40); індексу легкості ведення бізнесу (з 80-ї позиції в ТОП-40) [28].

Список використаних джерел:

1. Андрюкайтене, Р., Воронкова, ВГ., Кивлюк, ОП., Никитенко, ВА., 2017. 'Становление и развитие SMART-общества как высокоразумного, высокотехнологического, высокоинтеллектуального', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, Вип. 71 (2017), Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, С. 17 – 25. (DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2017.124880>).
2. Andriukaitienė, R., Voronkova, V., Kyvliuk, O., Maksimenyuk, M., Sakun, A., 2017. 'Theoretical insights into expression of leadership competencies in the process of management', *Problems and Perspectives in Management*, №15(1-1), Р. 220-226.
3. Воронкова, ВГ., Андрюкайтене, Р., Максименюк, МЮ., 2017. 'Формування концепції ноосферно-інформаційно-інноваційного розвитку адміністративного нооменеджменту у сучасну епоху', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, Вип. 69 (1), Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, С. 44-50. (DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2017.102085>).
4. Бріньолфссон, Е., Макафі, Е., 2016. 'Друга епоха машин: робота, прогрес та процвітання в часи надзвичайних технологій', Київ : FUND, 236 с.
5. Voronkova, V., 2016. 'The Formation of the Concept of Noosphere Development of Modern Society in the Conditions of Information Society', *Philosophy & Cosmology*, Vol. 16, Р. 179 -191.
6. Воронкова, ВГ., Кивлюк, ОП., Андрюкайтене, Р., 2017. 'Концептуалізація моделі ноосферного розвитку сучасного соціуму та освіти інформаційного суспільства', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, Вип. 68, Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, С. 33-48. (DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2017.94376>).
7. Воронкова, ВГ., 2008. 'Гуманізація освіти, науки, політики, влади, суспільства', *Філософія освіти*, Випуск 1-2 (7), С. 114-124.
8. Кивлюк, ОП., 2015. 'Соціокультурний феномен сучасної освіти і науки', *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: науковий вісник: збірник наукових праць*, Вип.101, Київ : Вид-во УАН ТОВ "НВП "ВІР", С. 362-365.
9. Кивлюк, ОП., 2000. 'Деякі психолого-педагогічні питання вивчення

- інформатики в молодших класах', *Комп'ютер у школі та сім'ї*, № 2, Київ : Інститут педагогіки НАПН України, С. 38–41.
10. Кивлюк, ОП., 2000. 'Використання комп'ютера на уроках математики в початковій школі', *Комп'ютер у школі та сім'ї*, Вип.4, С. 32-33.
1. 11. Максименюк, МЮ., Нікітенко, ВО., 2016. 'Формування парадигми інформаційно-комунікативного суспільства як різновиду складної соціальної системи і взаємодії', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб.наук.пр.]*, Вип. 66, Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, С. 266-278. (DOI: DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2016.78490>).
11. Фюрст, М., Тринкс, Ю., 2018. 'У співпраці з Ніколаусом Галмером. Філософія', К : Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського, «Дух і Літера», 544 с.
2. 13. Максименюк, МЮ., Нікітенко, ВО., 2016. 'Формування парадигми інформаційно-комунікативного суспільства як різновиду складної соціальної системи і взаємодії', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб.наук.пр.]*, Вип. 66, Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, С. 266-278. (DOI: DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2016.78490>).
3. 14. Nikitenko, V., 2016. 'Cultural and social competence creation in the process of English language study: information society aspect', *Gumanitarnyj visnyk Zaporiz'koj derzhavnoj inzhenernoj akademii: [zb. nauk. pr.]*, Zaporizhzhja : Vyd-vo ZDIA, S. 251-257. (DOI: DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2016.86846>).
4. 15. Nikitenko, VO., 2013. 'Geokulturni values in today's world development: a socio-philosophical dimension', *Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhia State Engineering Academy, M-of education and science of Ukraine, Zaporizhzhia State Engineering Academy*, Vyp. 54, Zaporizhzhia, S. 266-280. (DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2013.24225>).
5. 16. Соснін, ОВ., Воронкова, ВГ., Нікітенко, ВО., Максименюк, МЮ., 2017. 'Інформаційно-комунікативний менеджмент: зарубіжний і вітчизняний досвід: Навчальний посібник', Київ: Центр навчальної літератури, 314 с.
6. 17. Соснін, ОВ., Воронкова, ВГ., Ажажа, МА., 2016. 'Філософія гуманістичного менеджменту (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри): Навчальний посібник', Запоріжжя: Дике поле, 356 с.
7. 18. Олексенко, Р., 2015. 'Епоха глобалізації, її вплив на інформаційне суспільство', *П'ята всеукраїнська наукова конференція «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси»*, С. 56-59.
8. 19. Олексенко, Р., 2017. 'Людина в умовах інформаційного суспільства як об'єкт соціально-економічної рефлексії', *Становлення і розвиток інформаційного суспільства як основи забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави*, С. 59-62.
9. 20. Пунченко, ОП., 2015. 'Економіка та управління в умовах побудови інформаційного суспільства', *Матеріали ІУ Міжнародної науково-практичної конференції, 27-28 квітня 2015 р.*, Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова, 92 с.
10. 21. Флорида, Р., 2018. 'Номо creativus. Як новий клас завойовує світ', Київ: Наш формат, 432 с.
11. 22. Ригова, ІС., 2005. 'Дизайнерська діяльність: сутність, структура, механізм, спрямованість', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, Вип. 22, Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, С. 156-169.
12. 24. Ригова, ІС., 2017. 'Smart-технології як фактор розвитку сучасного

- дизайну', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, Вип. 69(1), Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, С. 174-183. (DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2017.102141>).
13. 25. Рижова, ІС., 2011. 'Культура як найбільш фундаментальний спосіб людського буття', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, Вип. 46, Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, С. 126-134.
14. 26. Савченко, СВ., 2014. 'Концепції суспільства знань як стратегічного ресурсу держави у гуманітарно-науковому дискурсі', *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: науковий вісник: збірник наукових праць*, Вип. 91, Київ : Вид-во УАН ТОВ "НВП "ВІР", С. 236-241.
15. 27. Сидоренко, СВ., 2013. 'Політичне протистояння стратегії «зміцнення громадянського суспільства» в країнах Африки', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, Вип. 55, Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, С. 139-151. (DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2013.24264>).
16. 28. 'Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку', 2017. Львів : Кальварія, 168 с.

References:

1. Andryukaytene, R., Voronkova, VG., Kivlyuk, OP., Nikitenko, VA., 2017. 'Stanovleniye i razvitiye SMART-obshchestva kak vysokorazumnogo, vysokotekhnologicheskogo, vysokointellektual'nogo (The formation and development of the SMART society as a highly intelligent, high-tech, highly intellectual)', *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, Vyp. 71 (2017), Zaporizhzhya : Vyd-vo ZDIA, S. 17 – 25. (DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2017.124880>).
2. Andriukaitienė, R., Voronkova, V., Kyvliuk, O., Maksimenyuk, M., Sakun, A., 2017. 'Theoretical insights into expression of leadership competencies in the process of management', *Problems and Perspectives in Management*, №15(1-1), P. 220-226.
3. Voronkova, VH., Andryukaytene, R., Maksymenyuk, MYU., 2017. 'Formuvannya kontseptsii noosferno-informatsiyno-innovatsiynoho rozvytku administratyvnoho noomenedzhmentu u suchasnu epokhu (The formation of the noosphere-information-innovation development concept of administrative no-management in the modern era)', *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, Vyp. 69 (1), Zaporizhzhya : Vyd-vo ZDIA, S. 44-50. (DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2017.102085>).
4. Brin'olfsson, E., Makafi, E., 2016. 'Druha epokha mashyn: robota, prohres ta protsvitannya v chasy nadzvychaynykh tekhnolohiy (A second era of machines: work, progress and prosperity in times of extraordinary technologies)', Kyiv : FUND, 236 s.
5. Voronkova, V., 2016. 'The Formation of the Concept of Noosphere Development of Modern Society in the Conditions of Information Society', *Philosophy & Cosmology*, Vol. 16, P. 179 -191.
6. Voronkova, VH., Kyvlyuk, OP., Andryukaytene, R., 2017. 'Kontseptualizatsiya modeli noosfernoho rozvytku suchasnoho sotsiumu ta osvity informatsiynoho suspil'stva (A conceptualization of the model of noosphere development of modern society and education of the information society)', *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, Vyp. 68, Zaporizhzhya: Vyd-vo ZDIA, S. 33-48. (DOI: [DOI: https://doi.org/10.30839/2072-7941.2017.94376](https://doi.org/10.30839/2072-7941.2017.94376)).
7. Voronkova, VH., 2008. 'Humanizatsiya osvity, nauky, polityky, vlady, suspil'stva (The humanization of education, science, politics, government, society)', *Filosofiya*

- osvity, Vypusk 1-2 (7), S. 114-124.
8. Kyvlyuk, OP., 2015. 'Sotsiokul'turnyy fenomen suchasnoyi osvity i nauky (A socio-cultural phenomenon of modern education and science)', *Hileya. Istorychni nauky. Filosofs'ki nauky. Politychni nauky: naukovyy visnyk: zbirnyk naukovykh prats'*, Vyp.101, Kyiv : Vyd-vo UAN TOV "NVP "VIR", S. 362-365.
 9. Kyvlyuk, OP., 2000. 'Deyaki psykholoho-pedahohichni pytannya vyvchennya informatyky v molodshykh klasakh (The some psychological and pedagogical questions of computer science in junior high schools)', *Komp'yuter u shkoli ta sim'yi*, № 2, Kyiv : Instytut pedahohiky NAPN Ukrayiny, S. 38-41.
 10. Kyvlyuk, OP., 2000. 'Vykorystannya komp'yutera na urokakh matematyky v pochatkoviy shkoli (Using a computer at math lessons in elementary school)', *Komp'yuter u shkoli ta sim'yi*, Vyp. 4, S. 32-33.
 11. Maksymenyuk, MYU., Nikitenko, VO., 2016. 'Formuvannya paradyhmy informatsiyno-komunikatyvnoho suspil'stva yak riznovydu skladnoyi sotsial'noyi systemy i vzayemodiyi (The formation of the paradigm of an information and communicative society as a kind of complex social system and interaction)', *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi: [zb.nauk.pr.]*, Vyp. 66, Zaporizhzhya : Vyd-vo ZDIA, S. 266-278. (DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2016.78490>).
 12. Fyurst, M., Trynks, YU., 2018. 'U spivpratsi z Nikolausom Halmerom. Filosofiya (In collaboration with Nicolas Gallmer. Philosophy)', K : Instytut relihiynykh nauk sv. Tomy Akvins'koho, «Dukh i Litera», 544 s.
 13. Maksymenyuk, MYU., Nikitenko, VO., 2016. 'Formuvannya paradyhmy informatsiyno-komunikatyvnoho suspil'stva yak riznovydu skladnoyi sotsial'noyi systemy i vzayemodiyi (The formation of the paradigm of an information and communicative society as a kind of complex social system and interaction)', *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi: [zb.nauk.pr.]*, Vyp. 66, Zaporizhzhya : Vyd-vo ZDIA, S. 266-278. (DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2016.78490>).
 14. Nikitenko, V., 2016. 'Cultural and social competence creation in the process of English language study: information society aspect', *Gumanitarnyy visnyk Zaporiz'koi'derzhavnoi'inzhenernoi'akademii:[zb. nauk. pr.]*, Zaporizhzhja : Vyd-vo ZDIA, S. 251-257. (DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2016.86846>).
 15. Nikitenko, VO., 2013. 'Geokulturn.i values in today's world development: a socio-philosophical dimension', *Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhua State Engineering Academy, M-of education and science of Ukraine, Zaporizhzhia State Engineering Academy*, Vyp. 54, Zaporizhzhia, S. 266-280. (DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2013.24225>).
 16. Sosnin, OV., Voronkova, VH., Nikitenko, VO., Maksymenyuk, MYu., 2017. 'Informatsiyno-komunikatyvnyy menedzhment: zarubizhnyy i vitchyznyanyy dosvid: Navchal'nyy posibnyk (The information and communication management: foreign and national experiences : A manual)', Kyiv: Tsentр navchal'noyi literatury, 314 s.
 17. Sosnin, OV., Voronkova, VH., Azhazha, MA., 2016. 'Filosofiya humanistychnoho menedzhmentu (sotsial'no-politychni, sotsial'no-ekonomichni, sotsial'no-antropologichni vymiry): Navchal'nyy posibnyk (The philosophy of humanistic management (socio-political, socio-economic, social anthropological dimensions) : A manual)', Zaporizhzhya: Dyke pole, 356 s.
 18. Oleksenko, R., 2015. 'Epokha hlobalizatsiyi, yiyi vplyv na informatsiyne suspil'stvo (The age of globalization, its influence on the information society)', *P'yata*

- vseukrayins'ka naukova konferentsiya «Suchasni sotsial'no-humanitarni dyskursy»*, S. 56-59.
19. Oleksenko, R., 2017. 'Lyudyna v umovakh informatsiynoho suspil'stva yak ob'yekt sotsial'no-ekonomichnoyi refleksiyi (A man in the information society as an object of socio-economic reflection)', *Stanovlennya i rozvytok informatsiynoho suspil'stva yak osnovy zabezpechennya konkurentospromozhnosti Ukrayiny u sviti ta staloho rozvytku suspil'stva i derzhavy*, S. 59-62.
 20. Punchenko, OP., 2015. 'Ekonomika ta upravlinnya v umovakh pobudovy informatsiynoho suspil'stva (The economics and management in the information society building)', *Materialy IU Mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi, 27-28 kvitnya 2015 r.*, Odesa: ONAZ im. O. S. Popova, 92 s.
 21. Floryda, R., 2018. 'Homo creativus. Yak novyy klas zavoyovuye svit (Homo Creativus. As the new class conquers the world)', Kyiv: Nash format, 432 s.
 22. Ryzhova, IS., 2005. 'Dyzayners'ka diyal'nist': сутnist', struktura, mekhanizm, spryamovanist' (A design activity: essence, structure, mechanism, orientation)', *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, Vyp. 22, Zaporizhzhya : Vyd-vo ZDIA, S. 156-169.
 23. Ryzhova, IS., 2017. 'Smart-tekhnologiyi yak faktor rozvytku suchasnoho dyzaynu (The smart technologies as a factor for the development of modern design)', *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, Vyp. 69(1), Zaporizhzhya : Vyd-vo ZDIA, S. 174-183. (DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2017.102141>).
 24. Ryzhova, IS., 2011. 'Kul'tura yak naybil'sh fundamental'nyy sposib lyuds'koho buttya (The culture as the most fundamental way of human existence)', *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, Vyp. 46, Zaporizhzhya : Vyd-vo ZDIA, S. 126-134.
 25. Savchenko, SV., 2014. 'Kontseptsii suspil'stva znan' yak stratehichnoho resursu derzhavy u humanitarno-naukovomu dyskursi (The concepts of the society of knowledge as a strategic resource of the state in the humanitarian discourse)', *Hileya. Istorychni nauky. Filosofs'ki nauky. Politychni nauky: naukovyy visnyk: zbirnyk naukovykh prats'*, Vyp. 91, Kyiv : Vyd-vo UAN TOV "NVP "VIR", S. 236-241.
 26. Sydorenko, SV., 2013. 'Politychne protystoyannya stratehiyi «zmitsnennya hromadyans'koho suspil'stva» v krayinakh Afryky (A political confrontation of the strategy of "strengthening civil society" in the countries of Africa)', *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, Vyp. 55, Zaporizhzhya : Vyd-vo ZDIA, S. 139-151. (DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2013.24264>).
 27. 'Ukrayina 2030: Doktryna zbalansovanoho rozvytku (Ukraine 2030: Doctrine of balanced development)', 2017. L'viv: Kal'variya, 168 s.

УДК 14+[316.6:321.01]

**ПРАКТИЧНІ ВЕКТОРИ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВИ
ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ***PRACTICAL VECTORS OF LEGAL EDUCATION AS THE BASIS FOR THE
TRANSFORMATION OF LEGAL CONSCIOUSNESS***Є. В. Дергачов**

Актуальність теми та постановка проблеми. Розвиток освіти, в тому числі правової, є основною та фундаментальною метою сучасного суспільства в контексті впровадження в життя концепції сталого розвитку. Втілення такої мети має бути належним чином змістовно та організаційно забезпечено. Тому актуальним постає саме здатність практичного застосування правових знань та можливість освітян надання людям таких знань.

Аналіз останніх досліджень. Питання правової освіти та її впливу на правову свідомість досліджували такі провідні вчені як Є. П. Євграфова, М. Ю. Зирянов, Н. І. Сатохіна, Г. А. Фірсов, Н. М. Оніщенко, В. Р. Петров.

Постановка завдання. Завданням дослідження є аналіз теоретичного рівня та висунування рекомендацій до практичного вектору правової освіти в державі, що має стати основою для трансформації правової свідомості суспільства на засадах праворозумності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В статті розглянуто сучасне розуміння правової освіти та її теоретичне підґрунтя, а саме, – досліджено правову освіту як складову загального процесу соціалізації особистості, що здійснюється у формах освіти та виховання. Проаналізовано провідні українські нормативно-правові акти в сфері правової освіти й виховання та висунуто певні рекомендації щодо

Urgency of the research and target setting. The development of education, including legal, is the main and fundamental goal of modern society in the context of the implementation of the concept of sustainable development. The realization of such a goal should be appropriately meaningful and organizationally ensured. Therefore, it is the actual ability of practical application of legal knowledge and the ability of educators to provide people with such knowledge.

Actual scientific researches and issues analysis. The issues of legal education and its influence on legal consciousness were researched by such leading scientists as E. P. Evgrafova, M. Y. Zyryanov, N. I. Satokhin, G. A. Firsov, N. M. Onischenko, V. R. Petrov.

The research objective. The objective of the research is to analyze the theoretical level and to make recommendations to the practical vector of legal education in the state, which should become the basis for transforming the legal consciousness of society on the principles of legalreasonable.

The statement of basic materials. In the article considered modern understanding of legal education and its theoretical bases, namely, – investigated legal education as a component of the general process of socialization of the person which is carried out in the forms of education and upbringing. Have been analyzed the leading Ukrainian normative legal acts in the field of legal education and upbringing. Have been put certain

практичних векторів розвитку правової освіти в Україні. Зазначено, що здатність проектувати норму на кожну конкретну ситуацію вміння мислити крізь призму норми – унікальна здатність, що виникає під час правозастосування й заснована на особливому типі мислення – праворозумності.

Висновки. Вкрай важливим постає завдання навчити саме застосовувати знання, які особа отримує під час навчання, адже в сучасному світі люди здатні самостійно знаходити та опрацьовувати інформацію із загальнодоступних джерел.

Ключові слова: правова освіта, правове виховання, практична освіта, правова свідомість, праворозумність.

recommendations about forward concerning practical vectors for the development of legal education in Ukraine. It is noted that the ability to design norms for each specific situation, the ability to think through the prism of the legal norm is a unique ability that arises during law enforcement and is based on a special type of thinking – legalreasonable.

Conclusions. It is extremely important to learn how to apply the knowledge that a person receives during studies, because in the modern world people are able to independently find and process information from public sources.

Keywords: legal education, legal upbringing, practical education, legal consciousness, legalreasonable.

Актуальність теми та постановка проблеми. Розвиток освіти, в тому числі правової, є основною та фундаментальною метою сучасного суспільства в контексті впровадження в життя концепції сталого розвитку. Втілення такої мети має бути належним чином змістовно та організаційно забезпечено. В даному випадку ми маємо на увазі не тільки підготовку фахівців з юридичною освітою, а про правову освіту як складову загального процесу соціалізації особистості, що здійснюється у формах освіти та виховання. Тому актуальним постає саме здатність практичного застосування правових знань та можливість освітян надання людям таких знань.

Аналіз останніх досліджень. Питання правової освіти та її впливу на правову свідомість досліджували такі провідні вчені як Є. П. Євграфова, М. Ю. Зирянов, Н. І. Сатохіна, Г. А. Фірсов, Н. М. Оніщенко, В. Р. Петров.

В сучасних філософських та педагогічних теоріях виділяється й такий вид соціалізації як правова соціалізація. Так, О. Попандопуло, вивчаючи проблеми правової соціалізації особистості, говорить про те, що “у суспільстві, яке модернізується, правова соціалізація повинна виступати як відкрита система, що чинить адаптивний вплив на людину і суспільні групи, за допомогою механізмів виховної та навчальної діяльності, в яку включені інститути громадянського суспільства [1, с. 96-97].

В науковій літературі зустрічається поняття правової грамотності як підстави та передумови формування правової свідомості. Спочатку цей термін називається професійною юридичною освітою, за допомогою якої

готують юристів, здатних читати юридичні тексти і писати короткі правові документи, думки і рішення. Поступово цей термін слід тлумачити широко і вже відносити до студентів різних гілок і рівнів освіти, які знайомляться із законом під час навчання [2]. Далі – спеціалізовані курси правової грамотності, що сприяють інтеграції людей в суспільство після отримання основних знань щодо орієнтації в правовій системі, ознайомлення з правами та обов'язками, щодо того, куди звернутися за допомогою. Це набуває певного важелю для правової грамотності для ефективної участі громадян в житті суспільства, хоча середньостатистичний громадянин не повинен безпосередньо досягти професійного рівня, “думати і писати як юрист”.

Постановка завдання. Тому, завданням нашого дослідження постає аналіз теоретичного рівня та висування рекомендацій до практичного вектору правової освіти в державі, що має стати основою для трансформації правової свідомості суспільства на засадах праворозумності. У нашій роботі ми будемо використовувати термін “правова освіта” в широкому його розумінні, яке включає в себе поняття “правове виховання”, оскільки в перекладі на англійську мову вони обидва вживаються як “legal education” і, зазвичай, в англійськомовних публікаціях не відокремлюються.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міждисциплінарний характер досліджуваного питання вимагає виокремлення особливостей правового регулювання правової освіти. В Україні систему суспільних відносин, пов'язаних з правовою освітою, регулює значна кількість нормативно-правових актів. Зокрема, стаття 3 Основного Закону держави – Конституції України – містить положення, відповідно до якого людина визнається найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [3]. Не менш важливою в контексті досліджуваної проблеми є стаття 21 Конституції, в якій можна простежити збіг її головної ідеї з державно-правовими уявленнями представників французького Просвітництва. Зокрема, в ній ідеться про те, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Водночас, стаття 53 Конституції закріплює право кожного на освіту [3]. Аналіз зазначених норм Конституції України дає підстави зробити висновок, що вищевказані статті регулюють також і питання правової освіти, яка є обов'язковою складовою освіти в цілому.

Крім Основного закону держави питання функціонування і розвитку освіти, в тому числі правової, здійснюють Закони України “Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про професійно-

технічну освіту”, “Про вищу освіту”, “Про позашкільну освіту”, Національна доктрина розвитку освіти та інші закони й підзаконні нормативно-правові акти. Ці правові акти визначають основу виховання і навчання дітей та молоді, а головною метою освіти визначають “забезпечення всебічного розвитку людини як особистості та найвищої соціальної цінності, виховання високих моральних якостей, громадян, здатних до свідомого суспільного вибору” [4].

Що стосується безпосередньо правової освіти, то питання функціонування і розвитку такої освіти на сьогоднішній день регулює Національна програма правової освіти населення, затверджена Указом Президента України від 18 жовтня 2001 року (далі – Програма). Ця Програма передбачає, що “становлення України як демократичної, правової держави, формування засад громадянського суспільства зумовлюють необхідність підвищення рівня правової культури населення” [5]. Як відомо, відповідно до теорії права та філософсько-правової традиції, адекватно-сформована правова свідомість є основною та фундаментальною складовою правової культури. І якісна правова освіта в даному контексті виступає основною передумовою формування та трансформації правової свідомості.

Досягнення загальних цілей сучасної правової освіти може бути забезпечене за умови виокремлення права в самостійний предмет у рамках сучасних освітніх програм. Умовами реалізації освітніх програм, задля досягнення основної мети правової освіти, є:

- наявність освітнього середовища, що забезпечує можливість власної участі у квазіправових ситуаціях і аналізу різних позицій учасників на відкритих обговореннях;
- запровадження відповідних освітніх форм:
 - навчально-інформаційний блок, спрямований на теоретичне знання про право як необхідну умову існування й розвитку суспільства;
 - практичні блоки, метою яких є формування вмінь практичного застосування теоретичного матеріалу.

На формах запровадження правової освіти ми і зупинимось більш детально.

В межах практичної частини даного дослідження ми будемо розглядати правову освіту як безпосередньо педагогічну діяльність, переважно у вищих навчальних закладах. Тобто, викладання правових дисциплін в університетах на юридичних та інших факультетах, де передбачено викладання курсу правових предметів.

Цінність та значущість правової освіти важко переоцінити. Щодня кожна людина має справу з правовою дійсністю, тобто діє в межах правових норм, законів, підпорядковується їм. Шлях до роботи/навчання, процес роботи чи зайняття підприємницькою діяльністю, купівля продуктів харчування, одягу та взуття, оплата комунальних послуг, активний відпочинок на вихідних у вигляді виїзду на природу або розваг у торговельно-розважальних центрах – всі згадані дії містять в собі ознаки правових відносин, які мають підпорядковуватись певним правовим нормам. Рідше, але всі без виключення також зустрічаються у власному житті з спадковими особливостями, сімейними аспектами чи податковими зобов'язаннями. Зазначені процеси, з якими має справу кожна людина, регулюються за допомогою правових норм, викладених в законах та інших підзаконних нормативно-правових актах. І саме знання цих норм дає можливість людині обрати правильну поведінку у кожній конкретно визначеній ситуації.

Варто акцентувати увагу на тому, що незнання законів не звільняє від відповідальності. Ця класична фраза дійшла до нас з часів Античності та знайшла своє відображення в чинному законодавстві України (стаття 68 Конституції України). Даний принцип визначає презумпцію знання законодавства в Україні. Тобто законодавець, визначаючи таке припущення в Основному законі держави, передбачає знання основ законодавства кожною людиною. Отже, і якісну правову освіту, зважаючи на попереднє твердження, законодавець також вважає обов'язковою.

В даному дослідженні ми будемо вести мову саме про зв'язок правової освіти з практичною діяльністю кожної людини, починаючи від побутової поведінки і до професійної діяльності.

Акцентувати увагу в аспекті причинно-наслідкового зв'язку правової освіти та життєдіяльності людини необхідно на безпосередньо методах такої освіти, за допомогою яких і здійснюється вплив на дійсну реальну поведінку членів суспільства.

Варто зазначити, що деякими вченими дослідниками правової освіти визначається два блоки такої освіти. Незважаючи на спеціальність учнів та студентів, будь-яку правову дисципліну необхідно вивчати з двох позицій – теоретичної та практичної. На другому способі вивчення права ми детально зупинимось в даному дослідженні.

Важливість сприйняття теоретичних основ правової дисципліни є безумовною. Без розуміння основних понять, категорій та зв'язків між ними неможливо досягнути матеріальну частину правової дійсності, а про практичну реалізацію не варто і вести мову. Але теоретичні знання без практичних навичок їх застосування майже не мають сенсу. Тому, в кращих

західних вищих навчальних закладах правові дисципліни вже давно перетворились з читання лекцій у вигляді диктанту з кодексів та законів та наступну перевірку завчання таких текстів в самостійне вивчення норм законодавства з подальшим тлумаченням на заняттях способів застосування вивченого матеріалу в практичній діяльності. Варто акцентувати увагу на тому, що такий процес притаманний не лише заняттям на юридичних факультетах, але й регулярно застосовується при вивченні правових дисциплін для студентів інших спеціальностей. Оскільки, навіщо, наприклад, майбутнім менеджерам основи трудового, податкового чи договірного права, якщо, ставши професійними працівниками в майбутньому, вони не матимуть змоги застосувати певні знання (якщо вони є) у власній діяльності, як-то правильно прийняти працівника, укласти відповідний договір чи розірвати останній. Навіщо майбутнім винахідникам, випускникам технічних факультетів теоретичні знання в сфері права інтелектуальної власності, якщо вони не знатимуть як запатентувати власний винахід та захистити права у разі їх порушення на практиці. Або ж навіщо майбутнім маркетологам – власникам рекламних агентств – класифікація підприємств в господарському праві, якщо вони не знатимуть порядку створення, правового та документального забезпечення власного бізнесу. Про майбутніх професійних юристів, мабуть, не варто згадувати, оскільки в даній професії практичне застосування складає 80% усіх необхідних знань.

В усіх перелічених спеціальностях викладаються правові дисципліни, які складають досить велику частку процесу навчання. Якісне викладання юридичних предметів надає можливості майбутнім випускникам стати дійсно професійними працівниками у власній спеціальності та досягнути певних здобутків.

В західних університетах правові дисципліни викладаються наступним чином. У згаданих ЗВО відсутні лекції та практичні заняття (семінари) як явище. Існують лише заняття (courses). Викладач або надсилає студентам перелік теоретичних питань, з якими їм необхідно ознайомитись, або ж надсилає вже готові відповіді на ці питання. На заняттях частина часу відводиться на питання студентів з вивченого матеріалу, якщо в ньому виявились якісь незрозумілі тези, поняття чи процедури. Іншу частину заняття присвячується навчанню практичним навичкам застосування теоретичних знань, про які йшла мова вище. Це відбувається шляхом вивчення реальних документів чи договорів, вирішення ситуаційних справ, які дійсно мали місце в правовому житті, або ж детального аналізу судових справ з даного питання. Іспит чи залік відбувається шляхом проведення певного практичного застосування

вивченого матеріалу. Це може здійснюватися шляхом складення певного документу, наприклад, або ж аналізу певної сфери суспільного життя (наголошуємо, практичного життя) на відповідність вимогам, закріпленим в чинному законодавстві.

Не важко помітити, що лівова частка занять студентів відбувається з акцентом на практичне застосування. Звичайно, теоретичну складову предметів не можна ігнорувати, але ж цього і не відбувається, оскільки студенти вивчають теоретичну частину самостійно, виносячи на заняття виключно власні питання щодо матеріалу та практичні аспекти вивченого.

На наше глибоке переконання, зазначена вище методика навчання має бути переважною в національній системі освіти, у тому числі правової. Дуже важливим є вміння застосувати знання, які особа отримує під час навчання. В сфері освіти популярним є твердження, що на певних історичних етапах в деяких країнах освітою була/є виключно передача інформації, яка не є навіть чесною та об'єктивною. Замість навчання прийомом й методам мислення та аналізу, студентів змушують вчити певну інформацію та “засвоювати” потрібні державі знання. Основною метою освіти в правовій державі та громадянському суспільстві в контексті впровадження концепції сталого розвитку є прищеплення студентам навичок аналітичного мислення, яке надає можливість застосувати отримані знання, адже надання сухої інформації виховує в людині не інтелектуальну особистість, а “робота”, необхідного для виконання поставлених завдань, в основному простої некваліфікованої праці на масовому виробництві. Тому, вважаємо, для розвитку нашої держави та кожної особи, метою правової освіти є виховання в студентах навичок практичного застосування теоретичного матеріалу, що в сфері права і є можливістю аналітичного мислення.

Висновки. Таким чином, вважаємо неприпустимим для викладача в сфері права проводити заняття у вигляді звичайного зачитування інформації з підручників (значною мірою застарілих) та законів, оскільки це не дає можливості слухачам зрозуміти таку інформацію, її розтлумачити та навчитися її застосовувати на практиці. Особливо це стосується студентів не правових спеціальностей. Адже саме практичні навички використання правових знань становлять основу громадянського суспільства та є тією категорією, яку називають “вміння мислити”. Тому, здатність проектувати норму на кожну конкретну ситуацію вміння мислити крізь призму норми – унікальна здатність, що виникає під час правозастосування й заснована на особливому типі мислення. Цей тип мислення забезпечує відповідне дослідження ситуації, в якій немає істинного рішення. Крім того, у зв'язку з багатогранністю та множинністю джерел законодавства, дуже

розповсюдженою є ситуація, в якій “єдино вірного” рішення може і не існувати. В такому випадку вкрай необхідним є здатність мислення та тлумачення законів на засадах справедливості та розумності. Це є одним із завдань сучасної правової освіти задля формування правової свідомості на засадах саме розумного типу мислення, що означатиме більш ґрунтовне та фундаментальне відношення до права, де кожна ситуація повинна бути розглянута всебічно та об’єктивно, а мислення та процес усвідомлення права здійснюється за допомогою ідей та принципів.

Список використаних джерел:

1. Попандопуло, ОА., 2015. “Правовая социализация личности в современном российском обществе: социально-философский анализ. Диссертация на соиск. уч. ст. к. филос.н. по спец. 09.00.11 социальная философия”, Волгоград : *Волгоградский государственный университет*, 150 с.
2. URBAN, M., 2013. ‘*Efektivní strategie formování právního vědomí středoškolských studentů: Případy z praxe*’, Praha : *Leges*, 280 s.
3. Friedel, T., Krupová, T., 2014. ‘Sociálněvědní gramotnost — role akademika při zvyšování vzdělanosti’, *Acta Universitatis Carolinae — Iuridica*, č. 1, s. 183-189.
4. ‘Конституція України: станом на 1 лютого 2011 р.’, 1996. *Відомості Верховної Ради України, № 30*, ст. 141.
5. ‘Про освіту: Закон України від 23 травня 1991 р. станом на 23 грудня 2010 р.’, 2010. *Відомості Верховної Ради УРСР, № 34*, ст. 451.
6. ‘Про Національну програму правової освіти населення: Указ Президента України від 18 жовтня 2001 р.’, 2001. *Офіційний вісник України, № 43*, ст. 1921.

References:

1. Popandopulo, O.A., 2015. “Pravovaya sotsializatsiya lichnosti v sovremennom rossiyskom obshchestve: sotsial'no-filosofskiy analiz. Dissertatsiya na soisk. uch. st. k. filos.n. po spets. 09.00.11 sotsial'naya filosofiya (Legal socialization of the individual in modern Russian society: a socio-philosophical analysis. Thesis on the competition. uch. st. Candidate of Philosophy on specials 09.00.11 social philosophy)”, Volgograd : *Volgogradskiy gosudarstvennyy universitet*, 150 s.
2. URBAN, M., 2013. ‘*Efektivní strategie formování právního vědomí středoškolských studentů: Případy z praxe (Effective strategy for forming the legal awareness of secondary school students: Case studies)*’, Praha : *Leges*, 280 s.
3. Friedel, T., Krupová, T., 2014. ‘Sociálněvědní gramotnost — role akademika při zvyšování vzdělanosti (Social literacy - the role of the academic in raising education)’, *Acta Universitatis Carolinae — Iuridica*, č. 1, s. 183-189.
4. ‘Konstitutsiya Ukrayiny: stanom na 1 lyutoho 2011 r. (Constitution of Ukraine: as of February 1, 2011)’, 1996. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny, № 30*, st. 141.
5. ‘Pro osvitu: Zakon Ukrayiny vid 23 travnya 1991 r. stanom na 23 hrudnya 2010 r. (On Education: The Law of Ukraine of May 23, 1991, as of December 23, 2010)’, 2010. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady URSR, № 34*, st. 451.
‘Pro Natsional’nu prohramu pravovoyi osvity naselennya: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 18 zhovtnya 2001 r. (On the National Program of Legal Education of

the Population: Decree of the President of Ukraine dated October 18, 2001), 2001. *Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny*, № 43, st. 1921.

УДК 141.5:316.32

**“СВІТ-СИСТЕМНА” ФОРМА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА НЕБЕЗПЕКИ
“ПЕРИФЕРІЗАЦІЇ” СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

**A “WORLD-SYSTEMIC” FORM OF GLOBALIZATION AND THE DANGER OF
SOCIAL DEVELOPMENT “PERIPHERIZATION”**

В. М. Субботін

Актуальність дослідження.

В цілому більшість дослідників даного напрямку оцінює нинішню ситуацію не як кінцевий тріумф світового капіталізму, а як його глобально першу й єдину реальну кризу, виокремлюючи довгострокові тенденції, кожна з яких наближається до своєї межі і кожна небезпечна для капіталістів, що зайняті нескінченним накопиченням капіталу.

Постановка проблеми.

Дослідити, відповідно до контексту соціальної філософії, структуру феномену глобалізації як системного феномену. Порівняти декілька підходів до його аналізу, зокрема – підходи традиційного механізму управління глобалізацією в історичних умовах при деяких змінах функції держав та трактування глобалізації як багаторівневого структурного феномену і з інтерпретацією як розуміння її в якості уніфікованого та цивілізаційного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Такі дослідники як В. Белло, Л. Ларуш, М. Алле, Дж. Тенненбаум, Л. Комп, К.-М. Вітт, Х. Цепп-Ларуш, М. Біллінгтон, Г. Біллінгтон, Р. Фрімен, В. Енгдал та ін. звертають увагу на посилення та гегемоністські прагнення світової фінансово-

Urgency of the research.

In general, most researchers in this area do not assess the current situation as the ultimate triumph of world capitalism, but as its globally first and only real crisis, highlighting long-term trends, each of which approaches its limit and each is dangerous for capitalists engaged in endless accumulation of capital.

Target setting.

There is a need to explore, in accordance with the context of social philosophy, the structure of the phenomenon of globalization as a systemic phenomenon. Compare several approaches to its analysis, in particular, approaches to the traditional mechanism of managing globalization under historical conditions with some changes in the function of states and the interpretation of globalization as a multilevel structural phenomenon and with interpretation as understanding it as a unified and civilizational one.

Actual scientific researches and issues analysis.

Such researchers as V. Bello, L. Larush, M. Allie, G. Tennenbaum, L. Komp, K.-M. Vitt, H. Tsepp-Larush, M. Billington, James H. Billington, Richard B. Freeman, F. W. Engdahl and others pay attention to the strengthening and hegemonic

спекулятивної олігархії та її роль у стагнаційних явищах суспільного розвитку.

Постановка завдання. У статті постає завдання здійснити аналіз процесів сучасних суспільних трансформацій у контексті існуючих моделей глобальної світ-системи, котрі входять у коло як вузької, так і широкої проблеми розвитку людського суспільства через призму становлення глобальної суспільної "світ-системи" та "світ-господарства".

Виклад основного матеріалу. У сучасних дослідженнях глобального суспільного розвитку постає потреба інтеграції основних дослідницьких підходів з метою створення цілісної соціально-філософської та суспільно-прогностичної моделі. Відзначимо, що в "уніфікованому підході" вважається, що глобалізація ніби "підтягує" національні моделі розвитку за зразком, що визнаний еталонним у домінуючих суспільно-державних та економіко-політичних системах. "Цивілізаційний підхід" виходить з того, що глобалізація – це т.зв. "плавильний котел", в якому змішуються різні національні моделі, стереотипи та уявлення з формуванням соціоприродної системи універсального різноманіття як основи загальнолюдської моделі розвитку.

Висновки.. Нині світ стоїть перед вибором між екологічною катастрофою або інтернаціоналізацією витрат, тому здійснено аналіз процесів сучасних суспільних трансформацій у контексті існуючих моделей глобальної "світ-системи" та "світ-господарства".

Ключові слова: глобалізація, соціально-філософський аналіз, цивілізаційний підхід, світ-система,

aspirations of the global financial-speculative oligarchy and its role in the stagnation phenomena of social development.

The research objective. The article aims to analyze the processes of modern social transformations in the context of existing models of the global world-system, which are in the range of both narrow and broad problems of human development through the prism of the global public "world-system" and "world-economy".

The statement of basic material. In modern studies of global social development, it is necessary to integrate the main research approaches in order to create a holistic socio-philosophical and social prognostic model. It should be noted that in the "unified approach" it is considered that globalization "tightens" the national development models along the model that is recognized as the reference model in the dominant social-state and economic-political systems. The "civilization approach" assumes that globalization is so-called "Melting pot", in which various national models, stereotypes and ideas are mixed with the formation of a socio-natural system of universal diversity as the basis of a universal model of development.

Conclusions. Now the world is facing the choice between an environmental disaster or the costs internationalization, therefore, an analysis of the modern social transformations processes is carried out in the context of the existing models of the global "world-systemic" and "world-economy".

Keywords: globalization, socio-philosophical analysis, civilizational approach, world-system, modernization,

модернізація, неолібералізм, глобальне керування, міжнародні кризи, інтернаціоналізація, демократизація.	neoliberalism, global governance, international crises, internationalization, democratization.
--	--

Актуальність дослідження. У сучасних дослідженнях глобального суспільного розвитку постає потреба інтеграції основних дослідницьких підходів з метою створення цілісної соціально-філософської та суспільно-прогностичної моделі. Відзначимо, що в “уніфікованому підході” вважається, що глобалізація ніби “підтягує” національні моделі розвитку за зразком, що визнаний еталонним у домінуючих суспільно-державних та економіко-політичних системах. “Цивілізаційний підхід” виходить з того, що глобалізація – це т.зв. “плавильний котел”, в якому змішуються різні національні моделі, стереотипи та уявлення з формуванням соціоприродної системи універсального різноманіття як основи загальнолюдської моделі розвитку.

Постановка проблеми. Дослідити, відповідно до контексту соціальної філософії, структуру феномену глобалізації як системного феномену. Порівняти декілька підходів до його аналізу, зокрема – підходи традиційного механізму управління глобалізацією в історичних умовах при деяких змінах функції держав та трактування глобалізації як багаторівневого структурного феномену і з інтерпретацією як розуміння її в якості уніфікованого та цивілізаційного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи проблеми глобалізації та історію різних аспектів міжнародного розвитку світу, деякі дослідники, зокрема, Р. Скейз, П. Герст, Г. Томпсон. зазначають, що “Поза будь-яким сумнівом, ми живемо в епоху, коли соціальне життя переважно визначається глобальними процесами, в яких розчиняються національні культури, економіки та кордони” [4, с.235].

М. Гардт та А. Негрі [14] формують концепцію глобальної системи як новітньої “Імперії” з “субімперіальним” (“периферійно”-експлуатованим) оточенням. Такі дослідники, як економісти, філософи, політологи, культурологи В. Белло, Л. Ларуш, М. Алле, Дж. Тенненбаум, Л. Комп, К.-М. Вітт, Х. Цепш-Ларуш, М. Біллінгтон, Г. Біллінгтон, Р. Фрімен, В. Енгдал та ін. [10; 11; 13] звертають увагу на посилення та гегемоністські прагнення світової фінансово-спекулятивної олігархії та її роль у стагнаційних явищах суспільного розвитку.

Відносно поглядів авторів щодо підвищення зовнішньої ролі держав як джерела правопорядку можна цілком погодитися зокрема з тим, що міжнародний закон не може функціонувати без національних держав, не тільки як матеріальної підтримки та суб’єктів для звернення, але й як правових держав, що створюють закони та підкоряються їм, тобто “держава, як джерело та шанувальник обмежувальних правил, залишається у центрі

інтернаціоналізованої економіки і суспільства” [4, с.243].

А. Турен детально розглядає – в якості основної економіко-господарської основи глобалізації – систему неолібералізму [16].

Р. Курц детально аналізує ризики глобалізації та вади концепції модернізації для більшості країн світу [15].

У свою чергу, за твердженням І. Валлерстайна, після Французької революції (тобто після падіння абсолютної монархії) широке розповсюдження отримали дві концепції: 1) політичні зміни це нормальне явище; 2) суверенітет належить не правителям і законодавцям, а феномену, котрий називається “народом”. Трактуючи міжнародні кризи через призму своїх поглядів на світ-систему, І. Валлерстайн зазначив, що будь-яка суспільно-історична система проходить три етапи: становлення, розвиток (нормальне існування) та структурну кризу. Якраз нині ми живемо у період структурної кризи світ-системи. [18, с.80].

Постановка завдання. Здійснити аналіз процесів сучасних суспільних трансформацій у контексті існуючих моделей глобальної світ-системи, котрі входять у коло як вузької, так і широкої проблеми розвитку людського суспільства через призму становлення глобальної суспільної світ-системи та світ-господарства.

Виклад основного матеріалу. Виступаючи з основною доповіддю на симпозіумі “Перспективи капіталістичної світ-системи на початку ХХІ століття” в Інституті міжнародних досліджень Університету Мейдзи Гакин у Токіо (23-24 січня 1997 р.), І. Валлерстайн зазначив [2, с.49-51], що всесвітній масштаб дискусії концентрується навколо двох питань: 1. Як посилити зростання Східної Азії, враховуючи, що воно відноситься до періоду, коли в інших частинах світу його темпи були набагато меншими і навіть від’ємними? 2. Якими будуть наслідки для світо-системи ХХІ ст. економічного зростання Східно-Азіатського регіону? При цьому він фактично спочатку тезово виклав свої погляди на світ-систему:

1. “Світ-система модерніті” є капіталістичним світ-господарством, якою керує намагання до безкінечного накопичення капіталу, що іноді називають законом вартості.

2. Вказана світ-система сформувалася протягом ХVІ ст. (доповідач вів мову щодо п’ятисотлітнього періоду) і на першому етапі розподілу праці сюди ввійшла більша частина Європи (за винятком Російської та Оттоманської імперій), а також окремі частини обох Америк.

3. Зазначена світ-система територіально поширювалася багато століть, поступово інкорпорує в прийняту в неї систему поділу праці все нові регіони.

4. Східна Азія стала останнім великим регіоном із тих, які були таким чином інкорпоровані. Це відбулося всередині XIX ст., після чого світ-систему модерніті можливо було вважати всесвітньою. Тобто першою із світ-систем (а хіба є ще якісь світ-системи?), якій вдалося охопити всю планету.

5. Капіталістична світ-система є сукупністю світ-господарства, визначається відносинами центру і периферії, політичної структури, яка складається з міжнародної системи суверенних держав.

6. Фундаментальні протиріччя капіталістичної системи проявляються на рівні глибинних процесів у низки циклічних коливань, які слугують вирішенню цих протиріч.

7. Двома найважливішими циклами є 50-60-річні цикли Кондратьєва, протягом яких основне джерело прибутку переміщується з виробничої сфери у фінансову, і навпаки, та 100-150-річні цикли гегемонії, що визначаються підйомом або спадом “гарантів” світового порядку, які змінюють один одного, з притаманними кожному з них особливих моделей домінування.

8. Згадані циклічні коливання приводили до постійних, хоча і повільних, але значних географічних зрушень центрів концентрації капіталу і влади, які при цьому не заперечували існуючих в межах системи фундаментальних відносин нерівності.

9. Указані цикли ніколи не були суворо систематичними і кожен новий з них приносив незначні, але важливі структурні зміни в напрямках, що визначали історичні тенденції розвитку системи.

10. Світ-система модерніті, подібно будь-якій системі, не може розвиватися безкінечно і прийде до свого кінця, коли історичні тенденції приведуть її в точку, де коливання системи виявляться настільки масштабними і хаотичними, що стануть несумісними із забезпеченням життєздатності її інститутів. У випадку досягнення цієї точки відбудеться біфуркація і в результаті переходу (хаотичного) система буде замінена однією чи кількома іншими системами.

Аналіз діяльності багатонаціональних компаній (БНК) та інтернаціоналізації підприємницької діяльності призвів авторів до висновку, що ступінь інтернаціоналізації та її потенційні наслідки для регулювання діяльності БНК і для національних економік суттєво перебільшуються. “Діяльність міжнародних компаній ще досі значною мірою обмежується своєю резидентською територією: вони залишаються вагомо національно укоріненими” [18, с.91].

За такого висновку одразу виникають питання, як це співпадає з автомобільними заводами японських корпорацій на Американському та

інших континентах світу? Як тоді оцінити діяльність БНК і ТНК, зарубіжні філії яких експортували у 2008-2013 рр. продукції на 6,7 трлн дол. США, або понад 41% світового експорту [7, с.13]? Чи діяльність металургійної компанії “Мітчел”, аграрної ТНК “Cargill” та інших ТНК в Україні?

Торкаючись проблем торгівлі між Північчю і Півднем, автори поставили в основу проблеми міжнародну конкурентоспроможність. Фактично йдеться в основному щодо торгівлі так званої тріади – США, ЄС та Японії – з країнами, що розвиваються. І знову автори стверджують, масштаб глобалізації не тільки перебільшується, а й свідчить про відносну дезінтеграцію “глобальної економіки”.

“Азійське диво”, як його назвав Світовий Банк [20, с.101], на думку таких дослідників глобалізації, як, П.Герста і Г.Томпсона [4], треба брати під сумнів як з точки зору подальшого тривалого зростання в Азії, так і можливого його поширення на інші частини світу. Контроверзою цих сумнівів слугує те, що лише за 7 років поточного століття Китай збільшив обсяги ВВП у три рази, Індонезія – у 2,8 рази, Таїланд – удвічі при зростанні обсягів експорту товарів відповідно в 4,9; 1,8 і 2,2 рази.

Більше того, економісти ввели в обіг таке поняття як “БРІК” – Бразилія, Росія, Індія, Китай – група країн, що, на думку багатьох дослідників та аналітиків, “стане головним двигуном розвитку світової економіки, також як і групи країн “Next Eleven” і “ВІСТА” – В’єтнам, Індонезія, Південна Африка, Туреччина й Аргентина” [12].

Цікавою є позиція авторів щодо можливості пережити глобалізацію країнами загального добробуту внаслідок того, що “соціальні ринкові системи змушуються дедалі роз’єднуватися, щоб змагатися на рівних умовах з економіками, де економічні, соціальні, трудові видатки є найнижчими” [4, с.143].

Оскільки соціальний захист і витрати на державні податки фінансуються здебільшого з податків на прибутки, продаж та послуги, то небезпека такого розвитку подій у країнах “золотого мільярду” цілком ймовірна. Це підкреслюють такі факти, як гальмування економічного розвитку цих країн. Так, країни ОЕСР (Організації Економічного Співробітництва і Розвитку), за нашими підрахунками, збільшили свій загальний ВВП лише на 58% проти 76% у середньому у світі, а населення цих країн швидко старіє, збільшуючи питому вагу пенсіонерів і потреб на виплати пенсій, що буде додатковим тягарем для держбюджетів.

Разом із тим, автори розглядають можливість виконання глобального керування економікою в майбутньому на п’яти рівнях:

1. Керування на базі угоди між головними політичними силами, особливо між країнами “великої трійки” (Європа, Японія, Північна

Америка) для стабілізування валютних курсів, координації грошових і валютних політик; співробітництво в обмеженні спекулятивних короткострокових фінансових операцій;

2. Керування за допомогою низки країн, що набуло великого значення внаслідок фінансової кризи 2008-2009 років і тому країни G-20 погодили план спільних дій з подолання наслідків цієї кризи і недопущення подібної у майбутньому.

3. Керування великими економічними зонами типу таких блоків, як ЕУ. До них слід, на нашу думку, додати також АРЕС, ASEAN та інші об'єднання, які самі по собі є великими ринками, що протистоятимуть глобальним тискам.

4. Національний рівень, з політикою врівноваження співробітництва і конкуренції між фірмами і головними соціальними інтересами при забезпеченні квазідобровільної економічної координації і допомозі у забезпеченні ключових витрат.

5. Керування на регіональному рівні з наданням колективних послуг промисловим районам при підсиленні їхньої конкурентоспроможності, надання захисту від негараздів ззовні [4, с.167].

Торкаючись ЄС як торговельного блоку, автори зазначили, що необхідно виконати величезну інституційну роботу для забезпечення незворотної економічної інтеграції щодо розвитку економічного керування Єдиним економічним простором цього об'єднання. Зауважимо, ця робота продовжується, підсилюється і водночас ускладнюється у зв'язку з тим, що після цього висновку, зробленого на початку століття, ЄС розширив свої кордони, прийнявши ще країни Центральної, Східної та Південної Європи.

У цілому, на підставі розглянутих питань автори стверджують, що:

1. “Теперішня інтернаціоналізована економіка не має безпрецедентного характеру, оскільки вона є однією з низки визначених кон'юктур чи станів розвитку міжнародної економіки, існування якої бере відлік з 1860-х, часів початку поширення економіки, ґрунтованої на сучасних промислових технологіях. Певною мірою теперішня економіка є менш відкритою і інтегрованою, ніж устрій, що існував з 1870 по 1914 рр.” [4, с.2].

По-перше, відлік треба починати щонайменше з часів Великих географічних відкриттів і Промислової революції. По-друге, у 1870–1914 роках у багатьох країнах існували жорсткі захисні системи своїх економік. Як можна тоді стверджувати про відкритість та інтегрованість? Хіба що тільки з погляду на існування інтегрованості в колоніальних імперіях тих часів. По-третє, сучасна відкритість економік підкреслюється тим, що за 1992-2008 роки країнами світу було прийнято близько 2400 змін до

законодавства, що сприяли зростанню потоків прямих іноземних інвестицій від 207 млрд дол. США у 1990 році до 1697 млрд дол. США у 2008 році [7, с.13-16].

2. Дійсно транснаціональні компанії є відносно рідкісними. Більшість компаній мають національне розташування та ведуть багатонаціональну діяльність, спираючись на національні активи, виробництво та збут і немає жодних ознак загальної тенденції поширення справді міжнародних компаній [4, с.2].

Як оцінити рідкісність міжнародних корпорацій, якщо тільки з 1997 по 2002 рік, за даними ЮНКТАД, кількість таких ТНК збільшилася з 44,5 до 65 тисяч, чисельність їх зарубіжних філій – від 276 до 850 тисяч [5;6], а сукупні активи зарубіжних філій зросли за 1990-2008 роки з 5,9 до 69,8 трлн дол. США при зростанні обсягів продаж ними від 6 до 30 трлн дол. США і чисельності працюючих у них від 24,5 до 77,4 млн осіб [7, с.15].

3. “Мобільність капіталу не спричиняє значного руху інвестицій та зайнятості з розвинутих країн до слаборозвинутих. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ), швидше, зосереджуються в країнах з розвинутою індустріальною економікою, а країни третього світу, за винятком невеликої кількості нових країн, що розвиваються, залишаються обділеними інвестиціями і торгівлею” [4, с.2].

Звернемося знову до Доповіді щодо ПІІ за 2009 рік, де зазначено, що в 2008 році приплив ПІІ у країни зі слабкою у структурному відношенні економікою, у тому числі найменш розвинуті країни, країни, що розвиваються, і країни, які не мають виходу до моря, і малі острівні держави, зріс, відповідно, на 29, 54 і 32 %. Додамо, що якщо обсяг ПІІ у розвинуті країни зріс за 2000-2008 роки в 1,9 рази, то в країни, що розвиваються, – у 3,3 рази, або приріст у фізичних величинах становив відповідно 427 і 432 млрд дол. США. Тільки на Африканський континент надходження ПІІ в 2008 році зросло до 89 млрд дол. США, і це незважаючи на глобальну фінансово-економічну кризу [7], а за інформацією Р.Скейза тільки США створили в Китаї 350 тис. партнерств і спільних компаній, а разом з іншими країнами – понад 500 тис. [9,25].

4. “Завзяті прихильники глобалізації визнають, що світова економіка є далекою від справжньої глобальності. Торгівля, інвестиції, фінансові потоки зосереджуються в Тріаді, що складається з Європи, Японії та Північної Америки, та здається, що їхнє домінування зберігатиметься й надалі” [4, с.3].

Стосовно надходжень інвестицій роз’яснення наведено вище. Що стосується торгівлі, то якщо експорт розвинутих країн зріс з 1990 по 2018 рік, за нашими підрахунками, в 3,6 рази при питомій вазі у світі відповідно

72,2 і 56%, то експорт країн, що розвиваються, зріс в 7,3 рази, а питома вага у світових обсягах збільшилася від 24,3 до 38,7 % [17].

5. “Розвинута економіка держав „великої трійки” має можливості (особливо, якщо держави координуватимуть свою політику) завдавати могутнього тиску на фінансові ринки та економічні тенденції. Глобальні ринки жодним чином не залишаються без регулювання та контролю, навіть не зважаючи на обмеженість характеру теперішнього господарчого керування, зумовленого розходженнями інтересів великих держав та розбіжностями економічних доктрин їхніх можновладців” [4, с.2].

Цей висновок повністю здійснився під час, підкреслюємо, глобальної, а не місцевої чи регіональної фінансово-економічної кризи, викликаній фінансовими негараздами в одній країні – США, яка потім поширилася на весь світ.

Автори “Сумнівів у глобалізації” підкреслюють, що “ця книга кидає виклик саме сильній лінії ідеї економічної глобалізації” [4, с.2], але дуже досконало аналізуючи економічну ситуацію в окремих країнах та регіонах, вони не звернули уваги на дійсно глобальні процеси в економіці світу, яка нині пов’язана настільки, що негативні чи позитивні події в одній потужній країні відповідним чином впливають на всю світову економіку, політику, освіту і науку.

Якраз цей новий набір цінностей, що виходив за межі окремих держав, який стверджувався на фоні серйозних змін демографічної й соціальної структури більшості європейських країн, І. Валлерстайн називає гео-культурою світ-системи, що народжувалася [2; 19].

Згодом, після 1848 року в Європі політичні лідери різних країн почали здійснювати програми радикальних реформ з метою врахування потреб пролетарів, пом’якшення їх нужденності і відчуженості від спільноти. Ці реформи, за оцінкою І. Валлерстайна, здійснювалися за трьома компонентами: 1) введення права обирати спочатку для чоловіків, а потім і для жінок з поступовим охопленням всього населення; 2) розвиток трудового законодавства і перерозподіл економічних благ – (пізніше це стали називати створенням “держави добробуту”; 3) формування національної свідомості за рахунок, головним чином, впровадження обов’язкової початкової освіти і загальної військової повинності для чоловіків.

Коротка характеристика І. Валлерстайном змін у світі за період з 1848 року до сьогодення можливо викласти таким чином. По-перше, якщо “примара комунізму”, про який оголосили К. Маркс і Ф. Енгельс, блукала тільки по Західній Європі, то друга примара, оголошена більшовиками, призначалася вже для всього світу.

При цьому, якщо від першої примари випромінювався оптимізм, справедливість, моральність, які надавали їй сили, то друга несла застій, зрадництво та потворну тиранію [2, с.2-5].

Запитавши, чи нема на горизонті третьої примари, І. Валлерстайн зазначає, що хоча більшість людей відчуває себе в безпеці після закінчення комуністичної інтерлюдії, але це зовсім не очевидно, що ми живемо у світі більш безпечному і більш пристосованому для життя.

На його думку, протягом наступних п'ятдесяти років світ обіцяє бути набагато жорстокішим, ніж за часів холодної війни. По-перше, дуже важко стримувати зростаючі локальні спалахи насильства, а тривала економічна поляризація світ-системи по лінії Північ-Південь за відносного послаблення США і поділу найсильніших держав на три групи може привести до військових провокацій з боку Півдня.

По-друге, міграція з Півдня на Північ (включаючи міграції – Східна – Західна Європа), процес якої “полегшується розвитком транспортних систем, при підсиленні глобального ризику міграції в умовах широкомасштабної економічної й демографічної поляризації, а також розповсюдження демократичної ідеології, що підриває політичні можливості багатьох країн протистояти такому тиску” [2, с.26].

Як зазначає І. Валлерстайн, якщо в XIX ст. до приблизно 80-х років XX ст. ми жили і вірили, що історія на боці прогресу, то “сьогодні світ втратив цю віру і повернувся до протистояння державі, яка не може проводити реформи і тому забезпечення безпеки треба брати на себе, а це повертає в той період, коли світ-система тільки народжувалася” [18, с.212].

З іншого боку, посилення демократизації менше підсилює великий безлад, коли люди наполягають не тільки на отриманні трьох головних благ: прийнятної зарплати (роботи, а пізніше пенсії), доступу до освіти для дітей та адекватного медичного сервісу, а й постійному підвищенні мінімально допустимого рівня. А це не може витримати навіть жодна багата країна.

Тому І. Валлерстайн бачить вихід у створенні нової світової системи розподілу світових ресурсів, яка радикально відрізняється від історичної.

Це, на його думку, і є третьою примарою, але як її назвати? – Примарою дезінтеграції урядових структур, в які люди більше не вірять? Примарою демократизації і вимог радикально нової системи розподілу?

Як би то не було, І. Валлерстайн вважає, що наступні 25-50 років будуть довгими роками політичних дебатів щодо поводження з цією примарою. Тому зобов'язанням соціологів та соціальних філософів є надання допомоги в з'ясуванні варіантів майбутнього історичного вибору [2, с.27-28].

Характеризуючи розвиток світ-системи через народновизвольний рух, І. Валлерстайн, з одного боку, відзначив його стрімкий прогрес у період 1945-1970 рр., а з іншого боку, світо-господарська стагнація призвела до розуміння країнами, які знаходилися на периферії світо-господарства, своєї нездатності запобігти негативному впливу цієї стагнації, а вільний ринок цьому не допоможе. Взагалі, на думку І. Валлерстайна, “ринок” здатний покращити економічне становище 75% світового населення не більше, ніж вітаміни можуть вилікувати лейкемію.

Підводячи підсумки оцінки реалій підйому Східної Азії, І. Валлерстайн окреслив декілька глобальних рис, що багато в чому визначатимуть розвиток його світ-системи:

1. Реалізація тенденцій до зростання вимагатиме значних виробничих інвестицій, які будуть диспропорційно розміщені в країнах Півночі, тоді як капіталовкладення в периферійні і напівпериферійні регіони скоротяться, що приведе до подальшої маргіналізації світового Півдня.

2. Деруралізація світу практично знищила традиційний компенсаторний механізм, що включав у світ-системи нові виробничі регіони, тепер витрати, пов'язані з оплатою праці, повсемірно зростатимуть на шкоду накопиченому капіталу.

3. Екологічні проблеми поставлять уряд перед складним вибором: скорочувати інші статті витрат і спрямовувати засоби на відновлення прийняттого рівня біологічної рівноваги і запобігання його порушенню надалі, або примушувати підприємців інтерналізувати відповідні витрати. Якщо останнє скоротить можливості накопичення капіталу, то перше вимагатиме або більш високого оподаткування підприємств, що призведе до аналогічних наслідків, або підвищення податків на населення на фоні зниження якості державних послуг, що призведе до політичних проблем.

4. Платою за демократизацію будуть претензії населення до послуг у сфері охорони здоров'я та забезпечення мінімального розміру прибутків.

5. Маргіналізований “Південь” стане набагато нестабільнішим в політичному відношенні і загроза всесвітньої дезорганізації посилиться.

Якщо підходити з позицій І. Валлерстайна, то існуюча світ-система, що ввійшла у структурну кризу, де в оглядовому періоді повинна перестати існувати. Але через 12 років після такого висновку соціального дослідника система не тільки існує, а й пережила ще одну кризу, яка ліквідується спільними зусиллями держав, що входять у світ-систему І. Валлерстайна.

Разом із тим, роком раніше І. Валлерстайн у доповіді “Держава і суверенітет у світовій економіці” у США зазначив, що принципи

капіталістичної світ-системи вимагають безперервно зростаючої комодифікації, і капіталістичне світогосподарство якраз демонструє постійний розвиток в цьому напрямі існування сучасної світ-системи.

Крім того, це породжує ще одну вимогу – необхідність об'єднання товарів у товарні ланцюги, які мінімізують витрати виробництва та виключають прозорість, приховуючи реальний стан справ і причини різних диспропорцій у розподілі, причини тієї поляризації, яка сьогодні помітна більше, ніж у будь-якій попередній історичній системі, ефективно нейтралізуючи політичну опозицію [2, с.81; 19, с.220].

При цьому І. Валлерстайн підкреслив, що хоча вести мову про глобалізацію стало модним найраніше в 70-х роках XIX ст., але транснаціональні товарні ланцюжки добре відомі ще з тих часів, коли система тільки народжувалася.

Найцікавішим у роздумах І. Валлерстайна щодо держави є те, що капіталісти потребують насамперед захисту держави від т.зв. вільного ринку, який, за його оцінкою, є смертельним ворогом накопичення капіталу, адже ринок покупців і продавців, які мають вірогідну інформацію, був би для капіталістів катастрофою.

Реально історичний ринок не є вільним, оскільки обмежувачем виходу на нього є діяльність держави, вірніше держав, які мають три основних механізми, що видозмінюють характер ринкових угод. Держави можуть створювати і забороняти монополії, встановлювати, вводити заборони на експорт-імпорт, і що найбільш важливо, це патенти. Так, перейменування монополій у власників інтелектуальної власності (І. Валлерстайн має на увазі угоди в межах СОТ) є чітким свідченням того, що це абсолютно не сумісно з поняттям вільний ринок.

Здійснюючи свою оцінку ролі держави, І. Валлерстайн зазначив, що ми не знаємо, який тип історичної системи прийде на зміну існуючої, але точно знаємо, що сучасна система, “в якій держави грали ключову роль у забезпеченні безкінечного накопичення капіталу, функціонувати більше не здатна” [2, с.104]. Оцінку проблем екології І. Валлерстайн робить через призму розвитку історичного капіталізму як системи, в якій інститути, що склалися, дозволили спрямувати світо-господарство на шлях всезагальної комодифікації, розширення як сукупного виробництва, так і географічних меж [3].

Поряд із цим, поширення демократизації це також експансія, яка розширює коло людей, які вимагають своїх прав, у тому числі права на шмат пирога, а це при зростанні чисельності людей означає розширення виробництва. Тобто, на переконання І. Валлерстайна, люди також прямують до експансії, як і капіталісти.

Таким чином, на думку І. Валлерстайна, у глобалізації (а експансія це глобалізація) беруть активну участь не тільки зовнішні сили у вигляді капіталістів та їхнього капіталу, а й самі люди. При цьому як зростання виробництва, так і зростання потреб людей все більше погіршують економічну ситуацію. Підтримка середовища, за оцінкою І. Валлерстайна, може відбуватися двома шляхами: 1) подолання негативних наслідків виробничої діяльності; 2) капіталовкладення у відновлення раніше використаних природних ресурсів.

Але другий шлях настільки дорогий, що здійснення масштабних заходів щодо охорони природи може стати тим жорстким ударом, який остаточно підірве життєздатність капіталістичного світ-господарства.

У цьому відношенні знову розглядаються два суспільно-історичних та соціально-економічних шляхи: 1) перенести проблему з Півночі на Південь і 2) примусити Південь загальмувати модернізацію через обмеження промислового виробництва.

Але світо-господарська система і дії підприємців щодо приховування втрат виявилися настільки масштабними, а викликана цим деградація навколишнього природного середовища настільки великою, що ми не маємо більше можливості вирішувати проблему шляхом її експорту на периферію.

Висновки. У цілому більшість дослідників даного соціально-філософського та соціально-аналітичного напрямів оцінює нинішню ситуацію не як кінцевий тріумф світового капіталізму, а як його першу й єдину реальну кризу, виокремлюючи чотири довгострокові тенденції, кожна з яких наближається до своєї межі і кожна небезпечна для капіталістів, що зайняті нескінченним накопиченням капіталу.

Воно частіше за всього випадає з поля зору, але це повсякмісне руйнування сільського укладу життя. При цьому, протягом 500 років капіталізм рекрутував потрібну робочу силу з сільської місцевості, перетворюючи її на низькооплачуваний пролетаріат, одержуючи масштабні прибутки. Але згодом пролетаріат добивався підвищення оплати і масштаби прибутку, природно, зменшувалися. Руйнування сільського укладу життя (зауважимо, за рахунок впровадження інтенсивних технологій, які потребують використання набагато меншої робочої сили) припиняє залучення до праці нових робочих рук у промислове виробництво і, таким чином, підриває здатність капіталістів зберігати попередні масштаби прибутку.

За оцінкою І. Валлерстайна, ми знаходимося на шляху до глобального хаосу. Тому прийшов час соціальної утопістики – інтенсивного й неупередженого аналізу історичних альтернатив, коли соціологи можуть

сказати своє вагоме слово, але забувши при цьому про попередні, народжені реаліями XIX ст., концепції, які були втілені в стратегіях антисистемних рухів.

Тому ми встаємо на довгий і важкий шлях, який вимагає не тільки нової соціальної системи, а й нових структур знання, де філософія й природничі науки не будуть розділені, де відбудеться повернення до тієї єдиної епістемології, яка визначала накопичення знання до становлення капіталістичного світ-господарства [2, с.105-106].

Екологічна криза, яка для капіталістичного типу глобалізації несе небезпеку екстерналізації витрат, які до того пропорційно перекладалися на широкі маси населення. Нині світ стоїть перед вибором між екологічною катастрофою або інтернаціоналізацією витрат.

Демократизація світу, коли соціальних благ, які отримують трудящі Європи, очікують трудящі і у різних регіонах світу при природному підвищенні вимог. Гроші на це можуть бути отримані лише за рахунок меншого накопичення капіталів. Тобто демократизація не відповідає інтересам капіталістичну типу світ-системи.

Зміна попередніх тенденцій розвитку державної влади на прямо протилежні. Якщо раніше держави гарантували порядок і водночас – існування монополій, які були важливішим засобом масштабного накопичення капіталу, то нині вони вже не можуть виконувати свою регуляторну функцію, яка втрачається під тиском демократизації та екології, витрати на яку зростають. Для збалансування бюджету держави повинні скорочувати ці витрати, втрачаючи свою регуляторну функцію. Це зачароване коло.

При цьому необхідно чітко зазначити, що нинішня суспільно-історична система не є стабільною чи стагнаційною, а на зміну їй прийде інша, яка може бути подібна до нинішньої, а може бути радикально відмінною, може бути однією структурою, спільною для цілого географічного регіону, або буде багато структур у різних кутках планети. Разом із тим слід наголосити, що “ми, як учасники процесу, будемо робити все, що вважаємо за потрібне для створення розумної спільноти” [2, с.181].

Список використаних джерел:

1. Валлерстайн, И., 2001. ‘Анализ мировых систем и ситуация в современном мире’, СПб. : *Университетская книга*, 416 с.
2. Валлерстайн, И., 2004. ‘Конец знакомого мира. Социология XXI века’, М. : *Логос*, 355 с.
3. Валлерстайн, И., 2013. ‘После либерализма’, М. : *Едиториал УРСС*, 256 с.
4. Герст, П., Томпсон, Г., 2002. ‘Сумніви в глобалізації’, К. : *К.І.С.*, 306 с.
5. ‘Доклад о мировых инвестициях за 1997 год’, 1997. Нью-Йорк, Женева : *ООН*, 88 с.

6. 'Доклад о мировых инвестициях за 2002 г.', 2002. Нью-Йорк, Женева, 85 с.
7. 'Доклад о мировых инвестициях 2009. Обзор', 2009. Нью-Йорк и Женева : ООН, 70 с.
8. 'Доклад о мировых инвестициях 2013. Обзор', 2014. Нью-Йорк и Женева : ООН, 207 с.
9. Скейз, Р., 2007. 'Глобальный передел: как перестроить себя и свою компанию', М.; СПб. : *Вершина*, 206 с.
10. Bello, W., 2012. 'Economic Crisis Shakes Old Paradigms. As our global economic and ecological crises converge, neither neoliberalism nor Keynesianism can cure what ails us', *Foreign Policy In Focus*. Available at : <http://fpif.org/economic_crisis_shakes_old_paradigms/> [Accessed 10 October 2018].
11. Chase-Dunn, CK., 2015. 'Global Formation. Structures of the World-Economy', Cambridge : *Blackwell Publishers*, 419 p.
12. 'Dreaming with BRICs: The Path to 2050', 2017. The Goldman Sachs Group Inc. Available at : <<http://www2.goldmansachs.com/idecs/brics/book/99-dreaming.pdf>> [Accessed 13 October 2018].
13. Engdahl, W., 2011. 'A century of war. Anglo-American oil politics and the New World Order', Wiesbaden : *Dinges & Frick*, 356 p.
14. Hardt, M., Negri, A., 2004. 'Multitude: War and Democracy in the Age of Empire', New York : *The Penguin Press*, 450 p.
15. Kurz, R., 2009. 'Kollaps der Modernisierung', Frankfurt am Main : *Eichborn*, 288 s.
16. Touraine, A., 2011. 'Beyond Neoliberalism', Cambridge : *Polity*, 128 p.
17. 'UNCTAD Handbook Statistics. 2017', 1. New York and Geneva : *United Nations*, 87 p.
18. Wallerstein, I., 2016. 'The Essential Wallerstein', New York : *The New Press*, 471 p.
19. Wallerstein, I., 2010. 'World-System Analysis: The Second Phases', *Review*. Vol. 43, № 13. P. 217-238.
20. World Bank, 2016. 'The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy', Washington : *Oxford University Press*, 120 p.

References:

1. Vallersteyn, I., 2001. 'Analiz mirovykh sistem i situatsiya v sovremennom mire (The analysis of world systems and the situation in the modern world)', SPb. : *Universitetskaya kniga*, 416 s.
2. Vallersteyn, I., 2004. 'Konets znakomogo mira. Sotsiologiya XXI veka (The end of the familiar world. sociology of the XXI century)', M. : *Logos*, 355 s.
3. Vallersteyn, I., 2013. 'Posle liberalizma (After liberalism)', M. : *Yeditorial URSS*, 256 s.
4. Herst, P., Tompson, H., 2002. 'Sumnivy v hlobalizatsiyi (The doubts in globalization)', K. : *K.I.S*, 306 s.
5. 'Doklad o mirovykh investitsiyakh za 1997 god (World Investment Report 1997)', 1997. N'yu-York, Zheneva : ООН, 88 s.
6. 'Doklad o mirovykh investitsiyakh za 2002 g. (World Investment Report 2002)', 2002. N'yu-York, Zheneva, 85 s.
7. 'Doklad o mirovykh investitsiyakh 2009. Obzor (World Investment Report 2009. Overview)', 2009. N'yu-York i Zheneva : ООН, 70 s.
8. 'Doklad o mirovykh investitsiyakh 2013. Obzor (World Investment Report 2013.

- Overview)', 2014. N'yu-York i Zheneva : OON, 207 s.
9. Skeyz, R., 2007. 'Global'nyy peredel: kak perestroit' sebya i svoyu kompaniyu (A global redistribution: how to restructure yourself and your company)', M.; SPb. : *Vershina*, 206 s.
 10. Bello, W., 2012. 'Economic Crisis Shakes Old Paradigms. As our global economic and ecological crises converge, neither neoliberalism nor Keynesianism can cure what ails us', *Foreign Policy In Focus*. Available at : <http://fpif.org/economic_crisis_shakes_old_paradigms/> [Accessed 10 October 2018].
 11. Chase-Dunn, CK., 2015. 'Global Formation. Structures of the World-Economy', Cambridge : *Blackwell Publishers*, 419 p.
 12. 'Dreaming with BRICs: The Path to 2050', 2017. The Goldman Sachs Group Inc. Available at : <<http://www2.goldmansachs.com/idecs/brics/book/99-dreaming.pdf>> [Accessed 13 October 2018].
 13. Engdahl, W., 2011. 'A century of war. Anglo-American oil politics and the New World Order', Wiesbaden : *Dinges & Frick*, 356 p.
 14. Hardt, M., Negri, A., 2004. 'Multitude: War and Democracy in the Age of Empire', New York : *The Penguin Press*, 450 p.
 15. Kurz, R., 2009. 'Kollaps der Modernisierung (A collapse of modernization)', Frankfurt am Main : *Eichborn*, 288 s.
 16. Touraine, A., 2011. 'Beyond Neoliberalism', Cambridge : *Polity*, 128 p.
 17. 'UNCTAD Handbook Statistics. 2017', 1. New York and Geneva : *United Nations*, 87 p.
 18. Wallerstein, I., 2016. 'The Essential Wallerstein', New York : *The New Press*, 471 p.
 19. Wallerstein, I., 2010. 'World-System Analysis: The Second Phases', *Review*. Vol. 43, № 13. P. 217-238.
 20. World Bank, 2016. 'The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy', Washington : *Oxford University Press*, 120 p.

УДК 130.123.4:008

УНІВЕРСАЛІЇ КУЛЬТУРИ ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ СУЧАСНОСТІ: ОСВІТЯНСЬКИЙ АСПЕКТ

*UNIVERSALITY OF CULTURE AT CHALLENGES OF MODERN ISSUE:
EDUCATIONAL ASPECTS*

О. Д. Яценко

Актуальність дослідження. Сучасна українська держава гостро потребує реалізації низки реформ у широкому колі соціальних сфер. Освітня система не є винятком. Навпаки, освіта є, мабуть, найяскравішим чинником організації та побудови нового суспільного ладу та нового типу людини як основної рушійної сили та суб'єкта соціально-

Urgency of the research. The modern Ukrainian state is in a dire need of implementing a series of reforms in a wide range of social life spheres. Education system is no exception. On the contrary, education is, perhaps, the most revealing factor in the organization and construction of a new social order and a new type of person as the main driving force and subject of the socio-cultural

культурного процесу. Видатна, орієнтовна роль у процесі консолідації та інтеграції культури тисячоліттями відігравала філософія як специфічна галузь інтелектуального та універсального людського світогляду.

Мета дослідження. Культура - це простір загальної природи людини, який не підходить для визначення його предметної активності. Людина не функтор, виконавець, встановлений механізм. Сутність людини характеризується як проект, багате поле можливостей та варіантів самовизначення. Індивідуальний вектор самоідентифікації може бути обраний самою людиною. Тому освіта без гуманітарного контенту є недоцільною.

Останні наукові дослідження та аналіз проблем. Провідні фахівці та науковці з різних галузей науки і техніки залучені до обговорення проблеми кількісних та якісних показників викладання філософії в закладах вищої освіти України та світу. Отже, Олег Хома, Людмила Вороновська, Вікторія Суханцева, Олена Яценко виступають за песимістичний сценарій розвитку цивілізації на основі освіти, позбавленої філософського компонента. Вефа Тасделен, Герт Бієста, Девід Коул, Морвенна Гріффіс, Рінет Шепен звертають увагу на перетворення, які необхідно пройти через філософський дискурс в контексті навчальної практики, з метою виявлення та реалізації різних форм накопичення знань.

Завдання дослідження. Філософські техніки культурної рефлексії утворюють цілісний, етичний та аксіологічний світогляд, здатний вирішувати проблеми критичного та аналітичного характеру. Тому існує необхідність

process. A prominent, indicative role in the process of consolidation and integration of culture for millennia played a philosophy as a specific branch of intellectual and universal human worldview.

Target setting. Culture is the space of the generic nature of a person, which is not suitable for bringing it to a subject-activity definiteness. Human is not a functor, a performer, an established mechanism. Human existence is characterized as a project, a rich field of possibilities and options for self-determination. Therefore, education without humanitarian content is inappropriate.

Actual scientific researches and issues analysis. Leading experts and scientists from various fields of science and production are invited to discuss the problem of quantitative and qualitative indicators of philosophy teaching in the institution of higher education of Ukraine and the world. Thus, Oleg Khoma, Lyudmila Voronovskaya, Victoria Sukhantseva, Olena Yatsenko advocate a pessimistic scenario for the development of civilization based on education, deprived of philosophical analysis. Vefa Tasdelen, Gert Biesta, David R. Cole, Morwenna Griffiths, Renate Schepen draws attention to the transformations that need to go through philosophical discourse in the context of educational practice in order to discover and implement various forms of knowledge acquisition.

The research objective. The philosophical techniques of cultural reflection form a holistic, ethical and axiological world outlook, capable of solving problems of a critical and analytical nature. Therefore, there is a need to increase the total number of

збільшення загальної кількості годин викладання дисциплін філософського циклу для формування основних компетенцій випускників вищого навчального закладу.

Виклад основних матеріалів. Філософія як принцип інтелектуального "схоплення" органічної культурної єдності, її відображення, забезпечує необхідний категоричний та методологічний апарат для дискурсивного аналізу сучасного стану культури, місця в ній індивіда, можливості пошуку її подальшої експлікації. Необхідність цього референтного аналізу змістовно-ідеологічних основ культури є, мабуть, найбільш актуальним завданням для сучасних гуманітарних наук. Розроблене, наприклад, Юргеном Хабермасом і Карлом-Отто Апелем поняття дискурсивної етики, безсумнівно, постулює той факт, що у разі неможливості організації нового типу суспільного життя, заснованого на іншому виді громадянської свідомості та інших принципах міжособистісного спілкування, людство ризикує закінчити своє існування. Визнано, що світова культура тривалий час перебуває у стані кризи. Вісутні тенденції, що вказують на певну позитивну динаміку її трансформації. Тому з необхідністю слідує висновки - культура як продукт творчоспецифічного людського шляху розвитку світу потребує "допомоги" від свого свідомого носія.

Висновки. Освіта в першу чергу - це процес формування людини. Цей процес можна порівняти зі створенням скульптури: певна безформна маса (людська свідомість без сформованих особистих принципів і переконань) через поступове, творчо непередбачуване, але алгоритмічно визначене втручання, неминуче і послідовно перетворене на твір мистецтва, унікальний феномен носія

hours of teaching disciplines of the philosophical cycle for the formation of basic competences of graduates of institution of higher education.

The statement of basic materials. Philosophy as the principle of intellectual "capture" of organic cultural unity, its reflection, provides the necessary categorical and methodological apparatus for a discursive analysis of the current state of culture, the place in it of an individual, the possibility of searching for its further explications of self-expansion. The need for this referential analysis of the content-ideological foundations of culture is perhaps the most urgent task for modern humanities. Developed, for example, by Jurgen Habermas and Karl-Otto Apel of the concept of discursive ethics undeniably postulates the fact that in the event of the impossibility of organizing a new type of social life based on another type of civic consciousness and other principles of interpersonal communication, humanity generally risks ending its existence. It is recognized that world culture is in a state of crisis for a long time. There were no trends indicating a certain positive dynamics of its transformation. Therefore, the necessity follows the conclusion - culture as a product of the creative specific human way of developing the world needs "help" from its conscious carrier.

Conclusions. Education in the first place is the process of forming a person. This process can be compared to the creation of a sculpture: a certain formless mass (human consciousness without formed personal principles and beliefs) through a gradual, creatively unpredictable, but algorithmically determined intervention, inevitably and consistently transformed into a work of art, a unique phenomenon of the bearer

культури та предмет історії. Цей процес досить ризикований: один неправильний рух веде до незворотних наслідків. Особлива іронія полягає в тому, що будь-яка діяльність, до якої долучається людина, заснована на цих характеристиках. Експерименти у процесі виховання молодого покоління не менш небезпечні, ніж з атомною енергією.

Ключові слова: освіта, філософія, рефлексія, критичне та аналітичне мислення.

of culture and the subject of history. This process is quite risky: one wrong move leads to irreversible consequences. A special irony is that any activity in one way or another is involved in a human being, based on these characteristics. Experiments in the process of educating the younger generation are no less dangerous than with atomic energy.

Key words: education, philosophy, reflection, critical and analytical thinking.

Актуальність теми дослідження. Сучасна українська держава відчуває гостру необхідність впровадження низки реформ у найрізноманітніших сферах суспільного життя. Не постає винятком і система освіти. Навпаки, освіта виявляється, напевне, найбільш показовим чинником в організації та побудові нового суспільного ладу та нового типу особи як основної рушійної сили та суб'єкту соціокультурного процесу. Визначну, показову роль у процесі консолідації та інтеграції культури протягом тисячоліть відігравала філософія як специфічна галузь інтелектуального та універсального світорозуміння людини. Отже, філософія – це процес самосвідомості (рефлексії) культури. Весь масив накопичених людством духовних надбань, знань, відомостей, фактів, способів організації суспільних відносин та технологій виробництва, специфіка комунікації, зберігання та трансляція цієї інформації – все це і складає сутність культури. Проте власне культура не постулюється як певна “скарбниця” деяких вищих цінностей, даних поза часом, як ідеал або еталон. Культура рухається, постійно трансформує власний зміст і спосіб його репрезентації та організації. Слід зауважити, що сама по собі культура не піддається однозначній формалізації, не вписується у лаконічні та завершені схеми або алгоритми. Культура – це певна органічна єдність, багатопланова та багаторівнева за структурою. Процеси, що мають місце в ході її становлення не просто бінарні, контрарні за значенням і спрямованістю, а багатовимірні, ризоморфні, про що вельми красномовно свідчить сучасна філософська думка. Отже, культура як унікальний феномен не піддається чіткій дефініції, тому принципово неможливе прогнозоване її формування та проектування. Адже культура іноді мутує у власних межах, здійснюючи карколомні здвиги від метафізики до конформізму та нігілізму, не припиняючи при цьому бути нормою, вихід за яку небезпечний індивідуальним (а іноді і колективним) крахом. Беззаперечно, що культура – це єдиний життєвий континуум, в якому

здійснюється специфічно людський спосіб буття, здатний продукувати самосвідомість в якості суб'єкту культурно-історичного розвитку. Поза межами культури людський індивід зберігає тільки біологічну приналежність роду, а ментальні структури передаються виключно в ході міжособистісної комунікації, зміст якої складає трансляція соціокультурного значення.

Постановка проблеми. Культура є простір родової сутності людини, яка не придатна до зведення її до предметно-діяльній визначеності. Людина не є функтор, виконавець, заведений механізм. Людська екзистенція характеризується як проект, багате поле можливостей і варіантів самовизначення. Вектор індивідуальної само ідентифікації здатна обирати сама людина. Це наш привілей і, напевне, найбільший тягар. Але родова сутність – не субстанція ортодоксальної метафізики, оскільки вона еволюціонує та відчуває на собі понад-тиск цивілізаційних процесів глобального світу. Людина як творець культури, її універсальний носій та призма, в якій культура фокусується, втілює в собі ознаки процесів трансформації та мутації, що здійснюються в ході історії. Звідси філософія є індикатором, що охоплює сейсмічні процеси соціуму в його найбільш небезпечних зонах, де вказана родова сутність вже може не підлягати відшкодуванню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До обговорення проблеми кількісних та якісних показників викладання філософії у ЗВО України та світу долучаються провідні фахівці та вчені різних галузей науки та виробництва. Так, Олег Хома [8] описує ситуацію із формуванням базису гуманітарного знання як критичну, як балансування на межі, що несе пряму загрозу нівеляції рефлексивного мислення. Людмила Вороновська [7] обґрунтовує непересічну роль філософії у підготовці фахівців технічного напрямку підготовки. Вікторія Суханцева та Олена Яценко [9] обстоюють песимістичний сценарій розвитку цивілізації на основі освіти, позбавленої філософської аналітики.

Вефа Тасделен [10] розуміє призначення філософії як освітньої дисципліни у її герменевтичному потенціалі, що дозволяє отримати навички розуміння змісту інформації, а отже, і забезпечити регенерацію соціокультурного змісту. Герт Бієста [11] вважає філософський дискурс як оптимальний спосіб комунікації освітнього, наукового та політичного мислення. Девід Коул [12] аналізує постнекласичний спосіб абстрактного мислення, що дістав назву не-філософії, тобто метафізики не-представництва. Автор доходить до висновку про освіту як перформативну практику, що атрибутивно містить філософський компонент у будь-яких варіаціях та модифікаціях. Морвенна Гріффіс [13] розглядає зв'язок

філософії із етикою, політикою, соціальною справедливістю та іншими вихідними концептами соціального життя в контексті реалізації освітянської практики. У загальному підсумку зазначені концепти втрачають зміст без відповідного філософського ґрунтування та осмислення. Рінет Шепен [14] звертає увагу на трансформації, які необхідно пройти філософському дискурсу в контексті освітянської практики з метою відкриття та реалізації різних форм отримання знань.

Постановка завдання. Філософські техніки рефлексії культури формують цілісний, етико та аксіологічно сформований світогляд, здатний розв'язувати завдання критичного та аналітичного характеру. Тому є необхідність збільшення загальної кількості годин викладання дисциплін філософського циклу для формування базових компетенцій випускників ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Філософія як принцип інтелектуального “схоплення” органічної єдності культури, її рефлексія, надає необхідний категоріальний та методологічний апарат для дискурсивного аналізу сучасного стану культури, місця в ній індивіду, можливості пошуку її подальших експлікацій саморозгорнення. Необхідність зазначеного референціального аналізу змістовно-ідеологічних засад культури виявляється чи не найбільш актуальною задачею для сучасної гуманітаристики. Розроблені, наприклад, Ю. Габермасом та К.-О. Апелем концепції дискурсивної етики безапеляційно постулюють той факт, що в разі неможливості організації нового типу суспільного життя, що базується на іншому типі громадянської самосвідомості та інших принципах міжособистісної комунікації людство взагалі ризикує припинити своє існування. Визнано, що світова культура тривалий час перебуває в кризовому стані. Тенденції, що свідчили би про певну позитивну динаміку її трансформації не зафіксовано. Тому з необхідністю слідує висновок – культура як продукт творчого специфічного людського способу освоєння світу потребує “допомоги” від її свідомого носія. Новий тип культури, необхідність формування якого відчують і прогнозують видатні інтелектуали сучасності, потребує в якості визначального чинника реорганізацію самої рушійної сили, а саме свідомості людини, особистості. Тому все більшої уваги потребує реформування системи освіти, а насамперед вищої професійної підготовки фахівців. Університет є єдиним в своєму роді соціальним інститутом, що відтворює координаторів та організаторів культурного простору у всій його багатимірності: від глобально-планетарного до локально-регіонального. До цього ж, поза залежністю від напряму підготовки, іноді вузько спеціалізованої, випускник університету повинен відчувати себе

відповідальним учасником соціокультури, здатним мислити її і себе в ній аналітично. Сучасний фахівець в будь-якій галузі науки чи виробництва просто не має морального права бути обмеженим виключно спеціалізованим, професійним знанням, функціональними вміннями та навичками. Його епізодична, одинична та операціональна діяльність може бути частиною системи, сукупна робота якої спроможна привести до масштабних трагічних наслідків. Наводити приклади не доцільно, адже вони очевидні. Сучасна історія рясніє широким виром найрізноманітніших техногенних катастроф. Глобалізація як провідна тенденція діалогу культур сучасності унеможлиблює світоглядний принцип, що вважається притаманним українській ментальності: “Моя хата з краю – нічого не знаю”. Кожен житель нашої планети більшою або меншою мірою включений у світовий процес виробництва, продукування технології, цивілізації, культури, комунікації. Тому діяльність окремого індивіда може виявитись тією краплею, що переповнює міру, або точкою біфуркації, що зумовлює суттєві трансформаційні процеси. Для людства стає не припустимою розкішшю подальше безвідповідальне життя. Низка фахівців переконані, що колективна відповідальність – це ілюзія. Але навіть при її наявності, базується вона на відповідальності індивідуальній, персоніфікованій та особистій. Звідси філософія це не просто дисципліна в ряду інших (обов'язкових та не тільки), що включені до університетських програм. Вона є базовим підґрунтям соціокультурної аналітики, поза якою індивіду відведена пасивна функція “гвинтика”, а не діяча або координатора. Необхідною передумовою формування свідомого та відповідального фахівця в сучасних умовах соціокультурного процесу є загально-гуманітарна та філософська обізнаність. Актуальним завданням системи освіти постає підготовка особистості фахівця, а не виконавця механічних дій або декларованих інструкцій. Філософія тому і називається світоглядною наукою, бо формує своєрідне стереоскопічне мислення, дозволяє аналізувати не тільки формальну сторону ситуації, а виявляти сутнісні зв'язки, закономірності динаміки розвитку подій, здійснити зважений та свідомий вибір в одвічній боротьбі пріоритетів. Аналізуючи попередні історичні епохи здається досить зрозумілою логіка притаманних ним внутрішнім процесам мутації та трансформації. Але це погляд ззовні. Аналіз культури в її сучасному стані ускладнюється фактом приналежності до предмету дослідження. Для гносеологічних, пізнавальних процедур необхідна певна дистанція між суб'єктом і об'єктом. Виконати гранично можливий рівень абстрагування, вихід за межі наявного буття – це і складає вихідний принцип філософського знання.

На зорі європейської культурної парадигми, на тлі декларованого

Античністю плюралізму думок, поглядів та переконань зростає філософія як специфічний спосіб життя в культурі. Філософія, безумовно, є спекулятивним пізнанням, раціоналізацією стихійної дійсності, пошуком стійких домінант в потоці становлення. Численні дослідники античної культури пов'язують виникнення філософії з демократичним устроєм суспільства, в якому надзвичайного значення набуває слово. Перебуваючи в русі, смислова конструкція Універсуму експлікує власні потенції, що виступають в якості генезисних моделей для різноманіття речей наявного буття. За для здійснення такого переходу Буття трансформується в своє Інше, або Інобуття. Таким чином, Всесвіт перебуває в стані становлення, метою якого є досягнення ідеалу, ідеї-зразку, тобто вихідної монолітної та нерухомої конструкції. Така діалектика руху навколишньої дійсності та незмінності, вічності фундаментальних законів Всесвіту, спричинює формування такого світогляду, який піддає рефлексії безпосередньо самий шлях до трансценденції, або метод трансцендування. Сама можливість уподібнення різноманітного пояснюється загальною спорідненістю всього сущого. Така диспозиція в діалектиці Єдиного та множинного віддає абсолютний пріоритет єдності перед варіативністю. З огляду на це, в діалектичній зв'язці "ціле та частина" ціннісні орієнтири також цілком очевидні. Ціле перевершує частку на будь-якому рівні аналітики: по-перше, в онтологічному плані тільки ціле життєздатне, досконале та прекрасне. На рівні гносеології тільки ціле дає змогу дійти до правильного логічного висновку, тобто істини. В морально-етичному сенсі тільки з огляду на проблему цілого можливо вести мову про благо. Отже, Античність продукує та закріплює за допомогою філософського дискурсу переконання у перевазі загального над одиничним, цілого над часткою, єдиного над множинним. У зв'язку з цим досить суперечливої інтерпретації набуває проблема свободи. Це поняття має сенс виключно в межах соціокультурної дійсності, до природи, "фюзису", його застосування неможливе. Отже, тільки соціум є тим благодатним ґрунтом, на якому дає паростки свобода. Тому зв'язок логіки експлікації соціокультури зі способами її рефлексії у філософській думці очевидний. Так, за часів Середньовіччя культура становила скоріше загальний смисловий фон життєдіяльності, аніж предмет рефлексії. Принципово змінюється картина у встановленні пріоритетів за часів доби Відродження. Бог, якого середньовічні містики шукали у власній душі, для філософів Відродження змінює адресацію – панорама його існування світ як такий, природа. В такій горизонтальній проекції виникає проблема локалізації життєвого світу людини. Послідовно обґрунтовується думка про світ людської культури, в якому людські душі, або індивідуальні раціональні інстанції

”ведуть вишукану бесіду” поза часом та простором”, така своєрідна “ідеальна республіка” [6, с.205]. В цьому постулаті зафіксовано три основоположні моменти у суто ренесансному способі рефлексії культури. По-перше, вказівка на особливу цінність словесності у культурних процесах. Визнаний апологет доби Відродження Ф.Петрарка в доробці “Про справи буденні” наполягає на тісному зв'язку красномовності, тобто словесної дисципліни, та філософії як виховання душі. На його думку, вправність у словесності (саме твори італійською мовою принесли йому світову славу та визнання) та соціальний характер людського буття складають непорушний зміст гуманізму. Без володіння словесністю неможливо уявити собі бесіду як таку, а вишукана бесіда передбачає вже певний рівень обізнаності та освіти. По-друге, дуже важливою є вказівка на універсальність онтології культури, яка має своє буття “поза простором і часом”. Таким чином, стверджується уявлення про над-персональну духовну реальність культури, наявність іншого виміру реальності, яка відмінна за своїми основоположними характеристика від реальності речей, або сущого, в середовищі якого розгортається життя людини. Сліди наявності культури присутні всюди, де живуть людські спільноти, проте сутність культури є такою, що не розчиняється в речах, не вичерпується матеріально-наочним, або навіть, наявним буттям. Суттєвим атрибутом культури цілком доречно вказано її діалогічний, або комунікативний характер, а спілкування відбувається як в синхронічному, так і в діахронічному діапазонах. Синхронія означає в даному контексті взаємодію, або об'єднання індивідів в соціальний організм як реалізацію принципу соціальності, притаманного людині. Діахронія означає спілкування як трансляцію соціокультурного досвіду, зв'язок поколінь, а тому підставою для її рефлексії слід вважати історичну пам'ять, або історію як таку.

Отже, постулюється думка про культуру як простір безсмертя людини, залучення до культури означає залучення до вічності. Культура задає вимір, в якому людина знаходить власну сутність та сенс свого буття, виконує свого роду “знеболюючу” функцію перед тиском об'єктивних законів природи. Іншими словами, культура окреслює горизонт існування людини, світ, придатний для людського життя. Загальний зміст людської стратегії освоєння світу становить символізація та формалізація. Отже, символ-знак є тією інстанцією, що трансформує потенцію (сутність) в актуальність (дійсність), потаємне у явлення, а внутрішнє у зовнішнє. Хід думки приблизно такий: суще існує як дискретність, проте феноменологічно сприймається як протяжність. Для сприйняття цілісності та завершеності сущого у протяжності досвіду світу необхідна певна

зацікавленість суб'єкта (згадаємо біблійське “ті, що мають очі, не побачать”). В основі цієї зацікавленості лежить потреба, яка й керує увагою людини. А культура як простір Духу, смислу та цінності формує ці потреби, або запити. Отже, зважено резюмує Г. Лейбніц, необхідне навчання рефлексії. Це той самий “фокус сприйняття суцього”, про який говорить Гайдеггер в аналітиці платонівського міфу про печеру [6, с.269].

Філософія не обмежується сталим фундаментом аксіоматичних посилай як окремі науки. Тому філософія принципово протистоїть догматизму та авторитарності. Мається на увазі філософія як автономний спосіб пізнання світу. В історії мало місце використання окремих філософських концепцій в межах певних агресивних ідеологій. Проте такий акт використання можливий за умови низької філософської обізнаності та гуманітарної підготовки мас. Філософія не замикається на аксіоматиці, піддає рефлексії підґрунтя власних спекулятивних конструкцій. Саме ця специфіка філософії продукує плюралізм різноманітних концепцій, напрямів до вирішення проблемних моментів. Тому філософія не дає готових беззаперечних відповідей і рецептів з суспільного або індивідуального добробуту. Її мета – розширення меж життєвого горизонту, вихід за обрії у пошуку власної сутності та само ідентифікації. Окрема наука певною мірою самодостатня у своїх засадах та жорсткості логічних зв'язків детермінації. Проте ця самодостатність певною мірою ілюзорна. Наука аксіологічно, етично, телеологічно сліпа. Доля світу не є парафією науки в класичному розумінні. Такі питання складають проблемне поле філософії, тому оволодіння наукою продуктивне на основі саме філософського складу мислення, наявних навичок дискурсивної аналітики.

В сучасному хаотичному інформаційному суспільстві філософія спроможна виконувати певну “захисну” функцію індивідуальної свідомості від руйнівного та дестабілізуючого впливу оточення. Свідомість сучасної особистості децентрована, фрагментарна, розірвана. Кількісний показник інформативної складової сучасної освіти просто монументальний. Оволодіння ним виключно на рівні репродуктивного засвоєння стає дедалі складнішим, майже неможливим. Необхідний комплексний, інтегративний підхід до формування системи знань. Філософія і має метою формування цілісного світогляду, зваженої життєвої позиції, особистісного фундаменту. Слід зазначити, що мається на увазі не статус філософії як єдиної, вічної та універсальної методології, “науки наук”, як це мало місце у часи радянських догматів, де блукав монстр неогегельянства, який встиг побувати в лапах ленінської інквізиції. Мається на увазі потенціал філософії як мета-гуманітарного знання, що протягом епох концентрувала

в собі зусилля та прозріння інтелекту та думки. Філософами були ті, хто змінював картину світу доступними йому та його науці засобами. Й тим самим реально стимулював рух соціального буття. А це означає, що до філософії причетні не тільки Платон, Декарт і Кант, але й Ньютон, Ейнштейн і Бор. Не випадково у світовій науці прийнята вчена ступінь доктора філософії з математики, фізики, філософії тощо. Вона свідчить не тільки про те, що перед нами дослідник, який володіє теоретичною базою своєї дисципліни або напрямку, але здатний мислити її в межах парадигми фундаментального знання. А це вже філософія.

Виникає питання: як можна було скорочувати гуманітарні дисципліни? Якими будуть наслідки цього в країні, де люди не вміють не тільки нормально жити, а й просто жити? Де відсутні навички свободи та громадянського суспільства? Де закон є забаганка меншості по відношенню до більшості? Хто і коли збирається за це відповісти?

Справжня мудрість полягає навіть не у знанні про життя, а у вмінні правильно жити. Становлення людської індивідуальності відбувається під впливом суспільства, цілеспрямованим або стихійним. Особа несе на собі той культурний зміст, що закладений в ній попередніми поколіннями. Проте соціальні норми, як і суспільні ідеали стають дійсно дієвими детермінантами особистісного життя лише за умови їх інтеріоризації, трансформації в якості особистісних переконань і принципів. До виконання подібних процедур активного, творчого та захопленого переживання світосприйняття, формування власної самосвідомості спроможні особи з багатим внутрішнім світом, не стандартизованим мисленням, креативні, філософські обізнані та гуманитарно розвинуті.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Освіта в першу чергу є процесом формування особи. Цей процес можна порівняти зі створенням скульптури: певна безформна маса (людська свідомість без сформованих особистісних принципів і переконань) шляхом поступового, творчо непередбачуваного але алгоритмічно заданого втручання, невідворотного і послідовно перетворюється на витвір мистецтва, унікальний феномен носія культури і суб'єкту історії. Процес цей доволі ризикований: один невірний рух призводить до незворотних наслідків. Особлива іронія полягає в тому, що будь-яка діяльність тим або іншим чином причетна до людської сутності, заснована на зазначених характеристиках. Експерименти в процесі виховання молодого покоління не менш небезпечні, ніж з атомною енергетикою. Проте сучасні “менеджери держави” достатньо відважні люди щоб зважитись на такий крок. Філософія, що з моменту заснування

перших європейських університетів виступала основою будь-якої освіти, в сучасній українській державі “скорочується” чи то у зв'язку з відсутністю попиту, чи то з огляду на її низьку ефективність виробництва. Людина, здатна мислити творчо, аналітично, з активною життєвою позицією і власними переконаннями не потрібна нашому суспільству?

Чи варто доводити, що в сучасному українському університеті необхідні етика, естетика, релігієзнавство і більше того – філософія науки і філософія техніки? Чи спроможний все це компенсувати скорочений до семестру курс філософії, щедро залишений в якості “обов'язкової” дисципліни на всіх спеціальностях? Питання риторичні, відповіді очевидні, але зазначену проблемну ситуацію це не вирішує. Продукування людей-автоматів, що бездумно виконують будь-які настанови та інструкції, безумовно більш вигідне капіталовкладення, ніж виховання свідомої, творчої, ініціативної інтелігенції з почуттям особистісної відповідальності. Ідеологія суспільства виробництва і споживання суперечить необхідності актуалізації самосвідомості. Постає питання: до якої межі повинне дійти людство аби зрозуміти незрівнянно більшу цінність життя порівняно з капіталом? Примарні ідеали, сумнівні цінності, питання престижу, загальний занепад духовного рівня культури – все це сумні наслідки тривалого і послідовного культивування матеріальних цінностей замість самовдосконалення духовності, інтелекту, а не ерудиції.

В Україні розпочато адміністративну реформу. Її пафос полягає в тому, що на зміну досвідченого корумпованого бюрократа повинен прийти молодий, освічений інтелектуал, здатний вбачати не особистісну, а соціальну мету, і реалізовувати її в межах законодавчого поля. Питання тільки в тому, хто підготує цього безкорисливого інтелектуала: Ітон чи Оксфорд, або рідний український університет, і на якій базі – невже вистачить одного семестру філософії?

Список використаної літератури:

1. Апель, К-О., 2001. ‘Трансформация философии’, М. : «Логос», 344 с.
2. Хабермас, Ю., 2002. ‘Будущее человеческой природы’, М. : Издательство «Весь Мир», 144 с.
3. Хабермас, Ю., 2003. ‘Философский дискурс о модерне’, М. : Издательство «Весь Мир», 416 с.
4. Лосев, АФ., 2005. ‘Комментарии к диалогам Платона’, *Компиляция из четырехтомного издания диалогов Платона*, К. : PSYLIB, Доступно : <<http://psylib.org.ua/books/losewo6/index.htm>> [Дата звернення 14 Жовтня 2018].
5. Хайдеггер, М., 1986. ‘Учение Платона об истине’, *Историко-философский ежегодник*, М. : Наука, С. 255-275.
6. Бицилли, ПМ., 1995. ‘Элементы средневековой культуры’, СПб. : Мифрил, 244 с.

7. Вороновська, Л., 2015. 'Роль філософії в підготовці фахівців спеціалізованої технічної освіти', *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*, № 2, С. 58-72.
8. Хома, О., 2015. 'Філософія на межі', *Філософська думка*, № 6, С. 6-22.
9. Суханцева, В., Яценко, О., 2001. 'Прогрес філософії чи філософія прогресу', *Вища школа : Науково-практичне видання*, № 8, Міністерство освіти і науки України, К. : Товариство "Знання" України, КОО, С. 7-13.
10. Tasdelen, V., 2014. 'Philosophy Course as a Process of Regeneration: A Hermeneutic Approach', *Journal The Anthropologist*, Volume 18, Issue 2, P. 533-547.
11. Biesta, G., 2010. 'This is My Truth, Tell Me Yours', *Deconstructive pragmatism as a philosophy for education*, *Journal Educational Philosophy and Theory*, Volume 42, Issue 7, P. 710-727. (DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2008.00422.x>).
12. Cole, David, R., 2015. 'Educational non-philosophy', *Journal Educational Philosophy and Theory*, Volume 47, Issue 10: Educational Philosophy and 'New French Thought', P. 1009-1022. (DOI: <https://doi.org/10.1080/00131857.2015.1036827>).
13. Griffiths, M., 2014. 'Re-thinking the Relevance of Philosophy of Education for Educational Policy Making', *Journal Educational Philosophy and Theory*, Volume 46, Issue 5, P. 546-559. (DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2011.00825.x>).
14. Schepen, R., 2017. 'Intercultural philosophy and education in a global society: philosophical divides are dotted lines', *Journal Ethics and Education*, Volume 12, Issue 1: Philosophy as Translation and the Understanding of Other Cultures, *International network of philosophers of education. Selected papers from the Warsaw (Poland) conference (2016)*, P. 95-104. (DOI: <https://doi.org/10.1080/17449642.2016.1272749>).

References:

1. Apel', K-O., 2001. 'Transformatsiya filosofii (The transformation of philosophy)', М. : «Logos», 344 s.
2. Khabermas, YU., 2002. 'Budushcheye chelovecheskoy prirody (The future of human nature)', М. : Izdatel'stvo «Ves' Mir», 144 s.
3. Khabermas, YU., 2003. 'Filosofskiy diskurs o moderne (The philosophical discourse on modern)', М. : Izdatel'stvo «Ves' Mir», 416 s.
4. Losev, AF., 2005. 'Kommentarii k dialogam Platona (A comments on Plato's dialogues)', *Kompilyatsiya iz chetyrekhtomnogo izdaniya dialogov Platona*, К. : PSYLIB, Dostupno : <<http://psylib.org.ua/books/losewo6/index.htm>> [Data zvernennya 14 Zhovtnya 2018].
5. Khaydegger, M., 1986. 'Ucheniye Platona ob istine (A Plato's teaching on truth)', *Istoriko-filosofskiy yezhegodnik*, М. : Nauka, S. 255-275.
6. Bitsilli, PM., 1995. 'Elementy srednevekovoy kul'tury (An elements of medieval culture)', SPb. : Mifril, 244 s.
7. Voronov's'ka, L., 2015. 'Rol' filosofiyyi v pidhotovtsi fakhivtsiv spetsializovanoyi tekhnichnoyi osvity (The role of philosophy in the training of specialist technical education specialists)', *Profesiyna osvita: metodolohiya, teoriya ta tekhnolohiyi*, № 2, S. 58-72.
8. Khoma, O., 2015. 'Filosofiya na mezhi (The philosophy on the edge)', *Filosofs'ka dumka*, № 6, S. 6-22.

9. Sukhantseva, V., Yatsenko, O., 2001. 'Prohres filosofiyyi chy filosofiya prohresu (The progress of philosophy or philosophy of progress)', *Vyshcha shkola : Naukovo-praktychne vydannya*, № 8, Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny, K. : Tovarystvo "Znannya" Ukrayiny, KOO, S. 7-13.
10. Tasdelen, V., 2014. 'Philosophy Course as a Process of Regeneration: A Hermeneutic Approach', *Journal The Anthropologist*, Volume 18, Issue 2, P. 533-547.
11. Biesta, G., 2010. 'This is My Truth, Tell Me Yours', *Deconstructive pragmatism as a philosophy for education*, *Journal Educational Philosophy and Theory*, Volume 42, Issue 7, P. 710-727. (DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2008.00422.x>).
12. Cole, David, R., 2015. 'Educational non-philosophy', *Journal Educational Philosophy and Theory*, Volume 47, Issue 10: Educational Philosophy and 'New French Thought', P. 1009-1022. (DOI: <https://doi.org/10.1080/00131857.2015.1036827>).
13. Griffiths, M., 2014. 'Re-thinking the Relevance of Philosophy of Education for Educational Policy Making', *Journal Educational Philosophy and Theory*, Volume 46, Issue 5, P. 546-559. (DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2011.00825.x>).
14. Schepen, R., 2017. 'Intercultural philosophy and education in a global society: philosophical divides are dotted lines', *Journal Ethics and Education*, Volume 12, Issue 1: Philosophy as Translation and the Understanding of Other Cultures, *International network of philosophers of education. Selected papers from the Warsaw (Poland) conference (2016)*, P. 95-104. (DOI: <https://doi.org/10.1080/17449642.2016.1272749>).

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ

УДК 378.32

**СЦЕНАРІЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ¹***THE SCENARIOS OF REINTERGATION OF UKRAINIAN HIGHER
EDUCATION: PHILOSOPHICAL ANALYSIS AND EVALUATION OF
PERSPECTIVES***Д.Б. Свириденко
С.О. Терепищій**

Актуальність дослідження. Український соціокультурний простір перебуває у стані, детермінованим викликами військової гібридної агресії останні роки. Питання перспективної реінтеграції як самих тимчасово окупованих територій, так і сфер буття суспільства (освіти, економіки тощо) є проблемою сучасної науки та соціальної практики. Автори пропонують власну оцінку можливостей реінтеграції української системи вищої освіти.

Постановка проблеми. Спираючись на результати соціологічних опитувань, автори мають запропонувати філософську оцінку можливостей практичної реалізації низки сценаріїв реінтеграції системи української вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Авторами використано низку сучасних вітчизняні та закордонних публікацій, присвячених проблемам переміщених університетів, можливостям вищої освіти поставати дієвим інструментом миробудівництва, викликам гібридних військових стратегій, а також звіти низки дослідницьких центрів із досліджуваної проблеми.

Постановка завдання. Автори

Urgency of the research. Ukrainian social and cultural space is determined by the challenges of hybrid military aggression in recent years. The issues of prospective reintegration of temporarily occupied territories as well as spheres of being of society (education, economy, etc.) are the problems of modern science and social practice. Authors offer their own assessment of the possibilities of reintegration of the Ukrainian higher education system.

Target setting. The authors are going to offer a philosophical assessment of the practical implementation of a number of scenarios for the reintegration of the Ukrainian higher education system based on the results of sociological survey.

Actual scientific researches and issues analysis. The authors used the series of modern Ukrainian and foreign publications devoted to the problems of displaced universities, the possibilities of higher education to become an effective tool for peace-building, the challenges of hybrid military strategies, as well as the reports of the number of research centers on the studied problem.

The research objective. The

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом Ф83/60-2018.

ставили за мету здійснити концептуалізацію сценаріїв, спираючись на методологічний потенціал сучасної філософії освіти. Зазначені сценарії також мають пройти верифікацію із використанням соціологічного інструментарію з метою визначення їх перспективності. Підставою для соціологічних узагальнень має постати низка інтерв'ю з викладачами переміщених університетів.

Виклад основного матеріалу.

У межах статті проведені інтерв'ю з представниками шести переміщених університетів (Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, Донецький національний університет, Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти тощо). Подальше узагальнення результатів інтерв'ю дозволило виокремити напрямки реалізації стратегії реінтеграції. Виходячи з наявного стану освітньої системи України, розділеної війною, основним шляхом реінтеграції є налагодження ефективних систем підтримки переміщених закладів вищої освіти з одночасним поліпшенням матеріально-технічної та науково-педагогічної складової їх діяльності.

Висновки. Продemonстровано, що актуальними цілями політики реінтеграції є: 1) Налагодження ефективної системи роботи переміщених ЗВО на нових місцях; 2) Розширення і модернізація матеріально-технічної, організаційної й методологічної бази переміщених ЗВО; 3) Підготовка переміщених ЗВО до повернення на звільнені території; 4) Розробка і впровадження системних заходів з підтримки молоді з окупованих територій, стимулювання їх до вступу саме у переміщені заклади. Запропоновано три альтернативні сценарії реінтеграції української вищої освіти: “Внутрішні

authors had an aim to conceptualize the scenarios using the methodological potential of modern philosophy of education. Mentioned scenarios also need to be verified using sociological tools to determine their promising nature. The basis for sociological generalizations should be a series of interviews with teachers of displaced universities.

The statement of basic material.

Within the article, interviews were conducted with representatives of the six internally displaced universities (Tavrida National V. I. Vernadsky University, Donetsk National University, Luhansk Oblast Institute of Postgraduate Pedagogical Education, etc.). The subsequent summarization of the results of the interviews allowed us to identify the directions of implementation of the strategy of reintegration. Proceeding from the existing state of the Ukrainian educational system divided by the war, the main way of reintegration is to establish effective systems of support for displaced institutions of higher education as well as improving the material, technical, scientific and pedagogical component of their activities.

Conclusions. It was demonstrated, that main goals of the reintegration policy are: 1) Setting up an effective system of work of displaced higher education institutions at new location; 2) Expansion and modernization of the logistical, organizational and methodological base of displaced higher education institutions; 3) Preparation of displaced higher education institutions for returning to the “own” territory; 4) Development and implementation of systemic measures to support the youth from the occupied territories, encouraging them to enter the precinct into displaced institutions. Three alternative scenarios for the

ресурси”, “Міжнародна підтримка” та “Оптимальний підхід”.

Ключові слова: вища освіта України, стратегія реінтеграції, переміщені університети, військовий конфлікт, миробудівництво.

reintegration of Ukrainian higher education are proposed: “Internal Resources”, “International Support” and “Optimal Approach”.

Keywords: Ukrainian higher education, strategy of reintegration, displaced universities, military conflict, peace-building.

Актуальність теми дослідження. Однією з найбільш актуальних задач у сучасному українському суспільстві є пошук шляхів, моделей та механізмів відновлення розділеного війною єдиного українського суспільства. Розуміючи масштабність задачі політичного, ідеологічного і культурного миробудівництва, автори фокусуються на сегменті вищої освіти, зокрема на переміщених університетах, але не обмежуються ними. Оскільки відсутня загальноновизнана стратегія гуманітарного розвитку в умовах гібридної війни, стаття пропонує розробку можливих сценаріїв реінтеграції розділеного освітнього простору. Корелюючи із положеннями Закону України “Про особливості державної політики щодо забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях в Донецькій і Луганській областях”, пропоновані сценарії можуть постати теоретичним забезпеченням для розробки освітньої політики та подальших практичних кроків у сфері відновлення цілісності простору вищої освіти України.

Постановка проблеми. Як результат анексії Криму та збройного конфлікту на Сході України, близько двох десятків університетів здійснили переїзд на підконтрольні Україні території, отримавши у нормативних документах статус переміщених університетів. Виходячи із перспективи відновлення територіальної цілісності України, постає питання обґрунтування стратегій повернення зазначених закладів вищої освіти у зворотній бік, що представляє собою складну проблему як для теоретичних пошуків в галузі освітньої політики, філософії освіти тощо, так і для подальшої практичної реалізації. Відправною точкою для пошуку сценаріїв “повернення” університетів з мето відновлення цілісності системи вищої освіти України постають геополітичні стратегії розгортання поточної складаної ситуації, із відповідними проєкціями цих стратегій на окремі сфери буття українського суспільства. Разом із тим, існує необхідність експертної, у тому числі соціологічної оцінки експертними колами та представниками переміщених університетів перспектив зазначеної реінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософський аналіз та оцінка перспектив реінтеграції вищої освіти України здійснено,

спираючись на сучасні вітчизняні та закордонні публікації, присвячені проблемам переміщених університетів, можливостям вищої освіти поставати дієвим інструментом миробудівництва, викликам гібридних військових стратегій тощо. У зазначеному контексті, цікавими для нас були роботи В. Верьовкіна [1], Д. Додонова [2], З. Беккермана та М. Зембаліса [6], О. Кивлюк [8], С. Меттлера [10], Т. Фералі [13], а також звіти низки дослідницьких центрів із досліджуваної проблеми [3; 4] тощо.

Постановка завдання. Виходячи із актуальності пошуку дієвих стратегій реінтеграції української вищої освіти, автори ставили собі за мету здійснити концептуалізацію перспективних сценаріїв, спираючись на методологічний потенціал сучасної філософії освіти. Зазначені сценарії також мають пройти верифікацію із використанням соціологічного інструментарію з метою визначення їх перспективності. Підставою для соціологічних узагальнень має постати низка інтерв'ю з викладачами переміщених університетів, а при виборі респондентів мають обиратись викладачі та студенти із різних університетів, які репрезентують різні факультети та наукові напрями – математики, соціологи, філософи, фізики, менеджери, маркетингологи тощо.

Виклад основного матеріалу. Стаття написана на основі інтерв'ю з представниками шести переміщених університетів – Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, Донецький національний університет, Донбаський державний технічний університет, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Луганський державний медичний університет.

Більшість інтерв'ю було записано в м. Києві. У ході дослідження були здійснені відрядження до м. Вінниця (Донецький національний університет) та м. Харкова (Луганський національний аграрний університет) тривалістю 3 доби кожне відрядження для проведення соціологічного етапу дослідження.

В ході дослідження, автори взяли 24 інтерв'ю, 2 з яких було відхилено з технічних причин. Для позначення респондентів ми використовували шифрування. Всі респонденти попередньо знайомились із темою наукового проекту, його цілями та суттєвими обставинами та підписували лист-згоду на участь у дослідженні. При цьому існувало дві можливості: анонімне, або не анонімне інтерв'ю. Біля половини респондентів (особливо з Криму) побажали дати анонімне інтерв'ю. Тривалість інтерв'ю складала від 47 хв. до 2,5 години. Під час інтерв'ю вівся запис на цифровий диктофон, окрім 2 випадків, коли респонденти не побажали, щоб відбувався технічний запис, але дозволили вести стенограму. Місце проведення інтерв'ю визначалося з

міркувань зручності для респондента: це були приміщення кафедр, лабораторії, навчальні аудиторії, кафе тощо.

Питання для інтерв'ю були наперед розробленими відповідно до мети дослідницького проекту, спрямованого на концептуалізації стратегій реінтеграції української вищої освіти:

1. Опишіть свій досвід під час війни/переміщення університету.
2. Яка проблема була для вас та вашої сім'ї найбільш складною?
3. Як ви намагалися впоратися із викликами?
4. Ви можете назвати три основні проблеми під час переміщення вашого університету?
5. Ви думаєте, що ці проблеми вже вирішені (для вас і для університету)?
6. Які труднощі були у вас при адаптації вашої викладацької практики на новому місці?
7. Чи доводиться стикатися з проблемою ідентичності, культури та мови у вашому повсякденному житті?
8. Чи подірюєте спілкування (професійне та особисте) з колегами, які залишилися на окупованій території?
9. Яка була роль цінностей ЄС, які були захищені на "Євромайдані" у 2014 році - свобода, мобільність, справедливість влади - у створенні ситуації війни та миру?
10. Чомусь ці цінності, здається, не отримали позитивного відгуку від людей, які вирішили залишитися на окупованих територіях?
11. Як геополітична ідентичність формувалася освітою та засобами масової інформації в Луганську та Донецьку до 2014 року?
12. Чи спостерігали ви будь-які розбіжності у трактуванні подій, пов'язаних із війною, серед викладачів вашого вишу з різних дисциплін: економістів, політологів, лінгвістів тощо?
13. Що більш важливо для вас: спілкуватися з людьми в Україні, які пережили війну або за її межами, які не зазнали війни та проблем переміщення?
14. Як ви думаєте, ми повинні приділяти більше уваги різноманітності думок і суджень, щоб захистити нашу свободу, або формувати країну одностайних щоб захистити наші кордони від агресії у майбутньому?
15. Що більше привертає увагу у вашому поточному навчальному плані, методах навчання, відносинах зі студентами та колегами після того, як ви пережили війну та переїзд? Чи змінились ваші підходи до викладання?
16. Чи є у вас якісь очікування щодо процесу примирення на окупованих землях? Яку роль ви вважаєте, щоб ваш університет мав грати в

цьому процесі?

17. Як багато часу потрібно на ваш думку для реінтеграції розділених університетів і в яких умовах це можливо?
18. Будь-які конкретні рекомендації щодо того, як запобігти розширенню або зростання таких конфліктів чи помилок?
19. Що було б важливо, щоб зробити наше дослідження більш повним? На що нам варто звернути увагу?

Інтерв'юер намагався не порушувати послідовність питань, але у деяких випадках доводилось задавати уточнюючі запитання, які виникали у відповідь на неочікувані дані респондента. Після проведення інтерв'ю у більшості випадків сам інтерв'юер намагався наодинці записати власні враження і помилки, що дозволяло у подальшому вдосконалювати дослідження. При аналізі диктофонних записів ми спеціально зберегли особливості мови респондентів, оскільки вони передають контекст.

Окремі результати та обговорення.

Масив інформації який ми зібрали у ході дослідження досить значний. У цій публікації ми хочемо зробити фокус на проблемі ідентичності а гібридності, а також проблемі повернення, що тісно із ними пов'язана.

Так, на питання: “Чи доводилося Вам стикатися з проблемою ідентичності культури мови там? Якою мовою Ви там спілкувалися?” один із респондентів відповів:

“Російською. Зі свого досвіду можу сказати як це проявлялося був Лугансько-Український майдан, куди ходили люди. Але це “майдан”, туди приходили люди від 30 до 100 людей, які там проводили свої мітинги. Але це з іншого боку, коли я в малій академії відпрацьовував, я йду о 12:00 годині, а в них на 12:00 мітинг. Я ну подивився й далі пішов. Вони там один одного знали, спілкувалися один з одним. А з іншого боку, був час коли взагалі нічого не було, а потім почалися протилежні мітинги, там переважно люди пенсійного віку були, можливо 200-300 осіб. А як інші люди я не знаю. Звісно, що в самому Луганську переважно 90% все було російськомовним. Якщо проїхатися по області, то можна почути багато суржику від дідусів, бабусь. Луганськ завжди був російськомовним. І коли хтось почав приїздити, щось говорити, зносити пам'ятники – це луганчанам не подобалося. Я ніколи не бачив, що була якась проблема з мовою. Тоді я пам'ятаю з пам'ятниками була проблема. Моє бачення було, що це не дуже естетично, централізовано, фахово. Але якщо зараз подивитися у минуло, то звісно, що пам'ятники нічого не варті проти життя людей” (R1).

Щодо питання ідентичності, яка панує там, то один із респондентів влучно назвав її “ідентичністю холодильника”.

“У більшості населення на тій території, на жаль, для мене особисто присутня ідентичність холодильника. Де мені комфортніше, де я маю більше зиску там моя Батьківщина. І взагалі ніякої ідеології в хорошому розумінні, вона не приживається” (R4).

На питання щодо повернення більшість респондентів не могли дати чіткої відповіді, але схилилися в бік неповернення.

“Тут питання – чи вони захочуть повертатися? Залежить від того хто куди переїхав. Ось наприклад хтось переїхав в кращі умови. Також є різні викладачі. У когось велика пенсія і він продовжує працювати. У когось є сім'я, є така можливість наприклад знімати квартиру в Києві і їм тут подобається, і вони не бачать навіщо звідси виїжджати. А в інших проблеми зі здоров'ям, вони потребують лікування, то вони б можливо і повернулися з радістю. Різні є люди і ніхто не знає, яка кількість їх буде. Мені здається, що агресії не буде до тих, хто повернеться” (R1).

Одним із найбільш складних питань для респондентів виявилась оцінка перспектив переміщених університетів. І це зрозуміло з огляду на те, що ця ситуація залежить від загальної політичної ситуації на Донбасі і в Криму.

“Ті навчальні заклади, які втратили можливість закласти новий потенціал – розвиток дистанційної освіти, інформаційної освіти – у них майбутнє тільки стати філією чиеюсь. У них немає майбутнього: і кількість штату не така потужна, і кількість студентів не така потужна, і агітація не така, мені здається, буде постійно гіршати-гіршати і остаточно воно підійде до того часу, що вони зможуть стати чиеюсь філією. Це не означає, що всі. Деякі вищі нормально працюють, я знаю, в Луганському університеті Шевченка нормальна дистанційна освіта. У людей є “начитки” й вони хочуть, й приїжджають, очно займаються, майданчиків декілька для дистанційного навчання, декілька сайтів” (R1).

Також із відповідей респондентів можна прослідкувати три сценарії: оптимістичний, песимістичний і реалістичний.

“Ми вже ламали голови з приводу того до чого воно все йде. Від панічних до феєричних настроїв, які змінюються навіть протягом кількох годин однієї доби. Зрештою втомлюєшся робити якісь прогнози, тому що вони не справджуються, вони не виправдовуються. Я не беруся робити будь-яких аналітик з приводу цих сценаріїв. З просто відрізала цю територію і всіх тих людей, які там залишилися. Там є друзі, там навіть є родичі. З друзями, які аполітичні, спілкуюся. Була особиста ситуація, коли я вперше приїхала забирати речі, а був вересень, сонечко, дітки йдуть в школу й взагалі враження, ніби того всього не видно. Я

зайшла в свою оселю і в мене було таке відчуття, що я нікуди з відти не їхала. Я стіни обіймала, бо вони ж такі рідні, я телефонувала чоловікові й говорю, що може ви сюди. А він мені говорить, ти, що здуріла, давай швидко звідти” (R3).

Проблема повернення / неповернення тісно пов’язана із наявністю / відсутністю стосунків із рідними та колегами, які залишились в окупації. Один із респондентів вказує на відсутність послідовної логічної позиції у людей, які мешкають зараз на не підконтрольній території.

“У мого чоловіка там рідна тітка живе так коли починалися всі ці події із захопленням СБУ й таке інше ми зустрілися з цими родичами й сперечалися з приводу політичних питань. Я вирішила зняти конфлікт. Я сказала їм, що ви підете на один мітинг, а я на інший, а потім зустрінемося і будемо шукати. Адже правда вона десь посередині. А вона мені каже, що я тобі руки не подам, тому що ти фашистка. От, і звичайно, що ми не підтримуємо стосунки. Проте коли ми прожили в Старобільську і переїхали згодом до Києва, то тітка” ...Ми приїхали до Києва й тітка каже, чому ви раніше сюди ен приїхали, а сиділи в тому Старобільську. На що я сказала. Почекайте, це нічого, що тут “дітей їдять”. Самі клянуть той Київ, а потім кажуть: “Ну, там же краще”. Логіки немає в судженнях ніякої. Вони також там дуже розчаровані і розуміють, що обіцянки, ті, що їм обіцяють нічого не ствердилося. Щодо приводу прогнозів, то вибачте, але я вже на гралася в цю гру” (R2).

Цікаво, що приблизно половина респондентів прямо пов’язують війну та радянський спадок та пост-радянську ментальність. Проте, коли мова заходить про них особисто, то вони заперечують її вплив на себе.

“Для того, щоб поставити питання про самоідентичність вже потрібно мати певний рівень культури. Питання про ідентичність, його просто не було. Тобто ви розумієте, коли почалися розмови про цей “Русский мир” і етнос Донбасу – це абсолютно штучне, тому що питання про самоідентифікацію взагалі не було. Був набір повсякденних практик, які забезпечують життєдіяльність. За великим рахунком це все. Ви думаєте там хтось позбувся українського паспорту або поспішив поміняти на автомобілях номери на ЛНРевіські? Та не дай Бог. Навіть ті, які кричали “Путин прийди”...Тому що український паспорт дає певні привілеї, з українськими номерами вони можуть кудись виїхати. Вони ж розуміють правове поле. Мій знайомий який працює в прокуратурі в ЛНР, який не виїзний, він з сльозами каже: “А який же паспорт буде отримувати мій син?”. Він страждає. Бо він хотів би, щоб його син отримав паспорт нормальної держави і йому не важливо якої України чи Росії, аби не ЛНР” (R5).

Ще однією особливістю, яку ми помітили, коли проводили дослідження, є те, що відповіді молодих викладачів (до 35 років) і професорів більш поважного віку відрізнялись. Як і слід було передбачати, молоді члени факультетів виявились більш гнучкими та оптимістично налаштованими.

“Стосовно вищої освіти і моїх колег. Переважна більшість моїх колег – це люди похилого віку, які вже сидять на пенсії. У мене був один колега, який говорив, що мені подобається ходити на роботу, бо зручно водити онука до дитячого садочка. Тобто тоді коли туди повернеться Україна вони всі підуть на пенсію і все. Звільниться маса вакансій. Я особисто 3 роки очікувала щасливої миті. Щоб повернутися в рідну Альма-матер. Я розчарувалася на сам перед у своєму науковому керівнику, розійшлися наші дороги. Тому особисто для себе не бачу якоїсь можливості туди повернутися. Але на мій погляд дійсно реінтеграція переміщених вишів можлива лише тільки на ту територію, в якому вигляді вони існували. Будь-які інші стратегії реінтеграції – це просто буде інша назва їх знищення або асиміляції. Самих вишів вже не буде, це буде щось інше” (R2).

Разом із цим важливо підкреслити, відміну сучасного “переміщення” від класичної евакуації університету під час війни, наприклад, як це було під час Другої світової війни. Тоді в окупації університети не працювали за рідким винятком. І навіть, якщо працювали, то викладали там запрошені німецькі професори. Більшість штатних працівників були вивезені на схід СРСР. Натомість наразі ми бачимо що принаймні половина, а іноді і більшість викладачів окремих університетів Донбасу та Криму, залишились на непідконтрольній ситуації і у випадку звільнення цих територій, можна припустити, що вони залишаться працювати, як і працювали (якщо вони прямо не порушували кримінальний кодекс). Яким чином вони будуть взаємодіяти із тими колегами, які залишили вірні Україні – виїхали, а потім захочуть повернутися? Чи можливе відновлення дружніх і робочих стосунків із колегами? Університет може стати як центом примирення, так і центром ворожнечі. На питання про примирюючу роль університетських спільнот один із респондентів відповів наступним чином:

“Це якщо розглядати контекстом десятиріч, то тоді так. Якщо розглядати в плані мислення і нових людей, співпраці, навчання, то це потрібно 10-ти річчя хоча б. А якщо просто в плані технічному переміщення університету назад, то там університети скажуть, що нікуди й не переміщувалися як працювали так і працюють. У мене є друг-викладач, який назад повернувся, спокійно відновився, якщо є там вакансія, то це не проблема” (R6).

Загалом, за межі окупованих територій переїхали 18 ВНЗ та декілька наукових установ, а це близько три з половиною тисячі науково-педагогічних працівників та майже сорок тисяч студентів [1; 2; 9]. Наші попередні висновки є співставними з висновками інших останніх досліджень, що дає нам змогу вважати нашу методологію ефективною [3; 4].

Висновки. Виходячи з наявного стану освітньої системи України, розділеної війною, основним шляхом реінтеграції є налагодження ефективних систем підтримки переміщених ЗВО з одночасним поліпшенням матеріально-технічної та науково-педагогічної складової їх діяльності. Таким чином, актуальними цілями політики реінтеграції є: 1) Налагодження ефективної системи роботи переміщених ЗВО на нових місцях; 2) Розширення і модернізація матеріально-технічної, організаційної й методологічної бази переміщених ЗВО; 3) Підготовка переміщених ЗВО до повернення на звільнені території; 4) Розробка і впровадження системних заходів з підтримки молоді з окупованих територій, стимулювання їх до вступу саме у переміщені заклади.

До розгляду пропонуються три альтернативні сценарії реінтеграції української вищої освіти: *“Внутрішні ресурси”*, *“Міжнародна підтримка”* та *“Оптимальний підхід”*.

В основу сценарію *“Внутрішні ресурси”* покладений принцип розвитку переміщених університетів за рахунок держави. Ідея стратегії у міцній державній політиці підтримки переміщених ЗВО шляхом створення потужних загальноукраїнських програм. Сценарій передбачає уніфікацію навчальних програм, запровадження кращого вітчизняного педагогічного досвіду, залучення українських викладачів тощо.

Сценарій *“Міжнародна підтримка”* полягає у поширенні практики залучення міжнародних експертів, іноземних викладачів, адаптації іноземного досвіду тощо. Цей сценарій передбачає делегування державою завдань з підтримки переміщених ЗВО іноземним (міжнародним) організаціям із збереженням за функцій контролю за стандартами, планування, моніторингу та вдосконалення освітньої політики. Сценарій передбачає організаційну та фінансову допомогу переміщеним закладам від іноземних державних і недержавних фондів.

Третій сценарій *“Оптимальний підхід”* передбачає поєднання елементів двох попередніх сценаріїв, а саме: розвиток державної інституційної бази переміщених ЗВО та залучення можливостей недержавних і закордонних організацій. Однак одночасне використання обох сценаріїв актуалізує проблему раціонального розподілу ресурсів. Для цього необхідно дослідити потреби кожного конкретного переміщеного

ЗВО та запропонувати інкрементальний гнучкий стратегічний план реінтеграції. В даному сценарії особливе місце посідає моніторинг політики підтримки переміщених ЗВО, об'єктивна оцінка та швидка корекція актуальних напрямків удосконалення роботи.

Список використаних джерел:

1. Верьовкін, ВВ, 2017. 'Особливості реалізації освітньої політики щодо переміщених університетів України', *Вища освіта України*, №4, С. 17-22.
2. Додонов, ДР., 2017. 'Університети–переселенці: проблеми сьогодення та перспективи реінтеграції', *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*, Вип. 126, С. 401-407.
3. 'Звіт Національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами', 2018. *Агентство ООН з питань міграції*. Доступно : <http://www.iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_10_ukr_press.pdf> [Дата звернення 15 вересня 2018].
4. 'Окупований Донбас: економіка, демографія, групи впливу. Стратегії для України', 2017. *Центр вивчення Росії та окупованих територій. Ділова столиця*. Доступно : <www.dsnews.ua/static/longread/donbas/page1808339.html> [Дата звернення: 11 серпня 2018].
5. Bazaluk, O., Svyrydenko, D., Terepyshchyi, S., 2017. 'Structural-Functional Models of Integration And Reintegration of Ukrainian Educational Landscape', *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, No.5, P. 163-168.
6. Bekerman, Z., Zembylas, M., 2017. 'Mediating Collective Memories and Official Histories in Conflict-Affected Societies: Pedagogical Responses to "Individual" Narratives and Competing Collective Memories', *International Perspectives on Teaching Rival Histories*, P. 133-153.
7. Gomilko, O., Svyrydenko, D., Terepyshchyi, S., 2016. 'Hybridity in the Higher Education of Ukraine: Global Logic or Local Idiosyncrasy?', *Philosophy and Cosmology*, Vol.17, P. 177-199.
8. Kyvliuk, O., Svyrydenko, D., 2017. 'Academic mobility as "brain drain" phenomenon of modern higher education', *Studia Warmińskie*, Vol. 54, P. 361-371.
9. Svyrydenko, D., 2017. 'Divided Universities: The Postcolonial Experience of Contemporary Ukrainian Higher Education', *Future Human Image*, Vol. 7, P. 128-134.
10. Mettler, S., 2005. 'Soldiers to citizens: The GI Bill and the making of the greatest generation', *Oxford University Press*, 252 p.
11. Milton, S., Barakat, S., 2016. 'Higher education as the catalyst of recovery in conflict-affected societies', *Globalisation, Societies and Education*, 14(3), P. 403-421.
12. Terepyshchyi, S., 2017. 'Educational Landscape as a Concept of Philosophy of Education', *Studia Warmińskie*, Vol. 54, P. 373-383.
13. Pherali, T., 2016. 'Education: Cultural reproduction, revolution and peacebuilding in conflict-affected societies', *The Palgrave Handbook of Disciplinary and Regional Approaches to Peace*, P. 193-205.

References:

1. Ver'ovkin, VV, 2017. 'Osoblyvosti realizatsiyi osvithnoyi polityky shchodo peremishchenykh universytetiv Ukrayiny (The peculiarities of education policy for displaced universities of Ukraine)'. *Vyshcha osvita Ukrayiny*, №4, S. 17-22.
2. Dodonov, DR., 2017. 'Universytety–pereselentsi: problemy s'ohodennya ta perspektyvy reintehratsiyi (The displaced universities: today's problems and perspectives of reintegration)'. *Hileya: naukovyy visnyk: Zbirnyk naukovykh prats'*, Vyp. 126, S. 401-407.
3. 'Zvit Natsional'noyi systemy monitorynhu sytuatsiyi z vnutrishn'o peremishchenymy osobamy (Report of the National Agency for Internally Displaced Persons)', 2018. *Ahent-stvo OON z pytan' mihratsiyi*. Dostupno : <http://www.iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_10_ukr_press.pdf> [Data zvernennya 15 veresnya 2018].
4. 'Okupovanyy Donbas: ekonomika, demohrafiya, hrupy vplyvu. Stratehiyi dlya Ukrayiny (Occupied Donbas: economics, demography, groups of influence)', 2017. Tsentr vyvchennya Rosiyi ta okupovanykh terytoriy. Dilova stolytsya. Dostupno : <www.dsnews.ua/static/longread/donbas/page1808339.html> [Data zvernennya: 11 serpnia 2018].
5. Bazaluk, O., Svyrydenko, D., Terepyshchyi, S., 2017. 'Structural-Functional Models of Integration And Reintegration of Ukrainian Educational Landscape', *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, No.5, P. 163-168.
6. Bekerman, Z., Zembylas, M., 2017. 'Mediating Collective Memories and Official Histories in Conflict-Affected Societies: Pedagogical Responses to "Individual" Narratives and Competing Collective Memories', *International Perspectives on Teaching Rival Histories*, P. 133-153.
7. Gomilko, O., Svyrydenko, D., Terepyshchyi, S., 2016. 'Hybridity in the Higher Education of Ukraine: Global Logic or Local Idiosyncrasy?', *Philosophy and Cosmology*, Vol.17, P. 177-199.
8. Kyvliuk, O., Svyrydenko, D., 2017. 'Academic mobility as "brain drain" phenomenon of modern higher education', *Studia Warminskie*, Vol. 54, P. 361-371.
9. Svyrydenko, D., 2017. 'Divided Universities: The Postcolonial Experience of Contemporary Ukrainian Higher Education', *Future Human Image*, Vol. 7, P. 128-134.
10. Mettler, S., 2005. 'Soldiers to citizens: The GI Bill and the making of the greatest generation', *Oxford University Press*, 252 p.
11. Milton, S., Barakat, S., 2016. 'Higher education as the catalyst of recovery in conflict-affected societies', *Globalisation, Societies and Education*, 14(3), P. 403-421.
12. Terepyshchyi, S., 2017. 'Educational Landscape as a Concept of Philosophy of Education', *Studia Warminskie*, Vol. 54, P. 373-383.
13. Pherali, T., 2016. 'Education: Cultural reproduction, revolution and peacebuilding in conflict-affected societies', *The Palgrave Handbook of Disciplinary and Regional Approaches to Peace*, P. 193-205.

УДК 116:378.048.2+374.1

ПОЗААКАДЕМІЧНА ОСВІТА – НОВА ФІЛОСОФІЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**NON-ACADEMIC EDUCATION – A NEW PHILOSOPHY OF EDUCATIONAL ACTIVITY****Г. В. Жукова****Актуальність дослідження.**

Система освіти покликана готувати підростаюче покоління до ефективної діяльності та забезпечувати можливість вільного вибору професії у дорослому житті. Для забезпечення актуальності та своєчасності освіти необхідно безперервно адаптувати ресурси освіти до умов життєдіяльності. В цьому і полягають процеси адекватної організації, управління, змісту і технологій освіти.

Постановка проблеми. Чи можливо перетворення інструментів і механізмів сучасної освіти у вільний вибір особистістю змісту і форм навчання?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Позаакадемічна освіта в найбільшій мірі здатна задовольнити освітні потреби різних груп населення, які не завжди пов'язані з їх професійним ростом. Особливості та відмінності позаакадемічної освіти від академічної та нетрадиційні підходи до організації навчально-пізнавальної діяльності означені у Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, Постанові Про підсумки оцінювання ефективності діяльності наукових установ НАН України, працях вітчизняних та зарубіжних авторів.

Постановка завдання

Позаакадемічна освіта спрямована на досягнення певних навчальних цілей та охоплює всі форми навчання, розвитку яких свідомо сприяють учні, створюючи різноманітні навчальні

Urgency of the research.

The education system is intended to prepare the younger generation for effective work and provide the opportunity to freely choose a career in an adult's life. To ensure the relevance and timeliness of education, it is necessary to continuously adapt educational resources to living conditions. This is the process of adequate organization, management, content and technology education.

Target setting. Is it possible to transform the tools and mechanisms of modern education in the free choice of the individual content and forms of education?

Actual scientific researches and issues analysis. Non-academic education is most capable of meeting the educational needs of different groups of people, which are not always related to their professional growth. The peculiarities and differences of non-academic education from academic and non-traditional approaches to the organization of educational and cognitive activities are specified in the National report on the state and prospects of education in Ukraine, the Resolution on the results of the evaluation of the performance of scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine, and the works of domestic and foreign authors.

The research objective. Non-academic education, aimed at achieving certain educational goals, encompasses all forms of learning, the development of which is deliberately promoted by students, creating a variety of

ситуації. Вона, на відміну від академічної, не повинна бути загальною, послідовною, стандартизованою.

Виклад основного матеріалу. Основними принципами позаакадемічної освіти, відповідно досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених та українських державних програм є: орієнтація навчання на задоволення актуальних потреб його суб'єктів; зв'язок з практикою, який проявляється в спрямованості на здобуття життєвих навичок і підготовку до активної участі в житті суспільства; наявність мобільних гнучких програм, індивідуальних освітніх стратегій, спрямованих на вираження, прийняття і повагу індивідуальних особливостей. Фундаментом позаакадемічної освіти є діяльнісна парадигма, яка висуває в якості головної мети розвиток особистості учня на основі освоєння універсальних способів діяльності, подолання консервативних відносин в освіті, зростання креативності, орієнтованої на інновації.

Висновки. Становлення позаакадемічної освіти виступає як соціокультурний феномен, що відображає зростаючу потребу в отриманні різноманітних освітніх послуг. Ця освітня система володіє ознаками організованості, систематичності, додатковості по відношенню до вже наявних знань, отриманих особистістю за межами академічної освітньої системи.

Ключові слова: позаакадемічна освіта, філософське освоєння світу.

educational situations. It, unlike the academic, should not be general, consistent, standardized.

The statement of basic material. The main principles of non-academic education, respectively, of research of domestic and foreign scientists and Ukrainian state programs are: orientation of training to meet the actual needs of its subjects; communication with practice is manifested in the focus on learning life skills and preparation for active participation in society; availability of mobile flexible programs, individual educational strategies aimed at expressing, accepting and respecting individual characteristics. The foundation of non-academic education is an activity paradigm, which protests as a main goal the development of the student's personality through the development of universal ways of working, overcoming conservative relations in education, and creativity-oriented innovation.

Conclusions. The emergence of non-academic education serves as a socio-cultural phenomenon, reflecting the growing need for various educational services. This educational system has signs of organization, systematicity, and additionality in relation to existing knowledge acquired by a person outside the academic educational system.

Keywords: non-academic education, philosophical development of the world.

Актуальність теми дослідження. Глобальні проблеми в суспільстві надають особливої гостроти завданням розвитку людини як суб'єкта соціальної творчості, особистості, що володіє високим рівнем інтелектуальної та суспільної активності. Ця ситуація викликає протиріччя в системі освіти між стрімким розвитком інформатизації і сферою освіти,

не пристосованою до прискореного темпу зміни умов. Усвідомлення кризи в освіті привело до пошуків нових шляхів і напрямів, що дозволяють особистості стати конкурентоспроможною, ініціативною, бути готовою навчатися протягом усього життя.

Постановка проблеми. Освітні заклади, поряд з іншими агентами соціалізації, визначають ідентичність людини, можливості особистого, громадянського та професійного вибору. Їх основною місією є формування креативного фахівця, здатного до саморозвитку, як професійного, так і особистісного. Сама організація освіти має ґрунтуватися на засадах створення продуктивної, а не репродуктивної системи передачі знань, яка означить переведення споживача знань в ініціативного творця. У світі зростає значимість освіти дорослих, немає країни, яка б не була зобов'язана різним граням освіти своїм технологічним, економічним, соціальним, культурним прогресом. Безперервний процес навчання має істотне значення у розвитку здібностей, в збагаченні знань, моральних цінностей, у вдосконаленні професійної кваліфікації та застосуванні її в нових умовах, в новому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широке коло формування проблем освітньої системи в силу її багатоаспектного характеру базується на різних теоретичних підходах. Зокрема, різні аспекти даної проблеми знаходимо у працях В. Волковського [1], В. Долгочуба [2], З. Зайцевої [3], Б. Кшиша [12], Л. Мальцева [5], Н. Петрової [2], К. Робінзона [13], О. Скиби [10], В. Стадника [11].

Постановка завдання. Виклики суспільства, спричинені економічним зростанням щодо розвитку освіти, пов'язані зі зміною її статусу в системі активної життєдіяльності особистості та потребують невідкладних відповідей. Мова йде про нове бачення суспільної ролі освіти, її змісту, технологій здійснення, поглядів на шляхи подальшого розвитку. Відбувається зміна традиційних засобів навчання, яка призводить до трансформації взаємовідносин у освітньому середовищі на принципах суб'єктності, що обумовлює кардинальні зміни у світоглядних орієнтаціях, цінностях і психології людей. Отже, завданням нашого дослідження є обумовлення вагомої ролі позаакадемічної світи, як актуального виду освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі в зв'язку з геополітичними, економічними та соціокультурними змінами підвищуються роль набуття якісної і актуальної освіти. До професійних компетентностей фахівця стали пред'являтися більш жорсткі вимоги. Види освіти, які не є академічними, владно входять у сучасний навчальний процес, несуть з собою нові норми і правила, змінюють забезпечення

освіти, технології навчання, форму проведення занять, як в навчальний, так і в позанавчальний час.

Доцільність дослідження новітньої освітньої системи набуває особливої значущості у сучасних соціокультурних умовах, коли відбувається превалювання однобічного та спрощеного ставлення особистості до дійсності, що призводить до руйнування ідеальних суспільних норм. Потреба підвищення довіри до результатів освіти спричинила появу Методики оцінювання ефективності діяльності наукових установ НАН України, що була затверджена у березні 2017 року [6]. В оцінюванні протягом 2017–2018 року брали участь експертні комісії, третину з яких репрезентували представники позаакадемічних установ [1, 1], що показує високий рівень удосконалення професійної кваліфікації, здобутої в установах, які не відносяться до академічних.

Розкриваючи сутність диференційованого підходу до занять фізичного виховання студентів закладів вищої освіти, В. Стадник характеризує заняття фізичною культурою у вільний від навчання час, як позаакадемічні. Вчений відзначає необхідність повсякчасного впровадження об'єднаних комплексних академічних та позаакадемічних програм. Він наголошує на тому, що позаакадемічні заняття є більш ефективними, бо вони є непримусовими, необов'язковими. Основною їх позитивною рисою є забезпечення удосконалення значущих якостей студентів [11].

Питання філософсько-практичного освоєння світу зацікавило дослідника Л. Мальцева, який розглядав репрезентативний напрям дослідження соціокультурної діяльності. Він зазначив, що позаакадемічним проявом культури є масовість. На його думку, джерелами позаакадемічної діяльності є натхнення, відтворене емоційно-чуттєвим світу людини та реально існуючими відносинами між особистістю і навколишнім світом. Здатність перетворення, руху, змін, протилежності начал, переходу з одного стану в інший є ознакою проникнення людини в основи буття [5, с.3].

Як наукова категорія поняття “позаакадемічна освіта” розглядається в працях польського вченого Б. Кшиша. Він формулює академічну і позаакадемічну види освіти як центральні взаємопов'язані світи науки. Б. Кшиш наголошує на необхідності підняття у суспільстві і державі значення позаакадемічної науки як мобільної і актуальної ланки освітньої системи. На його думку, трансформації, що відбуваються у позаакадемічній структурі прогресивно впливають на екстремальне формулювання науки і ліквідацію метафізики. Позаакадемічна освіта відповідно є практичним і обов'язковим фундаментом науки. Дослідник обґрунтовує теорему

існування світу науки як багаторівневих та взаємозалежних відносин академічної та позаакадемічної видів освіти, що впливають на людський інтелект [12].

Розглядаючи природу позаакадемічної науки, З. Зайцева вбачає її в українському науковому русі, якому притаманна двоцентровість. Сповідування автономії вченими та науковими інституціями Києва і Львова привело на початку XX століття до вдаваного панування ідеалу чистої науки, створюючи конгломерат інтелектуального світу з політичним. Відтворення наукових кадрів, кристалізація наукових шкіл надали поштовх до зародження самої ідеї позаакадемічної освіти [3, с.29].

У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2016 р.) важливим параметром науково-методологічного та методичного супроводу означено модернізацію освіти. Під час дослідження наукової та інноваційної діяльності в Академіях наук України було виявлено десяту частину працівників-сумісників із позаакадемічних організацій. Тобто далекоглядна політика створення майбутнього знання включає в себе людей, які не просто знають про позаакадемічну освіту, а впроваджують її практичні основи в теоретичну концепцію [7, с.25].

Під час дослідження гендерного підходу в освіті, який дослідники Київського інституту гендерних досліджень означили прихованим навчальним планом, виявилось, що основними його компонентами є позаакадемічне навчання, організація та процес. Автори передусім наголошують на силі впливу цього гендерного підходу, як позаакадемічного навчального плану, вважаючи його дієвішим за академічний. Організація академічної освіти диктує жіночі й чоловічі ролі, обмежуючи повноцінний розвиток особистості. Впровадження позаакадемічної освіти забезпечить розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей учнів та вивільнення мислення педагогів від статеврольових трафаретів [8, с.475].

У Проекті Концепції модернізації наукової діяльності наголошено на тому, що виконання організаційно-методичних завдань можливе тільки за умови організації взаємодії та координованості роботи внутрішніх, академічних, та зовнішніх, позаакадемічних, сфер як суб'єктів наукової діяльності. Параметрами вивчення академічних реалій є віце-президент з наукової діяльності, Управління фундаментальних і прикладних досліджень, Інститут проблем державного управління та місцевого самоврядування, Управління аспірантури, Інститути, кафедри, науковці з числа викладачів кафедр. Практичними позаакадемічними полями виокремлюється Адміністрація Президента України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, Національні агентства України з питань

державної служби, обласні, районні ради. Суб'єктивною стороною взаємовідносин з дійсністю академічної та позаакадемічної освіти є пошук шляхів залучення особистості до навчання, діалектичний зв'язок пізнання і відношення, виокремлення освітніх потреб особистості та питань творчої освітньої діяльності [4, с.9].

Всесвітньо відомий експерт з питань освіти, англійський вчений Кен Робінсон наголошує на необхідності революційної зміни парадигми освіти з академічної на позаакадемічну. Причинами перебудови є економічні і культурні зміни в суспільстві двадцять першого століття, які розкривають інтелектуальний потенціал соціуму. Економічний імператив нашого часу розкриває просвітницький погляд на редуктивні міркування та знання. Вчений озвучує таку точку зору, що глибоко в генофонді державної освіти існують два типи інтелектів, академічні та позаакадемічні. Наслідком цього є те, що багато блискучих людей думають, що вони не можуть змінити свою професійну орієнтацію, погляди, склад розуму. Особистості з позаакадемічним інтелектом ризикують, змінивши свою життєву позицію і, в багатьох випадках виграють, знайшовши своє душевне покликання в кардинально іншій сфері діяльності [13].

Питання здобуття освіти і її застосування загострюється відповідно представлення знань в сучасну інформаційну епоху. Знання, яке потребує суспільство поділяється за типом на інструментальне і рефлексивне та за адресатом на академічне і позаакадемічне. Відповідно знання поділяється на чотири типи: професійне, прикладне, публічне та критичне. Отже, отримана професійна академічна освіта є інструментальним знанням, отриманим в академічному закладі. Прикладне та публічне знання може передаватися, як до академічної, так і позаакадемічної аудиторії за допомогою інструментальних та рефлексивних знань. Філософські знання на основі критичного переосмислення є рефлексивним знанням для студентів академічного навчання [10].

Розглядаючи ідею суспільності в Україні, В. Волковський зазначає важливість позаакадемічних авторів, на яких він спирався і критично аналізував їх роботу. Цінним для нашого дослідження є те, що він провів філософську лінію від публіцистичної діяльності початку XIX століття до сучасних інтернет-проектів. Позаакадемічні автори завжди працюють на забезпечення публічності історичних фактів і політично-філософських теорій. На думку вченого, журналісти і письменники, не визнані академічною спільнотою, виробляють сучасну державність, інколи супроводжуючи цей процес інформаційною війною [1, с.99].

У процесі розгляду поняття позаакадемічна діяльність, вчені В. Долгочуб і Н. Петрова виявили, що це така діяльність, яка не має ніякого

стосунку ні до академічної, ні до професійної академічної освіти. Кожний життєвий чи освітній факт потребує розгляду відповідно його неоднорідності, яскраво чи слабо виражених границь між структурними складовими, як специфічного способу пізнання дійсності [2].

Проблема позаакадемічної освіти актуалізується, особливо останнім часом, у зв'язку зі зміною демографічної ситуації в світі, окресленням тенденцій громадського життя не тільки в Україні, але і за кордоном: зміна структури вікових груп населення; збільшення тривалості життя; глобальні виклики, які проявляються в освіті, економіці та перенаселенні планети; мобільність населення; розрив між добробутом і бідністю населення, посилення нерівності між соціальними верствами; зміна характеру домінування роботи в житті людей; актуалізація місця жінок на ринку зайнятості; перехід в статус суспільства, яке завжди навчається; зміна вимог до освітніх досягнень; розширення всесвітньої інформаційної павутини, цифрова революція; зміна ролі держави у соціальному устрої, форм участі в політичному житті; зміна структури сім'ї, ослаблення соціальних зв'язків; еволюція цінностей.

Висновки. Отже, поява і розвиток інтеграційних тенденцій у світовому освітньому просторі, таких, як приєднання України до Болонських домовленостей, глобалізація освіти, зміни у отриманні професійної освіти, передбачають створення умов, які б забезпечили підвищення якості вищої освіти та конкурентоспроможності українських фахівців на світовому ринку праці. Соціокультурні зміни у суспільстві та активний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій надали доступ до різноманітних засобів навчання, мережі Інтернет, індивідуальних комп'ютерів удома та в позанавчальний час. Сучасні чинники життєдіяльності виступають викликом в перетворенні системи професійної освіти, змушуючи її змінюватися у відповідь, по-іншому ставитися до питань організації позаакадемічної освіти як одного з дієвих і мобільних засобів отримання нового знання.

Список використаних джерел:

1. Волковський, ВП., 2017. 'Ідея суспільності: політична філософія в Україні XIX століття', *НАН України, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди*. Київ : Академперіодика, 264 с.
2. Долгочуб, В., Петрова, Н., 2016. 'Прояви локальності в позаакадемічній реконструкції української традиційної культури', *Народна творчість та етнологія*, № 5, с. 18–22.
3. Зайцева, ЗІ., 2007. 'Інституціоналізація української науки наприкінці XIX – на початку XX століття. Автореф. дис. ... докт. істор. наук: 07.00.01', *Національна академія наук України, Інститут історії України*, Київ, 40 с.
4. 'Концепція модернізації наукової діяльності. Проект', 2015. Доступно:

- <<http://academy.gov.ua/pages/osn/7/files/4c3959d3-1d4d-40f4-a65e-4662e8d9129c.pdf>> [Дата звернення 13 Жовтня 2018].
5. Мальцев, ЛЛ., 1995. 'Молодіжна культура як предмет філософсько-естетичного аналізу. Автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.04', *Національна академія наук України*, Київ, 23 с.
 6. 'Методика оцінювання ефективності діяльності наукових установ Національної академії наук України', 2013. Доступно: <http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/metodyka_text.pdf> [Дата звернення 16 Жовтня 2018].
 7. Кремень, ВГ., ред., 2016. 'Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні', *Національна академія педагогічних наук України*, Київ : *Педагогічна думка*, 448 с.
 8. 'Основи теорії тендеру : Навчальний посібник', 2004. *Київський інститут гендерних досліджень*, Київ : "К.І.С.", 536 с.
 9. 'Постанова Про підсумки оцінювання ефективності діяльності наукових установ НАН України', 2018. Доступно: <<http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-180711-241-o.pdf>> [Дата звернення 15 Жовтня 2018].
 10. Скиба, ОП., 2016. 'Особливості розвитку наукового пізнання в інформаційну епоху: методологічний аналіз', *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія, № 1 (23)*, с. 73–81.
 11. Стадник, ВВ., 2015. 'Диференційований підхід до використання позаакадемічних форм занять у фізичному вихованні студентів вищих навчальних закладів технічного профілю. Автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вихов. і спорту України: 24.00.02', *Львівський державний університет фізичної культури*, Львів, 20 с.
 12. Krzych Bartłomiej, K., 2017. 'Gdy nauka staje się grą... (De) konstruktywnie i krótko o pewnych regułach świata akademii', *Ur journal of humanities and social sciences, nr 2(3)*, p. 133–145.
 13. Robinson, Ken, 2008. 'Changing Education Paradigms. Speech', Available at: <http://www.cfpscoursweb.com/pluginfile.php/1099/block_html/content/RSA%20%20Ken%20Robinson%20Lecture%20-%20transcript.pdf> [Accessed 10 October 2012].

References:

1. Volkovs'kyi, VP., 2017. 'Ideya suspil'nosti: politychna filosofiya v Ukrayini KHIKH stolittya (The idea of the public: political philosophy in Ukraine of the nineteenth century)', *NAN Ukrayiny, Instytut filosofiyyi im. H. S. Skovorody*. Kyiv : *Akademperiodyka*, 264 s.
2. Dolhochub, V., Petrova, N., 2016. 'Proyavy lokal'nosti v pozaakademichniy rekonstruktsiyi ukrayins'koyi tradytsiynoyi kul'tury (Manifestations of localization in the nonacademic reconstruction of Ukrainian traditional culture)', *Narodna tvorchist' ta etnolohiya, № 5*, s. 18–22.
3. Zaytseva, ZI., 2007. 'Instytutsionalizatsiya ukrayins'koyi nauky naprykintsi KHIKH – na pochatku KHKH stolittya. Avtoref. dys. ... dokt. istor. nauk: 07.00.01 (Institutionalization of Ukrainian science in the late nineteenth and early twentieth centuries. Author's abstract. dis ... doc. history Sciences: 07.00.01)', *Natsional'na akademiya nauk Ukrayiny, Instytut istoriyyi Ukrayiny*, Kyiv, 40 s.
4. 'Kontseptsiya modernizatsiyi naukovoyi diyal'nosti. Proekt (Concept of

- modernization of scientific activity. Project)', 2015. Dostupno: <<http://academy.gov.ua/pages/osn/7/files/4c3959d3-1d4d-40f4-a65e-4662e8d9129c.pdf>> [Data zvernennya 13 Zhovtnya 2018].
5. Mal'tsev, LL., 1995. 'Molodizhna kul'tura yak predmet filosofs'ko-estetychnoho analizu. Avtoref. dys. ... kand. filosof. nauk: 09.00.04 (Youth culture as a subject of philosophical and aesthetic analysis. Author's abstract. dis ... Candidate philosopher. Sciences: 09.00.04)', *Natsional'na akademiya nauk Ukrainy*, Kyiv, 23 s.
 6. 'Metodyka otsynuyannya efektyvnosti diyal'nosti naukovykh ustanov Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrainy (Methodology for evaluating the effectiveness of scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine)', 2013. Dostupno: <http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/metodyka_text.pdf> [Data zvernennya 16 Zhovtnya 2018].
 7. Kremen', VH., red., 2016. 'Natsional'na dopovid' pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini (National report on the state and prospects of education in Ukraine)', *Natsional'na akademiya pedahohichnykh nauk Ukrainy*, Kyiv : *Pedahohichna dumka*, 448 s.
 8. 'Osnovy teoriiy tenderu : Navchal'nyy posibnyk (The bases of the theory of tender : A Manual)', 2004. *Kyyivs'kyi instytut hendernykh doslidzhen'*, Kyiv : "K.I.S.", 536 s.
 9. 'Postanova Pro pidsumky otsynuyannya efektyvnosti diyal'nosti naukovykh ustanov NAN Ukrainy (Resolution on the results of the evaluation of the effectiveness of scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine)', 2018. Dostupno: <<http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-180711-241-0.pdf>> [Data zvernennya 15 Zhovtnya 2018].
 10. Skyba, OP., 2016. 'Osoblyvosti rozvytku naukovooho piznannya v informatsiyu epokhu: metodolohichnyy analiz (Peculiarities of the development of scientific knowledge in the information age: methodological analysis)', *Visnyk NAU. Seriya: Filosofiya. Kul'turolohiya*, № 1 (23), s. 73–81.
 11. Stadnyk, VV., 2015. 'Dyferentsiyovanyy pidkhid do vykorystannya pozaakademichnykh form zanyat' u fizychnomu vykhovanni studentiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv tekhnichnoho profilyu. Avtoref. dys. ... kand. nauk z fiz. vykhov. i sportu Ukrainy: 24.00.02 (The differentiated approach to the use of non-academic forms of training in the physical education of students of higher educational institutions technical profile. Author's abstract. dis ... Candidate Sciences of Phys. editions and sport of Ukraine: 24.00.02)', *L'vivs'kyi derzhavnyy unyversytet fizychnoyi kul'tury*, L'viv, 20 s.
 12. Krzych Bartłomiej, K., 2017. 'Gdy nauka staje się grą... (De) konstruktywnie i krótko o pewnych regułach świata akademii (When science becomes a game ... (De) constructively and briefly about certain rules of the academy world)', *Ur journal of humanities and social sciences*, nr 2(3), p. 133–145.
 13. Robinson, Ken, 2008. 'Changing Education Paradigms. Speech', Available at: <http://www.cfpscoursweb.com/pluginfile.php/1099/block_html/content/RSA%20Ken%20Robinson%20Lecture%20-%20transcript.pdf> [Accessed 10 October 2012].

УДК 37.014.5

**ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ
“ОСВІТА” (“УКРАЇНА ХХІ СТОЛІТТЯ”)**

*HISTORICAL VALUE AND CONTRADICTIONS OF THE IMPLEMENTATION
OF THE STATE NATIONAL PROGRAM "EDUCATION ("UKRAINE OF THE
XXI CENTURY")*

О.І. Якимчук

Актуальність дослідження полягає в тому, що перший документ освітньої політики незалежної України – Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) стала концептуальним підґрунтям для формування нової національної системи освіти в Україні та має підвищений інтерес у фахівців та дослідників у галузі освіти.

Постановка проблеми. В статті надається інформація щодо історичного значення та суперечностей стосовно реалізації Державної національної програми “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), які полягали в тому, що не передбачали конкретних механізмів здійснення запланованих заходів, а мали декларативний характер і не були забезпечені на законодавчому та матеріальному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питань щодо суперечностей та реалізації Державної національної програми “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) та її історичне значення є предметом уваги таких учених, а саме, В. Андрущенко, Д. Бондар, О. Гудовсек, С. Кириченко, Є. Красняков, А. Мазак, О. Сухомлинська.

Постановка завдання. Робиться спроба проаналізувати історичне значення і встановити суперечності реалізації Програми, яка заклала початок для рішучих змін та позитивних перетворень у вітчизняній системі освіти, що

Urgency of the research lies in the fact that the first document of the educational policy of an independent Ukraine - the State National Program “Education” (“Ukraine of the XXI century”) became the conceptual basis for the formation of a new national education system in Ukraine and has a heightened interest among education specialists and researchers.

Target setting. The article provides information on historical value and contradictions in the implementation of the State National Program “Education” (“Ukraine of the XXI century”), which consisted in the fact that they did not provide for specific mechanisms for the implementation of the planned activities, but were declarative in nature and were not provided at the legislative and material level.

Actual scientific researches and issues analysis. The issue’s study of contradictions and the implementation of the State National Program “Education” (“Ukraine of the XXI century”) and its historical value are the subject of attention of such scientists, namely, D. Bondar, O. Hudovsek, S. Kyrychenko, YE. Krasniakov, A. Mazak, O. Sukhomlynska.

The research objective. An attempt is made to analyze the historical value and establish the contradictions of the Program implementation, which laid the foundation for decisive changes and positive transformations in the national education system that occurred in the

відбулися у перші десятиріччя XXI століття.

Виклад основного матеріалу. Програма першою відкрито й перспективно визначила “національну ідею” як генералізуючий принцип облаштування освіти, розвитку культури, формування особистості, чим започаткувала перехід від колишньої “радянщини в освіті” до її організації на демократичних та гуманістичних засадах, у єдності національних та загальнолюдських пріоритетів.

Висновки. Програма залишилась невиконаною. Причина тому – невизначеність фінансового забезпечення. В той же час її надмірна узагальненість викликали низку суперечностей, пов’язаних з відсутністю дієвих механізмів практичного втілення. В статті аналізується, що саме приніс цей документ в процес становлення української системи освіти в період незалежності, а також які суперечності супроводжували його втілення та реалізацію.

Ключові слова: людина, освіта, культура, національна система освіти, реформа освіти, законодавство у сфері освіти.

first decades of the XXI century.

The statement of basic materials. The program was the first to openly and prospectively define the “national idea” as a generalizing principle for the arrangement of education, the development of culture, the formation of personality, and it formed the transition from the former “Sovietization in education” to its organization on democratic and humanistic principles, in the unity of national and universal human values.

Conclusions. The program remained unfulfilled. The reason for this - the uncertainty of financial security. At the same time, its excessive generalization caused a number of contradictions associated with the lack of effective mechanisms for practical implementation. The article is analyzed what exactly brought this document to the process of the formation of the Ukrainian education system in the period of independence, as well as what contradictions accompanied its realization and implementation.

Keywords: human, education, culture, national education system, education reform, legislation in the field of education.

Починаючи з 1993 р. Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”) почала втілюватися в життя. У якості перших кроків з її реалізації було заплановано: розробка концепції гуманітарної, природничо-математичної, трудової, фахової підготовки, визначення державні вимоги щодо змісту, рівня й обсягу дошкільної, загальноосвітньої, професійної, вищої та післядипломної освіти, підготовка нового покоління підручників та посібників для всіх навчально-виховних закладів на варіантній основі, розробка галузевих та регіональних програм практичної реалізації Державної національної програми “Освіта” тощо.

Нажаль, далеко не усе заплановане вдалось втілити в життя. А сама Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”) не була позбавлена суперечностей та недоліків. Основні суперечності реалізації Програми полягали у тому, що вона не передбачала конкретних механізмів здійснення запланованих заходів. Багато з них мали декларативний

характер, не були забезпечені на законодавчому рівні, не мали матеріального підтвердження, необхідного кадрового забезпечення. Низка конкретних заходів буда здійснена без належного теоретичного підґрунтя та не підтверджена експериментальною перевіркою їх доцільності [4, с.18].

Не усі заходи з реалізації Програми сприймались науковою та освітньою спільнотою позитивно. Зокрема, досить суперечливо сприйняли вузи тотальне введення тестування, курсу “наукового націоналізму”, обвальне створення вузів недержавної форми власності тощо [2].

Уперше суперечності реалізації Державної національної програми “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) було публічно визнано під час обговорення питання виконання Програми на перших парламентських слуханнях “Про стан освіти в Україні” 17 лютого 1995 р. Учасники слухань констатували відсутність економічних умов для її виконання, належного соціального захисту учасників навчально-виховного процесу; наявність фактів порушення прав громадян на здобуття освіти, повільне оновлення змісту освіти, необхідність удосконалення мережі вищих навчальних закладів різних форм власності, неналежний рівень кадрового забезпечення освіти і науки. У рекомендаціях щодо виправлення ситуації було наголошено на тому, що негативні процеси в соціально-економічній сфері, різке падіння виробництва, послаблення контролю з боку владних структур за додержанням вимог Закону Української РСР “Про освіту” призвели до серйозних недоліків в організації діяльності освітянської галузі, зумовили в ній кризові явища. Разом з іншими рекомендаціями органам державної виконавчої влади було висловлено пропозиції щодо вдосконалення наявної законодавчої бази системи освіти.

Одним із кроків реалізації Державної національної програми “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) вважають Указ Президента України Л. Кучми “Про Основні напрями реформування вищої освіти в Україні” від 12 вересня 1995 р. N 832/95 [17], де відзначалося, що вища освіта перебуває в глибокій кризі, незважаючи на зусилля суспільства та відповідних органів державної виконавчої влади, через нестачу коштів, вплив педагогічних і викладацьких кадрів, падіння зацікавленості молодого покоління у набутті фундаментальної освіти. Підкреслювалося, що різко знизилися вимоги до рівня освіченості, загальної культури, матеріальні труднощі призвели до нестачі підручників, посібників, інших засобів навчання. Наголошувалося на необхідності системного реформування вищої освіти для збереження її потенціалу та обсягу підготовки фахівців, посилення державної підтримки пріоритетних напрямів освіти і науки, приведення у відповідність із найновішими світовими досягненнями сучасної науки та з урахування змін у ринкових відносинах.

Варто підкреслити, що умови, в яких здійснювалась реформа були більш ніж суперечливими. Соціально-економічні негаразди не лише стримували нововведення, але й нерідко зводили їх нанівець. До цього ж додавались відомі поспішність і суб'єктивізм, особливо на регіональному рівні, що нерідко створювало новий виток суперечностей, наслідки яких відчувається до сьогодні. Значна кількість труднощів, які зустріли реформу в галузі вищої освіти, сприяло усвідомленню того, що українська вища освіта має не лише постійно адаптуватися до соціально-економічної ситуації в державі, але й випереджати ці процеси, формуючи їх суть і кадрове забезпечення. Постійною має бути й реакція вищої школи на ситуацію, яка складається на світовому ринку освітніх послуг. Відставання від світових тенденцій неприпустиме. Це може обернутись відчутними матеріальними і інтелектуальними втратами [2].

На думку А. Мазак, багато положень Державної національної програми “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) не було виконано. Зокрема, не відбулося децентралізації управління освітою. Через несприятливі правові умови приватний сектор розвивався повільно, а отже, не створював альтернативи та конкуренції державним закладам освіти [14]. Не створено також умов, вважає С. О. Кириченко, для участі громадськості в процесі вироблення та прийняття рішень щодо освіти. Хоча, як зазначає автор, “Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) й передбачає перехід до державно-громадської системи управління освітою, за якої суспільство і держава стануть рівноправними суб'єктами, досі не вироблено процедур громадського контролю, звітності державних органів управління освітою, участі громадськості в прийнятті важливих рішень” [12, с. 87]. На схожі проблеми вказують розробники проекту “Біла Книга”, вказуючи на необхідність подальшої деуніфікації, демократизації, децентралізації, декомунізації школи, а також початку процесу масової демонополізації освіти, який означає “роздержавлення” навчальних закладів, перехід до загальнонаціональної, громадсько-державної школи та університетської автономії [3, с.15].

Таким чином, Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) не була позбавлена суперечностей та недоліків, які на тлі економічної кризи 1990-х рр. зумовили суттєві значні перешкоди на шляху її реалізації. Разом з тим, вітчизняні дослідники освіти єдині у думці, що саме Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) заклала початок для рішучих змін у царині освіти та передумови для позитивних перетворень у вітчизняній системі освіти, що відбулись у перші десятиріччя ХХІ століття. У цьому зв'язку здійснимо оцінку значення Програми в широкому (для суспільства та держави) та вузькому (для

системи освіти) смислі.

Оцінюючи Програму в широкому (для суспільства та держави) значенні, варто відзначити, народу і державі, які стверджувалися як суб'єкти економічного, політичного і соціокультурного розвитку, потрібна органічно цілісна система освіти, яка б відповідала національним інтересам і світовим тенденціям розвитку, сприяла підготовці фахівців, здатних втілювати їх в практику [2]. Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) була покликана визначити основи формування такої системи, окреслити її пріоритети, стратегічні завдання та шляхи розвитку. Вона визначила спрямованість стратегії розвитку освіти у перші десятиріччя розвитку української незалежної держави, яку можна звести принаймні до трьох основних завдань: зміцнення національної системи освіти; її адаптація до ринкових і демократичних перетворень; повномірне входження освіти України у європейський освітній простір. Пріоритетами освіти, при цьому, стали не знання самі по собі і навіть не “потреби народного господарства”, а розвиток особистості і формування громадянина, здатного самостійно і вільно мислити і діяти [2]. Така постановка питання доводить значущість Програми та реформи, яку вона започаткувала, не лише для системи освіти, але й для держави і суспільства загалом.

Важливим здобутком Програми, на нашу думку, є те, що, не дивлячись на те, що вона з'явилась у перші роки пострадянського періоду, в ній немає нічого радянського. Вона суттєво відрізняється від документів, що визначали напрями реформи освіти у 1980-ті. Як зазначає О. Сухомлинська, “програма характеризується відсутністю рекомендаційних приписів, деталізації і регламентації, властивих радянській добі” [18, с. 8]. Отже, Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) це доволі прогресивний документ, у якому здійснено спробу визначити пріоритети та шляхи розвитку майже усіх складових освіти в контексті суспільного блага та реалізації національних інтересів.

Таким чином, розглядаючи реформування освіти України у перші роки її незалежності, можна оцінити як перехідний і кардинальний період, уявляючи його містком між авторитарною парадигмою освіти, що відходила в минуле, і новою демократичною особистісно орієнтованою парадигмою, котра відкривала нові горизонти її розвитку. Власне Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) визначила пріоритети розвитку освіти, педагогічні засади реформування галузі, що практично відповідно і здійснювалося. По суті вона започаткувала розроблення нової методології розвитку української освіти,

що орієнтована на цілі та цінності демократичного суспільства, особистісного розвитку, спрямованість до європейського освітнього простору тощо. Проте, як зазначається в Національній доктрині розвитку освіти (2002), вже через 10 років через невідповідність темпів і глибини перетворень вимогам особистості, суспільства і держави виникла потреба “в радикальній модернізації галузі” [15, с.178].

Оцінюючи роль Програми в вузькому (для системи освіти) значенні, варто вказати на позитивні зрушення, які відбулися з початком реалізації Програми. Зокрема, позитивний резонанс мали створення єдиного міністерства освіти, певні кадрові зміни на рівні керівництва вузами, відкриття університетів, зокрема, в Західних регіонах України. З навчальних планів вузів були вилючені ідеологічні курси. Розпочалось активне впровадження державної мови [2] у навчальних процес. На нашу думку, стратегічне завдання реформування змісту освіти щодо “вивчення української мови в усіх навчально-виховних закладах, утвердження її як основної мови функціонування загальноосвітньої, професійної та вищої школи” попри чимало труднощів вдалось реалізувати доволі успішно. Протягом багатьох років спостерігається стійка тенденція до збільшення частки українських шкіл та учнів, що навчаються українською мовою. Зокрема, частка школярів, що здобувають освіту українською мовою у 2014/15 році сягнула 90,8%. При цьому найменше школярів у відповідному навчальному році навчалися українською мовою на Донеччині (59%, окуповані території не враховні), найбільше – на Рівненщині (100%). У Києві навчаються українською 97% школярів, на Полтавщині 98%, на Дніпропетровщині 81%, на Харківщині 74%, на Одещині 70% [1]. Хоча регіональні диспропорції щодо “утвердження української мови як основної мови функціонування загальноосвітньої, професійної та вищої школи” зберігаються, зростання долі школярів, що навчаються українською мовою, відбувається передусім за рахунок традиційно російськомовних регіонів.

Вагомим результатом виконання Національної програми “Освіта” (“Україна XXI століття”) стало удосконалення базового законодавства про освіту, ухвалення парламентом низки освітянських законів, передусім згадуваного вище Закону України “Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР “Про освіту” (23.03.1996 р.) [7], який за своєю суттю, змістом і напрямками став фактично новою редакцією Закону “Про освіту”, а також прийняття законів прямої дії, що визначали стратегію розвитку національно освіти, закріплювали її нормативи, вимоги, стандарти, законодавчо регулювали відносини всіх структурних підрозділів освіти. Власне у період з 1998 по 2002 рр. було ухвалено наступні закони: “Про професійно-технічну освіту” (10.02.1998 р.) [11], “Про загальну

середню освіту” (13.05.1999 р.) [9], “Про позашкільну освіту” (23.06.2000 р.) [10], “Про дошкільну освіту” (11.07.2001 р.) [8], “Про вищу освіту” (17.01.2002 р.).

Таким чином, протягом порівняно короткого часу Україна стала чи не єдиною країною на теренах СНД, у якій практично було завершено формування законодавчої бази освіти. Разом із тим дієвих механізмів упровадження цієї бази не було. Постає питання щодо активізації роботи по підготовці необхідної нормативно-правової бази, спрямованої на виконання законодавства про освіту [13].

Вагомим кроком у цьому напрямку став Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні” [16]. Прикметно, що Президент України підписав цей Указ 9 жовтня 2001 р., тобто в день завершення Всеукраїнського освітянського форуму. Указом передбачено розробку нової, адекватної вимогам ринкової економіки, моделі фінансування освіти; прискорення впровадження інформаційних освітніх технологій (забезпечення закладів освіти телекомунікаційними засобами виходу до Інтернет, розроблення програмного забезпечення навчального призначення, створення єдиної інформаційно-комп’ютерної системи управління тощо); поглиблення та інтенсифікації наукових досліджень з проблем освіти і виховання; активізації діяльності Малої Академії наук тощо. Указом передбачено також доручення щодо першочергового надання молодим громадянам пільгових довгострокових кредитів на здобуття освіти у вищих навчальних закладах із гостродефіцитних спеціальностей, передбачивши повне або часткове їх погашення за рахунок бюджету за умови подальшої роботи фахівця в державних або комунальних закладах і установах, особливо в сільській місцевості. Ряд положень указу стосується соціального захисту вчителя і учня. Кабінету Міністрів, зокрема, дано доручення розробки пропозицій щодо пільгового довгострокового кредитування працівників освіти для придбання і будівництва житла; забезпечення регулярного підвезення учнів та працівників загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів у сільській місцевості до місця навчання, роботи і додому; поліпшення пенсійного забезпечення педагогічних працівників тощо.

Окрім того, на виконання завдань Державної національної програми “Освіта” (“Україна XXI століття”) були розроблені “Національна державна комплексна програма естетичного виховання” (автори І. Зязюн, О. Семашко), “Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури”, “Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах” та ін. Вказані вище державні документи націлені на розвиток

творчих здібностей, обдарувань та здобуття школярами практичних навичок, оволодіння знаннями в сфері вітчизняної і світової культури та мистецтва. Усі вони підкорені меті формування гармонійно розвиненої особистості з високим національно-культурним потенціалом, розвиненим почуттям прекрасного, усталеним естетичним смаком [5], реалізація якої виходить за межі суто освітніх завдань.

Й нарешті, уроки реформування системи вищої освіти 90-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст. дали змогу осмислити набутий досвід управління нею, узагальнити міжнародний досвід проведення реформ у царині вищої освіти з позицій впровадження ідей Болонського процесу та на вимогу часу укласти Закон України “Про вищу освіту”, прийнятий Верховною Радою України 01 липня 2014 року та підписаний Президентом України 01 серпня 2014 р [6]. Це дозволяє стверджувати, що Державна національна програма “Освіта (Україна ХХІ століття)” справила й далі справляє суттєвий вплив на розвиток усієї системи освіти в Україні [4, с.19].

Підводячи підсумки здійсненого дослідження, зазначимо, що появу Державної національної програми “Освіта (“Україна ХХІ століття”)” визначили економічні (перехід від планової до ринкової економіки, інтелектуалізація праці), політичні (розпад СРСР, становлення української державності, відродження української нації, вибір демократичного шляху розвитку) та соціокультурні передумови (суттєві суспільні зміни, процеси націотворення та потреби в індивідуальному, особистісному розвитку людини).

Програма визначала стратегію створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання, націлену на забезпечення відтворення інтелектуального та культурного потенціалу нації. Звернення до змісту Програми, демонструє, що її розробники намагались урахувати якомога більше складових освітньої системи, які потребують оновлення, що підкорено головній меті - створення умов, за яких народ України став би нацією, що навчається протягом усього життя, а значить здатна адекватно реагувати на динамізм, притаманний сучасній цивілізації.

Програмою передбачені загальні пріоритетні напрями й шляхи реформування освіти в цілому, а також пріоритетні напрями розвитку й шляхи реформування окремих її складових: змісту освіти, національного виховання, кожної освітньої ланки – дошкільної, середньої, позашкільної, професійної та вищої освіти, військової та післядипломної освіти, кадрової політики та управління освітою. Принципи пріоритетності, демократизації освіти, багатуукладності і варіативності, національної спрямованості та відкритості визначили рушійні сили виходу освіти на парадигму громадянського суспільства, забезпечили соціально-педагогічні умови її

розвитку, а принципи гуманізації, гуманітаризації освіти, диференціації та індивідуалізації навчально-виховного процесу та безперервності освіти визначили педагогічні умови як фундамент нової парадигми освіти та механізми її реалізації.

Означені Програмою пріоритети, шляхи реформування та принципи визначили спрямованість змін на наступні десятиліття, щоправда далеко не усім з ним судилося бути втіленими в життя. Послідовне їх дотримання найбільшою мірою відчули загальна середня та вища освіта, а у сферах кадрової політики та управління освітою визначені Програмою наміри в умовах перманентної економічної кризи втілити в життя виявилось набагато складніше. Окрім того, сама Програма не була позбавлена суперечностей та недоліків. Багато з запланованих заходів носили декларативний характер, не маючи матеріального підтвердження та необхідного кадрового забезпечення. Низка конкретних заходів буда здійснена без належного теоретичного підґрунтя та не підтверджена експериментальною перевіркою їх доцільності.

Не дивлячись на це, Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”) заклала початок для рішучих змін та позитивних перетворень у вітчизняній системі освіти, що відбулись у перші десятиріччя XXI ст. Оцінюючи Програму в широкому (для суспільства та держави) значенні, варто відзначити, що вона започаткувала розроблення нової методології розвитку української освіти, що орієнтована на цілі та цінності демократичного суспільства, особистісного розвитку, спрямованість до європейського освітнього простору тощо. Оцінюючи роль Програми в вузькому (для системи освіти) значенні, варто вказати на порівняльно швидке формування законодавчої бази освіти, а також конкретні позитивні кроки - відкриття університетів, вилучення з навчальних планів вузів ідеологічних курсів, активне впровадження державної мови у навчальний процес тощо.

Список використаної літератури:

1. ‘Аналітичний огляд «Становище української мови в 2014-2015 роках»’, 2015. Доступно : https://ms.detector.media/mediaprosvita/research/analitichniy_oglyad_stanov_ische_ukrainskoi_movi_v_20142015_rokakh/ [Дата звернення 11 Жовтня 2018].
2. Андрущенко, ВП., 2005. ‘Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу’, К. : ТОВ “Атлант ЮЕМСі”, 498 с.
3. Громовий, В., ред., 2009. ‘Біла книга (Сили змін та вектори руху до нової освіти України)’, Київ : Міжнародний благодійний фонд “Україна – 3000”, 156 с.

4. Бондар, ДМ., 2014. 'Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття") та її роль у реформуванні управління системою вищої освіти в Україні (історико-педагогічний аспект)', *Збірник наукових праць*, Вип. 17 (2), С. 14-19.
5. Гудовсек, О., 2012. 'Сучасні тенденції розвитку естетичного виховання молодших школярів', *Нова педагогічна думка*, № 4 (72). Доступно : <<http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/19057-suchasni-tendenci%D1%97-rozvitku-estetichnogo-vixovannya-molodshix-shkolyariv.html>> [Дата звернення 08 Жовтня 2018].
6. 'Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII', 2014. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 37-38, ст. 2004.
7. 'Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про освіту» від 23.03.1996 № 100/96-ВР', 1996. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, № 21, ст. 84.
8. 'Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 № 2628-III', 2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, № 49, ст. 259.
9. 'Закон України Про загальну середню освіту від 13.05.1999 № 651-XIV', 1999. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, № 28, ст. 230.
10. 'Закон України «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 № 1841-III', 2000. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, № 46, ст. 393.
11. 'Закон України «Про професійно-технічну освіту» від 10.02.1998 № 103/98-ВР', 1998. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, № 32, ст. 215.
12. Кириченко, СО., 1999. 'Шляхи формування правової держави і громадянського суспільства', К. : *Логос*, 178 с.
13. Красняков, Є., 2012. 'Державна політика в галузі освіти України: уроки та перспективи розвитку', *Інформаційно-аналітичні матеріали Верховної Ради України VI скликання 2008-2012 рр.* Доступно : <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=oDE6F5F75B8A9A9A6A72AA6A704C1096?art_id=53486&cat_id=59325> [Дата звернення 11 Жовтня 2018].
14. Мазак, АВ., 2005. 'Управління освітньою галуззю в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: регіональний аспект: Дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02', *Національна академія державного управління при Президентові України*, К., 199 с.
15. Кремень, ВГ., 2003. 'Національна доктрина розвитку освіти', *Освіта і наука України: шляхи модернізації: (Факти, роздуми, перспективи)*, К. : *Грамота*, С. 178 – 201.
16. 'Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні', 2001. *Указ Президента України від 09.10.2001 № 941/2001*. Доступно : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/941/2001>> [Дата звернення 12 Жовтня 2018].
17. 'Про Основні напрями реформування вищої освіти в Україні', *Указ Президента України від 12.09.1995 № 832/95*. Доступно : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/832/95>> [Дата звернення 13 Жовтня 2018].
18. Сухомлинська, ОВ., 2010. 'Програми національного виховання в умовах освітніх цивілізаційних змін', *Шлях освіти*, № 4, С. 4 – 8.

References:

1. 'Analitichnyy ohlyad «Stanovyshche ukrayins'koyi movy v 2014-2015 rokakh» (Analytical review "The state of the Ukrainian language in 2014-2015")', 2015. Dostupno : <https://ms.detector.media/mediaprosvita/research/analitichniy_oglyad_stanovyshche_ukrainskoi_movi_v_20142015_rokakh/> [Data zvernennya 11 Zhovtnya 2018].
2. Andrushchenko, VP., 2005. 'Orhanizovane suspil'stvo. Problema orhanizatsiyi ta suspil'noyi samoorhanizatsiyi v period radykal'nykh transformatsiy v Ukrayini na rubezhi stolit' : Dosvid sotsial'no-filosofs'koho analizu (Organized society. Problem of organization and social self-organization during the period of radical transformations in Ukraine at the turn of the century: Experience of socio-philosophical analysis)', K. : TOV "Atlant YUEmSi", 498 s.
3. Hromovyy, V., red., 2009. 'Bila knyha (Syly zmin ta vektory rukhu do novoyi osvity Ukrayiny) (White Book (Forces of Change and Movement Vectors for New Education of Ukraine))', Kyiv : Mizhnarodnyy blahodiyunnyy fond "Ukrayina – 3000", 156 s.
4. Bondar, DM., 2014. 'Derzhavna natsional'na prohrama "Osvita" ("Ukrayina XXI stolittya") ta yiyi rol' u reformuvanni upravlinnya systemoyu vyshchoyi osvity v Ukrayini (istoryko-pedahohichnyy aspekt) (The State National Program "Education" ("Ukraine XXI Century") and its role in reforming the management of the system of higher education in Ukraine (historical and pedagogical aspect))', *Zbirnyk naukovykh prats'*, Vyp. 17 (2), S. 14-19.
5. Hudovsek, O., 2012. 'Suchasni tendentsiyi rozvytku estetychnoho vykhovannya molodshykh shkolyariv (The modern trends in the development of aesthetic education of junior schoolchildren)', *Nova pedahohichna dumka*, № 4 (72). Dostupno : <<http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/19057-suchasni-tendenci%D1%97-rozvitku-estetichnogo-vixovannya-molodshix-shkolyariv.html>> [Data zvernennya 08 Zhovtnya 2018].
6. 'Zakon Ukrayiny «Pro vyshchu osvitu» vid 01.07.2014 № 1556-VII (The Law of Ukraine "On Higher Education" of 01.07.2014 № 1556-VII)', 2014. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR)*, № 37-38, st. 2004.
7. 'Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin i dopovnen' do Zakonu Ukrayins'koyi RSR «Pro osvitu» vid 23.03.1996 № 100/96-VR (The Law of Ukraine "On Amendments and Additions to the Law of the Ukrainian SSR" On Education "dated 23.03.1996 № 100/96-VR)", 1996. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*, № 21, st. 84.
8. 'Zakon Ukrayiny «Pro doshkil'nu osvitu» vid 11.07.2001 № 2628-III (Law of Ukraine "On Preschool Education" of 11.07.2001 № 2628-III)', 2001. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*, № 49, st. 259.
9. 'Zakon Ukrayiny Pro zahal'nu serednyu osvitu vid 13.05.1999 № 651-XIV (The Law of Ukraine On General Secondary Education dated May 13, 1999, № 651-XIV)', 1999. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*, № 28, st. 230.
10. 'Zakon Ukrayiny «Pro pozashkil'nu osvitu» vid 22.06.2000 № 1841-III (The Law of Ukraine "On Extracurricular Education" dated 22.06.2000 No. 1841-III)', 2000. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*, № 46, st. 393.
11. 'Zakon Ukrayiny «Pro profesiyno-tekhnichnu osvitu» vid 10.02.1998 № 103/98-VR (The Law of Ukraine "On Vocational Education and Training" dated February 10, 1998, № 103/98-VR)', 1998. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*, № 32, st. 215.

12. Kyrychenko, SO., 1999. 'Shlyakhy formuvannya pravovoyi derzhavy i hromadyans'koho suspil'stva (The ways of the formation of the rule of law and civil society)', K. : Lohos, 178 s.
13. Krasnyakov, YE., 2012. 'Derzhavna polityka v haluzi osvity Ukrayiny: uroky ta perspektyvy rozvytku (A state policy in the field of education of Ukraine: lessons and perspectives of development)', *Informatsiyno-analitychni materialy Verkhovnoyi Rady Ukrayiny VI sklykannya 2008-2012 rr.* Dostupno : <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=oDE6F5F75B8A9A9A6A72AA6A704C1096?art_id=53486&cat_id=59325> [Data zvernennya 11 Zhovtnya 2018].
14. Mazak, AV., 2005. 'Upravlinnya osvitn'oyu haluzzyu v umovakh stanovlennya hromadyans'koho suspil'stva v Ukrayini: rehional'nyy aspekt: Dys. ... kand. nauk z derzh. upravlinnya: 25.00.02 (The management of the educational sector in the context of the formation of civil society in Ukraine: a regional aspect: Dis. ... Candidate state sciences Management: 25.00.02)', *Natsional'na akademiya derzhavnoho upravlinnya pry Prezydentovi Ukrayiny*, K., 199 s.
15. Kremen', VH., 2003. 'Natsional'na doktryna rozvytku osvity (National doctrine of education development)', *Osvita i nauka Ukrayiny: shlyakhy modernizatsiyi: (Fakty, rozdumy, perspektyvy)*, K. : Hramota, S. 178 – 201.
16. 'Pro dodatkovy zakhody shchodo zabezpechennya rozvytku osvity v Ukrainii (On Additional Measures to Ensure the Development of Education in Ukraine)', 2001. Ukaz Prezidenta Ukrayiny vid 09.10.2001 № 941/2001. Dostupno : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/941/2001>> [Data zvernennya 12 Zhovtnya 2018].
17. 'Pro Osnovni napryamy reformuvannya vyshchoyi osvity v Ukrainii (On the Main Directions of Reforming Higher Education in Ukraine)', Ukaz Prezidenta Ukrayiny vid 12.09.1995 № 832/95. Dostupno : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/832/95>> [Data zvernennya 13 Zhovtnya 2018].
18. Sukhomlyns'ka, OV., 2010. 'Prohramy natsional'noho vykhovannya v umovakh osvitnikh tsyvilizatsiynykh zmin (The programs of national education in the conditions of educational civilizational changes)', *Shlyakh osvity*, № 4, S. 4 – 8.

УДК 37.01:34

ПРАВОВЕ ПОЛЕ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

*UKRAINIAN LEGAL FIELD OF EDUCATION:
THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT*

Н.М. Сімакова

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку освіти спостерігається підвищений інтерес вітчизняних та сучасних фахівців і дослідників, щодо питання	Urgency of the research. At the present stage of development of education, there is an increased interest of domestic and modern specialists and researchers, regarding the Ukrainian
--	---

дослідження правового поля української освіти, а саме її становлення і розвитку, демонструючи орієнтацію на європейські стандарти та принципи.

Постановка проблеми. В статті надається інформація відносно етапу становлення та розвитку правового поля української освіти, підкреслюється, що цей процес відбувався у відповідності з європейськими нормами і стандартами, з їх розвитком у документах, прийнятих у Лісабонській конвенції (1997 р.) та Болонській декларації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етапам становлення правового поля української освіти та ідеологічним засадам сучасного законотворення присвячені праці таких вчених, як В. Андрущенко, В. Бахрушина, Л. Березовської та ін.

Постановка завдання. Розглянути основні етапи становлення та розвиток правового поля української освіти, які відбувались у строгій відповідності з європейськими нормами та стандартами.

Виклад основного матеріалу. У статті розглянуто "Національну доктрину розвитку освіти у ХХІ столітті", зокрема, яка народжувалась в умовах, коли обговорювалось питання приєднання України до Болонського процесу. На той час вже набула статусу Закону України "Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні" (Лісабонська конвенція (1997). Головна ідея Конвенції, що полягає у наданні всім людям Європейського регіону можливості повною мірою користуватися джерелом різноманіття систем освіти, максимально полегшити доступ жителям кожної держави й учням

legal field of education, namely, its establishment and development, demonstrating the orientation on European standards and principles.

Target setting. The article provides information regarding establishment and development of the Ukrainian legal field of education, it is emphasized that this process took place in accordance with European norms and standards, with their development in the documents adopted in The Lisbon recognition convention (1997) and the Bologna Declaration.

Actual scientific researches and issues analysis. The formation stages of the Ukrainian legal field of education and the ideological principles of modern lawmaking are devoted to the works of such scholars as V. Andriushchenko, V. Bakhrushyn, L. Berezovska.

The research objective. Consider the establishment and development main stages of the Ukrainian legal field of education, which took place in strict accordance with European norms and standards.

The statement of basic materials. The article reviewed the "National Doctrine of Education Development in the XXI Century", in particular, which was born in the conditions when the issue of Ukraine's accession to the Bologna process was discussed. At that time The Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region (The Lisbon recognition convention (1997) has already received the status of the Law of Ukraine. The main idea of the Convention is to provide all people of the European Region with full use of the source of the diversity of educational systems, to as much as possible facilitate the access of residents of each country

навчальних закладів до освітніх ресурсів інших держав, певною мірою передвизначила ідеологію “Національної доктрини”. Й хоча рішення про приєднання до Болонського процесу на момент підготовки документу ще не було прийнято, проте усі його положення наближали Україну до європейського вибору в сфері освіти, демонструючи її орієнтацію на європейські стандарти та принципи.

Висновки. Аналіз і розгляд становлення та розвитку правового поля української освіти дозволив визначити основні європейські стандарти та принципи, а саме демократія і права людини, миролюбство й екологічна безпека, толерантність і солідарність. Власне означені цінності формують другу (зовнішню) складову ідеології українського законотворення в галузі освіти та наблизили українське суспільство до європейського вибору у сфері освіти.

Ключові слова: людина, освіта, культура, ідеологія, міжнародні домовленості в галузі освіти.

and students in the educational institutions to the educational resources of other states, to a certain extent predetermined the ideology of the “National Doctrine”. And although the decision to join the Bologna process at the time of preparing the document was not yet made, however, all of its provisions brought Ukraine closer to the European choice in the field of education, demonstrating its orientation towards European standards and principles.

Conclusions. Analysis and consideration of the establishment and development of the Ukrainian legal field of education allowed to determine the main European standards and principles, namely, democracy and human rights, peacefulness and environmental security, tolerance and solidarity. Actually, these values form the second (external) component of the ideology of Ukrainian lawmaking in the field of education. And have brought Ukrainian society closer to the European choice in education.

Keywords: human, education, culture, ideology, international agreements in the field of education.

Серед головних напрямів реалізації проекту: забезпечення рівного доступу до якісної освіти (шляхи деталізовані для дошкільної, загальної середньої, інклюзивної, позашкільної освіти, професійно-технічної, вищої освіти), демократизація управління галуззю (розвиток державно-громадського управління, децентралізація тощо) та зміна термінів навчання (спроба переходу до 12-річної загальної середньої освіти). Нажаль, не усе задумане було втілено в життя. Підняті “Національною доктриною” проблеми якості освіти, оптимізації розподілу повноважень в управлінні освітою та залучення громадськості до нього, ресурсного забезпечення освіти та соціальних гарантій педагогічних працівників, запровадження 12-річного навчання залишилися в центрі уваги освітянської спільноти на послідовних етапах реформування освітньої галузі.

Після “Національної доктрини” побачило світ ще кілька державних документів, які уточнювали положення попередніх, проте ідеологічно

суттєво не відрізнялись від них, хоча й приймалися у різних суспільно-політичних умовах.

На особливу увагу заслуговує Проект концептуальних засад реформування середньої школи **“Нова українська школа”** (далі НУШ), що народився в результаті тривалого громадсько-політичного діалогу та ґрунтується на ідеології поєднання національного і європейського. В його основі, з одного боку, вивчення національного освітянського досвіду, з іншого – осмислення європейських едукологічних традицій, особливостей їх переломлення в різноманітних системах освіти країн європейського простору. З оприлюдненням даного документу Міністерством освіти і науки України 17 серпня 2016 року розпочалась докорінна реформа освіти, що має “зупинити негативні тенденції, перетворити українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку і конкурентоспроможності України” [1, с.5]. Основні напрями реформування освіти, передбачені проектом, відображають дев'ять ключових компонентів так званої “формули нової школи”. Серед них, перехід від знаннєвої до компетентнісної парадигми, мотивація вчителя, виховання на цінностях, автономія школи та якість освіти, педагогіка партнерства, дитиноцентризм, 12-річна структура школи, справедливий розподіл фінансових коштів, забезпечення рівного досвіду до освіти та нове освітнє середовище.

Ідеї даної Концепції лягли в основу згадуваного вище нового Закону “Про освіту”, з яким сьогодні пов'язуються великі сподівання. Втім, не варто очікувати, що новий закон вирішить **всі проблеми української освіти, що накопичувалися десятиріччями. Він лише створює “підґрунтя”** для формування нормативно-правового поля освіти як демократичної, інтегрованої в європейський і світовий освітній простір, відкритої й толерантної системи, що базується на національних традиціях і загальнолюдських фундаментальних цінностях, відповідає ринковим перетворенням і нагальним потребам практики” [2, с.6]. Результат же, справедливо зазначає член Національної ради експертів з реформування вищої освіти В. Бахрушин, буде залежати від всіх: від роботи викладачів і закладів освіти, яким надається набагато більша свобода у виборі змісту освіти і форм навчання, а також від спроможності держави забезпечити освіту необхідними для розвитку ресурсами [3].

Напрями розвитку законодавства в галузі освіти визначаються її структурними компонентами: дошкільна освіта, повна загальна середня освіта, професійна освіта, вища освіта, наука, виховання тощо. Названі освітні сфери регулюються рамковим законом “Про Освіту” та часто галузевими законами. Окрім того,

ідеологічні засади їх розвитку були визначені у згадуваних вище державних стратегічних програмах. Зокрема, у державній програмі “Освіта” назви розділів відповідають більшості названим структурним компонентам. А у “Національній доктрині”, що побудована дещо за іншим принципом, відповідні структурні компоненти освіти згадуються в контексті забезпечення рівного доступу до якісної освіти. Й нарешті, Концепція НУШ присвячена насамперед реформі загальної середньої освіти, проте іншим освітнім ланкам приділено належну увагу у новому законі “Про освіту”, що спирається на ідеологію НУШ.

Зокрема, сфері дошкільної освіти приділяється значна увага на усіх етапах розвитку законодавства про освіту. У першому Законі “Про Освіту” № 1060 XII від 23.05.1991 дошкільна освіта постає як перший компонент у структурі системи освіти України. Ст. 33 відповідного закону констатує, що “дошкільна освіта і виховання здійснюється у сім’ї, дошкільних закладах у взаємодії із сім’єю і мають на меті забезпечення фізичного, психічного здоров’я дітей, їх всебічного розвитку, набуття життєвого досвіду, вироблення умінь, навичок, необхідних для подальшого навчання” [4]. Ст. 34 визначає типи навчальних закладах та принципи прийому до них.

Вимоги до дошкільної освіти закладені у відповідному розділі програми “Освіта”. Зокрема у тексті документу ключова увага приділяється практичному оволодінню рідною мовою, забезпеченню пізнавальної активності, творчих і художніх здібностей дитини, вихованню культури спілкування, поваги й любові до батьків, родини, батьківщини, формуванню основ трудового виховання, екологічної культури, моральної орієнтації в національних і загальнолюдських цінностях [5]. Окремо висвітлюються вимоги до родинного та суспільного виховання, а напрями та шляхи реформування деталізовано виключно для суспільного виховання. Серед пріоритетних напрямів реформування дошкільного виховання розвиток духовності, своєчасне виявлення ранньої обдарованості, удосконалення навчально-виховного процесу з урахуванням особистісних якостей, стану здоров’я, природних задатків дитини тощо.

Окреслені вимоги знайшли відбиття у нині чинному Законі України “Про дошкільну освіту” № 262814 від 11.07.2001, у якому дошкільна освіта характеризується як “обов’язкова первинна складова частини системи безперервної освіти в Україні”, як “цілісний процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психологічних та фізичних особливостей, культурних потреб, а також формування моральних норм” [6]. Законом визначені принципи та завдання

дошкільної освіти, типи та повноваження навчальних закладів системи дошкільної освіти, засади управління системою дошкільної освіти, принципи організації освітнього процесу у закладі дошкільної освіти, його учасники, науково-методичне забезпечення та фінансування відповідної системи.

У затвердженій невдовзі після прийняття відповідного закону “Національній програмі” наголошується про “створення умов для здобуття безоплатної дошкільної освіти у державних та комунальних навчальних закладах; створення широкої мережі дошкільних навчальних закладів різних типів та форм власності, розвиток їх матеріально-технічної бази; надання державою дотацій на утримання дітей у дошкільних навчальних закладах; запровадження соціально-педагогічного патронату сім’ї” [7]. Варто відзначити, що саме у результаті виконання вимог “Національної Доктрини” припинено процес закриття дошкільних навчальних закладів, відновлюється та значно розширюється їх мережа відповідно до потреб населення. Разом з тим, зазначається у документі, затвердженому десятиліття поспіль, мережа дошкільних навчальних закладів та стан їх навчально-матеріальної бази досі не повністю задовольняє потреби населення [8].

Серед інновацій останньої освітньої реформи та відповідно нового “Закону про освіту” № 2145-19 від 05.09.2017 положення про те, що діти старшого дошкільного віку (тобто з 5 років) **обов’язково охоплюються дошкільною освітою** відповідно до стандарту дошкільної освіти. Однак батьки самостійно обирають способи та форми, якими забезпечують реалізацію права дітей на дошкільну освіту. Окрім того, новим Законом вводиться обов’язковий для виконання усіма закладами дошкільної освіти **базовий компонент дошкільної освіти** - державний стандарт, що містить норми і положення, які “визначають державні вимоги до рівня розвиненості та вихованості дитини дошкільного віку, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті” [9].

Загальна середня освіта як головна ланка освітньої системи традиційно перебуває у центрі уваги освітніх законодавчих актів та державних концепцій. Положення про неї містять ст. 34 -37 Закону “Про освіту” № 1060 XII від 23.05.1991, у яких йдеться про мету та призначення середньої освіти, державні гарантії щодо її забезпечення та порядок функціонування середніх навчальних закладів. Показово, що з перших років української державності визнається, що загальна середня освіта покликана забезпечувати “всебічний розвиток дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів...” [10] тощо.

У відповідному розділі державної програми “Освіта” виокремлено рівні загальної середньої освіти з відповідними вимогами до кожного з них. Варто наголосити, що документ кардинально змінював структуру шкільної освіти від однотипної до різнотипної. Відкривалася можливість здобувати загальну середню освіту у триступеневій системі загальноосвітніх навчально-виховних закладів: початковій школі (I ступінь), основній школі (II ступінь), старшій школі (III ступінь). На державному рівні узаконювалися різні типи загальноосвітніх навчально-виховних закладів: школи нового типу (гімназії, ліцеї, спеціальні заклади для обдарованих дітей, школи (класи) з поглибленим вивченням окремих предметів, навчально-виховний комплекс, недільні, приватні школи тощо), загальноосвітні школи-інтернати, що зорієнтовані на спеціалізовану поглиблену підготовку з технічного, гуманітарного, спортивного, художньо-естетичного та інших напрямів, на відкриття при цих школах окремих класів для обдарованих дітей [11, с.20]. Сама ж загальна середня освіта, як зазначається у Програмі, “має забезпечувати продовження всебічного розвитку дитини як цілісної особистості, її здібностей і обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності і культури, формування громадянина України, здатного до свідомого суспільного вибору” [12]. Серед напрямів реформування загальної середньої освіти - встановлення раціонального співвідношення між його гуманітарними та природничо-математичними складовими, запровадження системи варіантного навчання і виховання відповідно до особистісних потреб і здібностей учнів, розбудова сільської школи, навчальних закладів для дітей національних меншин, дітей з вадами психофізичного розвитку тощо.

Закон України “Про загальну середню освіту” № 651-14 від 13.05.1999 визначає середню освіту як “цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності” [13]. Законом регламентовані завдання середньої освіти, типи та діяльність навчальних закладів системи загальної середньої освіти, організація освітнього процесу, статус, права і обов’язки його учасників у відповідних закладах, положення про державний стандарт середньої освіти, управління та науково-методичне забезпечення системи середньої освіти, її фінансово-господарську діяльність та матеріально-технічну базу, міжнародне співробітництво і відповідальність у даній сфері.

У “Національній доктрині” до заходів із забезпечення рівного доступу до загальної середньої освіти віднесено: обов'язкове здобуття повної загальної середньої освіти в обсягах, визначених Державним стандартом; збереження та розвиток єдиного освітнього простору; оптимізації структури освітньої мережі для забезпечення навчання в одну зміну, створення умов для профільного, екстернатного і дистанційного навчання; здійснення профільного професійного навчання учнів старших класів; посилення відповідальності сім'ї, місцевих влад за порушення прав дитини щодо обов'язковості навчання; надання адресної допомоги соціально незахищеним дітям; створення умов для здобуття якісної освіти незалежно від місця проживання тощо [14].

Рішучі зміни в системі загальної середньої освіти запроваджує Концепція НУШ. У тексті документу зазначається: центральне місце в системі освіти належить середній школі. На відміну від університету, в школі ще можна вирівняти дисбаланс у розвитку дітей. Світогляд закладається саме в сім'ї та школі. У школі формується особистість, її громадянська позиція та моральні якості. Тут вирішується, чи людина захоче і чи зможе навчатися впродовж життя” [15, с.5]. Конкретні напрями реформи середньої освіти деталізовані у згадуваних вище дев'яти компонентах “формули нової школи”. Саме вони здобули розвиток у новому Законі України “Про освіту” № 2145-19 від 05.09.2017, де мета загальної середньої освіти конкретизована через формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності. Серед них: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність [16]. Законом також встановлено можливість домашньої освіти, визначено вимоги до початкової, базової середньої і профільної середньої освіти, розділено компетенцію органів влади і сфери відповідальності в освіті, введено поняття освітнього округу та опорного закладу освіти з метою забезпечення територіальної доступності повної загальної середньої освіти тощо. Увага громадськості прикута, передусім, до програми 12-річної повної загальної середньої освіти, яка запроваджується для початкової та профільної середньої освіти з вересня 2018 року, а для базової середньої освіти з 1 вересня 2022 року.

Поняття “**професійної освіти**” зустрічається уперше у державній Програмі “Освіта”. У першому освітньому законі використовується ще

більш звичне на теренах колишнього СРСР поняття “професійно-технічної освіти”. Останній присвячено ст. 40-41 відповідного закону, які визначають призначення й умови здобуття відповідного виду освіти, а також види професійно-технічних навчальних закладів та специфіку їх функціонування.

У розділі “Професійна освіта” державної програми “Освіта” вже зустрічаємо переосмисленні цілі та очікувані результати відповідного освітнього рівня, які між іншим передбачають “створення соціально активного, морально і фізично здорового національного виробничого потенціалу, який має посідати важливе місце у технологічному оновленні виробництва, впровадженні у практику досягнень науки і техніки” [17]. Серед напрямів реформування професійної освіти - визначення потреб підготовки робітників за професіями, оптимізації мережі професійних навчально-виховних закладів відповідно до них, створення нових типів професійних навчально-виховних закладів тощо.

Окреслені вимоги знайшли відбиття нині чинному Законі України “Про професійно-технічну освіту” № 103/98 ВР від 10.02.1998. Даний вид освіти розуміється як “комплекс педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, вміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури” [18]. Законом передбачено, що професійно-технічна освіта забезпечує не лише здобуття громадянами професії, а також допрофесійну підготовку, перепідготовку, підвищення їх кваліфікації. Законом регламентуються питання управління та організації професійно-технічної освіти, умови та порядок створення професійно-технічного навчального закладу, організація навчального процесу у відповідних закладах, зміст професійно-технічної освіти, включаючи професійні стандарти, навчальні плани і програми, статус, права і обов’язки суб’єктів відповідної освіти, питання соціального захисту слухачів закладів професійно-технічної освіти, фінансово-економічні відносини у галузі тощо.

У сфері професійної освіти “Національною доктриною” передбачено: надання можливості безоплатної первинної професійної підготовки у державних та комунальних професійно-технічних навчальних закладах; розвиток мережі професійно-технічних навчальних закладів різних типів, професійних спрямувань та форм власності з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки та потреб ринку праці; поєднання професійно-технічної та повної загальної середньої освіти, забезпечення варіативності та гнучкості освітньо-професійних програм з

урахуванням змін на ринку праці та попиту на нові професії; створення умов для надання відповідними закладами освітніх та інших послуг населенню, зокрема здобуття або підвищення кваліфікації, а також перепідготовки незайнятого населення; розвиток співпраці з замовниками підготовки кадрів, державною службою зайнятості; участь роботодавців у забезпеченні професійно-технічної освіти; оновлення матеріально-технічної бази та впровадження інформаційних технологій [19]. Щоправда результати виконання вказаних вище положень можна оцінити як незадовільні, передусім у частині надання якісної освіти. Нажаль, більшість вітчизняних закладів професійно-технічної освіти досі не спроможна надавати учням професійні навички, затребувані на ринку праці.

У новому Законі “Про освіту” № 2145-19 від 05.09.2017 професійна освіта регламентується ст. 15, де зазначається, що її метою “є формування і розвиток професійних компетентностей й особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і перспектив кар’єрного зростання впродовж життя” [20]. Відповідним законом також визначено умови здобуття відповідної освіти та її рівні із вказуванням кваліфікацій відповідно до Національної рамки кваліфікацій.

Й, нарешті сфера вищої освіти - в епіцентрі освітніх законів та державних програм. Ст. 42 першого освітнього закону № 1060 XII від 23.05.1991 визначає вищу освіту як таку, що “забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку...” [21], визначає форми вищої освіти, державні гарантії щодо її здобуття, а також особливості діяльності вищих навчальних закладів.

У розділі “Вища освіта” державної програми “Освіта” знайшли втілення суспільні очікування щодо розвитку духовної культури українського народу та майбутнього України у глобальному “суспільстві знань”. Як зазначається у Програмі, вища освіта “спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу, на формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства” [22]. Серед напрямів реформування вищої освіти - оптимізація мережі вищих навчальних закладів та їх структури, підвищення ролі і значущості університетської освіти у реалізації стратегічних цілей освіти; створення умов для розширення можливостей громадян здобувати вищу освіту,

демократизація, гуманізація та гуманітаризація навчально-виховного процесу тощо [23].

Закон України “Про вищу освіту” № 2964 ІІІ від 17.01.2002 [24], що втратив чинність 6.09.2014, визначав принципи державної політики в галузі вищої освіти, структуру вищої освіти та документи про неї, стандарти вищої освіти, управління у галузі, види, акредитацію, особливості діяльності вищих навчальних закладів та управління ними, форми навчання у вищих навчальних закладах та інші особливості організації навчально-виховного процесу, статус, права і обов’язки його учасників, питання підготовки наукових та науково-педагогічних працівників, наукову та науково-технічну діяльність у ЗВО, фінансово-економічні відносини в системі вищої освіти, питання міжнародного співробітництва та відповідальності за порушення законодавства про вищу освіту.

Проблематиці вищої освіти присвячено значну увагу у “Національній доктрині”. Для забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти у документі передбачені наступні заходи: запровадження ефективної системи інформування громадськості про можливості здобуття вищої освіти; створення умов для здобуття безоплатної вищої освіти на конкурсних засадах у державних і комунальних навчальних закладах; удосконалення правових засад здобуття освіти за рахунок бюджетів усіх рівнів та коштів юридичних і фізичних осіб; розширення можливостей здобуття вищої освіти шляхом індивідуального кредитування; створення умов для здобуття вищої освіти дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, та дітьми-інвалідами; забезпечення високої якості вищої освіти та професійної мобільності випускників вищих навчальних закладів на ринку праці шляхом інтеграції вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, наукових установ та підприємств, запровадження гнучких освітніх програм та інформаційних технологій навчання; додержання засад демократичності, прозорості та гласності у формуванні контингенту студентів, у тому числі шляхом об’єктивного тестування; створення умов для забезпечення навчання відповідно до потреб особистості та ринку праці [26]. Найбільш ваговим заходом із забезпечення рівного доступу до вищої освіти виявилось запровадження у 2010 р. зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників середньої школи. Втім нерівність доступу до вищої освіти зберігається досі за рахунок низької якості навчання у сільській місцевості, яка зумовлює нижчий рівень знань випускників сільських шкіл і відповідно менші шанси вступу до ВНЗ.

Новий Закон України “Про вищу освіту” № 1556-18 від 1.07.2014 [27] приймався в умовах, коли Україна не лише приєдналась до

європейського простору вищої освіти, але й визначались з європейським вибором політично. Саме тривала невизначеність перспектив та принципів взаємовідносин України та ЄС протягом років обмежувала повноцінну інтеграцію української системи вищої освіти у Європейський простір. Хоча новий закон структурно нагадує попередній, в системі вищої освіти відбулись суттєві зміни: запроваджено академічну та фінансову автономію ВНЗ, змінено систему академічних рівнів (замість радянських рівнів “спеціаліста” та “кандидата наук”, впроваджено європейські - “бакалавра”, “магістра”, “доктора філософії”, хоча залишено ступень “доктора наук”), започатковано жорстку боротьбу з плагіатом, змінено процедуру обиравання ректорів, передбачено створення незалежного громадського органу, який наглядатиме за якістю освіти тощо.

У новому Законі України “Про освіту” № 2145-19 від 05.09.2017 вища освіта регламентується ст. 17. Вона не містить суттєвих інновацій, адже оновлені рівні, ступені вищої освіти, порядок, умови, форми та особливості її здобуття були визначені напередодні спеціальним законом. У даному документі на основі компетентнісного підходу уточнено лише мету вищої освіти - “здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань” [28].

Наука у освітньому законодавстві традиційно пов’язується із сферою вищої освіти. Зокрема, ст. 45 Закону “Про освіту” № 1060 XII від 23.05.1991 характеризує наукову діяльність у системі вищої освіти, що “включає виконання науково-дослідницьких робіт, підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації” [29]. У першому державному стратегічному документі, хоча не передбачено окремого тематичного розділу, “інтеграція освіти і науки, активне використання наукового потенціалу вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ, новітніх теоретичних розроблень та здобутків педагогів-новаторів, громадських творчих об’єднань у навчально-виховному процесі” [30] визначені серед основних шляхів реформування освіти.

Взаємодії освіти і науки присвячено окремий розділ XII “Національної доктрини”. У ньому “поєднання освіти і науки” розглядається як визначна “умова модернізації системи освіти, головний чинник її дальшого розвитку”. Серед інноваційних заходів із забезпечення інтеграції освіти і науки у Доктрині пропонується “правовий захист освітніх інновацій”, використання нових комунікаційно-інформаційних засобів для створення науково - інформаційного простору, “випереджальний розвиток педагогічної та психологічної науки” [31] тощо.

У новому законі “Про освіту” № 2145-19 від 05.09.2017 визначається, що “наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність закладів вищої освіти є обов’язковою та невід’ємною складовою частиною їхньої освітньої діяльності” [32]. Окрім того, як вид спеціалізованої освіти законом вводиться поняття “освіта наукового спрямування” (ст.21) як “вид спеціалізованої освіти, що базується на дослідно-орієнтованому навчанні, спрямований на поглиблене вивчення профільних предметів та набуття компетентностей, необхідних для подальшої дослідно-експериментальної, конструкторської, винахідницької діяльності” [33].

Окрім законодавства про освіту наукова діяльність регулюється Законом України “Про наукову і науково-технічну діяльність”. Перша редакція відповідного закону за № 1977-XII була ще прийнята 13.12.1991, друга за № 848-VIII 26.11.2015. Даний закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку у сфері наукової і науково-технічної діяльності, створює умови для її провадження, задоволення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку шляхом взаємодії освіти, науки, бізнесу та влади [34]. Закон визначає правовий статус суб’єктів наукової діяльності, державні гарантії соціально-правового статусу вчених та наукових працівників, форми і методи державного регулювання і управління у відповідній сфері, повноваження суб’єктів регулювання.

Проблематика виховання здобула напевно найменший розвиток у законодавстві про освіту. Немає окремого закону, у рамкових законах поняття “виховання” згадується у окремих статтях, присвячених іншим питанням, й лише у державних концепціях та програмах окремим видам виховання приділено увагу. Зокрема, у Законі “Про освіту” № 1060 XII від 23.05.1991, поняття виховання згадується кілька разів у статтях, що регулюють навчально-виховний процес (ст. 8) та відповідальність батьків за розвиток дитини (ст. 59). Проте у програмі “Освіта” передбачено окремий розділ “Національне виховання”, де визначено призначення, мету, принципи та пріоритетні напрямки, шляхи реформування системи національного виховання. У документі відзначено, що національне виховання є “органічним компонентом освіти і охоплює всі складові системи освіти”. Його головною метою є “набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури” [35]. Окреслені у меті складові конкретизуються у запропонованих

Програмою пріоритетних напрямках та шляхах реформування національного виховання. Серед них варто відзначити: формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати; забезпечення духовної єдності поколінь, формування високої мовної культури та уміння міжособистісного спілкування; виховання духовної культури особистості; формування громадянської та екологічної культури людини, розвиток індивідуальних здібностей і талантів молоді; забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді, їх підготовка до життя в умовах ринкових відносин тощо.

Проблематика виховання висвітлюється в Законі “Про загальну середню освіту” № 651-XIV від 13.05.1999, де “виховання громадянина України” згадується як перше завдання загальної середньої освіти (ст.5). Серед завдань освіти згадується ще три види виховання: “виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина; виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей Українського народу та інших народів і націй; виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців) [36].

Проблематика виховання здобула ґрунтовне осмислення лише в Концепції НУШ, де “наскрізний процес виховання, який формує цінності” постає як один із дев'яти компонентів формули нової школи. Це положення знайшло детальне пояснення у п'ятому розділі Проекту “Виховання на цінностях”, де виховний процес розглядається як “невід'ємна складова всього освітнього процесу і орієнтований на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність)” [37, с.19]. Особлива увага у Проекті НУШ приділяється методам виховання. Зокрема, йдеться в документі, “виховання не буде зведено лише до окремих “занять із моралі”. Виховання сильних рис характеру та чеснот здійснюватиметься через наскрізний досвід. Усе життя НУШ буде організовано за моделлю поваги

до прав людини, демократії, підтримки добрих ідей. При цьому, йдеться в документі, у формуванні виховного середовища братиме участь увесь колектив школи. А у закладах освіти буде створюватися атмосфера довіри, доброзичливості, взаємодопомоги і взаємної підтримки при виникненні труднощів у навчанні та повсякденному житті. Ключовим виховним елементом стане приклад учителя, який покликаний зацікавити дитину” [там же, с.20]. Окреслені ідеї певною мірою було втілено у новому законі “Про освіту”.

Список використаних джерел:

1. ‘Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи’, 2016. Ухвалено рішенням Колегії МОН 27.10.2016. Доступно : <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>> [Дата звернення 14 Жовтня 2018].
2. Андрущенко, ВП., 2016. ‘Ідеологічні засади сучасного законотворення у галузі освіти’, *Вища освіта України*, № 1, С. 5-9.
3. Бахрушин, В., 2017. ‘Новий закон про освіту: що він нам дає’, Українська правда. Доступно : <<https://life.pravda.com.ua/columns/2017/07/5/225125/>> [Дата звернення 12 Жовтня 2018].
4. ‘Закон України про освіту від 23.05. 1991 № 1060 XII’, 1991. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 34, ст. 451.
5. ‘Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття")’, 1993. *Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. N 896*. Доступно : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%Do%BF>> [Дата звернення 9 Жовтня 2018].
6. ‘Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 № 2628-III’, 2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, № 49, ст. 259.
7. ‘Національна доктрина розвитку освіти’, 2002. *Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002*. Доступно : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>> [Дата звернення 11 Жовтня 2018].
8. ‘Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року’, 2013. *Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013*. Доступно : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>> [Дата звернення 13 Жовтня 2018].
9. ‘Закон України Про освіту від 05.09.2017 № 2145-19’, 2017. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 38-39, ст. 380.
10. ‘Закон України про освіту від 23.05.1991 № 1060 XII’, 1991. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 34, ст. 451.
11. Березівська, Л., 2011. ‘Реформування шкільної освіти в умовах державотворення (початок 90-х років ХХ ст.)’, *Молодь і ринок*, №6 (77), С. 17-21.
12. ‘Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття")’, 1993. *Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. N 896*. Доступно : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%Do%BF>> [Дата звернення 10 Жовтня 2018].
13. ‘Закон України Про середню освіту від 13.05.1999 № 651-XIV’, 1999. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, № 28, ст. 230.

14. 'Національна доктрина розвитку освіти', 2002. Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002, Доступно : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>> [Дата звернення 10 Жовтня 2018].
15. 'Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи', 2016. Ухвалено рішенням Колегії МОН 27.10.2016, Доступно : <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>> [Дата звернення 14 Жовтня 2018].
16. 'Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття")', 1993. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. N 896. Доступно : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>> [Дата звернення 11 Жовтня 2018].
17. 'Закон України Про професійно-технічну освіту', 1998. Відомості Верховної Ради України (ВВР), № 32, ст. 215.
18. 'Національна доктрина розвитку освіти', 2002. Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002. Доступно : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>> [Дата звернення 12 Жовтня 2018].
19. 'Закон України Про освіту від 05.09.2017 № 2145-19', 2017. Відомості Верховної Ради (ВВР), № 38-39, ст. 380.
20. 'Закон України про освіту від 23.05. 1991 № 1060 XII', 1991. Відомості Верховної Ради (ВВР), № 34, ст. 451.
21. 'Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття")', 1993. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. N 896. Доступно : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>> [Дата звернення 11 Жовтня 2018].
22. 'Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття")', 1993. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. N 896. Доступно : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>> [Дата звернення 11 Жовтня 2018].
23. 'Закон України Про вищу освіту від 17 січня 2002 р. № 2984-III', 2002. Відомості Верховної Ради України, № 20, ст. 134.
24. 'Національна доктрина розвитку освіти', 2002. Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002. Доступно : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>> [Дата звернення 12 Жовтня 2018].
25. 'Закон України Про вищу освіту від 1 липня 2014 № 1556 XVIII', 2014. Відомості Верховної Ради (ВВР), № 37-38, ст. 2004.
26. 'Закон України Про освіту від 05.09.2017 № 2145-19', 2017. Відомості Верховної Ради (ВВР), № 38-39, ст. 380.
27. 'Закон України про освіту від 23.05. 1991 № 1060 XII', 1991. Відомості Верховної Ради (ВВР), № 34, ст. 451.
28. 'Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття")', 1993. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. N 896. Доступно : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>> [Дата звернення 11 Жовтня 2018].
29. 'Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття")', 1993. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. N 896. Доступно : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>> [Дата звернення 11 Жовтня 2018].

30. 'Закон України Про освіту від 05.09.2017 № 2145-19', 2017. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 38-39, ст. 380.
31. 'Закон України Про освіту від 05.09.2017 № 2145-19', 2017. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 38-39, ст. 380.
32. 'Закон України Про наукову і науково-технічну діяльність від 26.11.2015 № 848-VIII', 2016. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 3, ст. 25.
33. 'Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття")', 1993. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. N 896. Доступно : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>> [Дата звернення 11 Жовтня 2018].
34. 'Закон України Про загальну середню освіту від 13.05.1999 № 651-XIV', 1999. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, № 28, ст. 230.
35. 'Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи', 2016. *Ухвалено рішенням Колегії МОН 27.10.2016*, Доступно : <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>> [Дата звернення 14 Жовтня 2018].
36. 'Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи', 2016. *Ухвалено рішенням Колегії МОН 27.10.2016*, Доступно : <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>> [Дата звернення 14 Жовтня 2018].

References:

1. 'Nova ukrayins'ka shkola: Kontseptual'ni zasady reformuvannya seredn'oyi shkoly (A New Ukrainian School: conceptual principles of reforming the secondary school)', 2016. *Ukhvaleno rishennyam Kolehiyi MON 27.10.2016*. Dostupno : <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>> [Data zvernennya 14 Zhovtnya 2018].
2. Andrushchenko, VP., 2016. 'Ideolohichni zasady suchasnoho zakonotvorennya u haluzi osvity (The ideological foundations of modern legislation in the field of education)', *Vyshcha osvita Ukrayiny*, № 1, S. 5-9.
3. Bakhrushyn, V., 2017. 'Novyy zakon pro osvitu: shcho vin nam daye (A new law on education: what does it give us)', *Ukrayins'ka pravda*. Dostupno : <<https://life.pravda.com.ua/columns/2017/07/5/225125/>> [Data zvernennya 12 Zhovtnya 2018].
4. 'Zakon Ukrayiny pro osvitu vid 23.05. 1991 № 1060 XII (The Law of Ukraine on Education of 23.05. 1991 № 1060 XII)', 1991. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR)*, № 34, st. 451.
5. 'Derzhavna natsional'na prohrama "Osvita" ("Ukrayina XXI stolittya") (The State National Program "Education" ("Ukraine XXI century"))', 1993. *Zatverdzheno postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 3 lystopada 1993 r. N 896*. Dostupno : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>> [Data zvernennya 9 Zhovtnya 2018].
6. 'Zakon Ukrayiny «Pro doshkil'nu osvitu» vid 11.07.2001 № 2628-III (The law of Ukraine "On Preschool Education" of 11.07.2001 № 2628-III)', 2001. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*, № 49, st. 259.
7. 'Natsional'na doktryna rozvytku osvity (National doctrine for the development of education)', 2002. *Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 17.04.2002 № 347/2002*. Dostupno : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>> [Data zvernennya 11 Zhovtnya 2018].
8. 'Natsional'na stratehiya rozvytku osvity v Ukrayini na period do 2021 roku (The

- national strategy for the development of education in Ukraine until 2021)', 2013. *Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 25.06.2013 № 344/2013*. Dostupno : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>> [Data zvernennya 13 Zhovtnya 2018].
9. 'Zakon Ukrainy Pro osvitu vid 05.09.2017 № 2145-19 (The Law of Ukraine on Education from 09.05.2017 № 2145-19)', 2017. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR)*, № 38-39, st. 380.
 10. 'Zakon Ukrainy pro osvitu vid 23.05. 1991 № 1060 XII (The Law of Ukraine on Education of 23.05. 1991 № 1060 XII)', 1991. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR)*, № 34, st. 451.
 11. Bereziys'ka, L., 2011. 'Reformuvannya shkil'noyi osvity v umovakh derzhavotvorennia (pochatok 90-kh rokiv XX st.) (The reforming school education in conditions of state formation (the beginning of 90-ies of XX century))', *Molod' i rynok*, №6 (77), S. 17-21.
 12. 'Derzhavna natsional'na prohrama "Osvita" ("Ukrayina XXI stolittya") (The State National Program "Education" ("Ukraine XXI century"))', 1993. *Zatverdzheno postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 lystopada 1993 r. N 896*. Dostupno : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>> [Data zvernennya 9 Zhovtnya 2018].
 13. 'Zakon Ukrainy Pro serednyu osvitu vid 13.05.1999 № 651-XIV (The Law of Ukraine On Secondary Education of May 13, 1999, № 651-XIV)', 1999. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (VVR)*, № 28, st. 230.
 14. 'Natsional'na doktryna rozvytku osvity (National doctrine for the development of education)', 2002. *Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 17.04.2002 № 347/2002*. Dostupno : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>> [Data zvernennya 11 Zhovtnya 2018].
 15. 'Nova ukrayins'ka shkola: Kontseptual'ni zasady reformuvannya seredn'oyi shkoly (A New Ukrainian School: conceptual principles of reforming the secondary school)', 2016. *Ukhvaleno rishennyam Kolehiyi MON 27.10.2016*. Dostupno : <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>> [Data zvernennya 14 Zhovtnya 2018].
 16. 'Derzhavna natsional'na prohrama "Osvita" ("Ukrayina XXI stolittya") (The State National Program "Education" ("Ukraine XXI century"))', 1993. *Zatverdzheno postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 lystopada 1993 r. N 896*. Dostupno : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>> [Data zvernennya 9 Zhovtnya 2018].
 17. 'Zakon Ukrainy Pro profesiyno-tekhnichnu osvitu (The Law of Ukraine on vocational education)', 1998. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (VVR)*, № 32, st. 215.
 18. 'Natsional'na doktryna rozvytku osvity (National doctrine for the development of education)', 2002. *Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 17.04.2002 № 347/2002*. Dostupno : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>> [Data zvernennya 11 Zhovtnya 2018].
 19. 'Zakon Ukrainy Pro osvitu vid 05.09.2017 № 2145-19 (The Law of Ukraine on Education from 09.05.2017 № 2145-19)', 2017. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR)*, № 38-39, st. 380.
 20. 'Zakon Ukrainy pro osvitu vid 23.05. 1991 № 1060 XII (The Law of Ukraine on Education of 23.05. 1991 № 1060 XII)', 1991. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR)*, № 34, st. 451.
 21. 'Derzhavna natsional'na prohrama "Osvita" ("Ukrayina XXI stolittya") (The State

- National Program "Education" ("Ukraine XXI century"))', 1993. *Zatverdzheno postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 3 lystopada 1993 r. N 896*. Dostupno : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>> [Data zvernennya 9 Zhovtnya 2018].
22. 'Derzhavna natsional'na prohrama "Osvita" ("Ukrayina XXI stolittya") (The State National Program "Education" ("Ukraine XXI century"))', 1993. *Zatverdzheno postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 3 lystopada 1993 r. N 896*. Dostupno : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>> [Data zvernennya 9 Zhovtnya 2018].
23. 'Zakon Ukrayiny Pro vyshchu osvitu vid 17 sichnya 2002 r. № 2984-III (The Law of Ukraine on Higher Education dated January 17, 2002 № 2984-III)', 2002. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny, № 20*, st. 134.
24. 'Natsional'na doktryna rozvytku osvity (National doctrine for the development of education)', 2002. *Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 17.04.2002 № 347/2002*. Dostupno : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>> [Data zvernennya 11 Zhovtnya 2018].
25. 'Zakon Ukrayiny Pro vyshchu osvitu vid 1 lypnya 2014 № 1556 XVIII (The Law of Ukraine on Higher Education dated July 1, 2014 № 1556 XVIII)', 2014. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), № 37-38*, st. 2004.
26. 'Zakon Ukrayiny Pro osvitu vid 05.09.2017 № 2145-19 (The Law of Ukraine on Education from 09.05.2017 № 2145-19)', 2017. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), № 38-39*, st. 380.
27. 'Zakon Ukrayiny pro osvitu vid 23.05. 1991 № 1060 XII (The Law of Ukraine on Education of 23.05. 1991 № 1060 XII)', 1991. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), № 34*, st. 451.
28. 'Derzhavna natsional'na prohrama "Osvita" ("Ukrayina XXI stolittya") (The State National Program "Education" ("Ukraine XXI century"))', 1993. *Zatverdzheno postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 3 lystopada 1993 r. N 896*. Dostupno : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>> [Data zvernennya 9 Zhovtnya 2018].
29. 'Derzhavna natsional'na prohrama "Osvita" ("Ukrayina XXI stolittya") (The State National Program "Education" ("Ukraine XXI century"))', 1993. *Zatverdzheno postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 3 lystopada 1993 r. N 896*. Dostupno : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>> [Data zvernennya 9 Zhovtnya 2018].
30. 'Zakon Ukrayiny Pro osvitu vid 05.09.2017 № 2145-19 (The Law of Ukraine on Education from 09.05.2017 № 2145-19)', 2017. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), № 38-39*, st. 380.
31. 'Zakon Ukrayiny Pro osvitu vid 05.09.2017 № 2145-19 (The Law of Ukraine on Education from 09.05.2017 № 2145-19)', 2017. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), № 38-39*, st. 380.
32. 'Zakon Ukrayiny Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diyal'nist' vid 26.11.2015 № 848-VIII (The Law of Ukraine On Scientific and Scientific-Technical Activity dated November 26, 2015, № 848-VIII)', 2016. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), № 3*, st. 25.
33. 'Derzhavna natsional'na prohrama "Osvita" ("Ukrayina XXI stolittya") (The State National Program "Education" ("Ukraine XXI century"))', 1993. *Zatverdzheno postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 3 lystopada 1993 r. N 896*. Dostupno : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>> [Data zvernennya 9 Zhovtnya 2018].

34. 'Zakon Ukrayiny Pro zahal'nu serednyu osvitu vid 13.05.1999 № 651-XIV (The Law of Ukraine On General Secondary Education dated May 13, 1999, № 651-XIV)', 1999. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*, № 28, st. 230.
35. 'Nova ukrayins'ka shkola: Kontseptual'ni zasady reformuvannya seredn'oyi shkoly (A New Ukrainian School: conceptual principles of reforming the secondary school)', 2016. *Ukhvaleno rishennyam Kolehiyi MON 27.10.2016*. Dostupno : <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>> [Data zvernennya 14 Zhovtnya 2018].
36. 'Nova ukrayins'ka shkola: Kontseptual'ni zasady reformuvannya seredn'oyi shkoly (A New Ukrainian School: conceptual principles of reforming the secondary school)', 2016. *Ukhvaleno rishennyam Kolehiyi MON 27.10.2016*. Dostupno : <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>> [Data zvernennya 14 Zhovtnya 2018].

Відомості про авторів**Воронкова В.Г.**

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій та управління проектами Запорізької державної інженерної академії (Запоріжжя, Україна)

E-mail: valentinaavoronkova236@gmail.com

ORCID : 0000-0003-4361-1701

Дергачов Є.В.

кандидат філософських наук, викладач кафедри теорії та практики управління факультету соціології і права Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського” (Київ, Україна)

E-mail: evgeniydergachev.lawyer@gmail.com

ORCID : 0000-0001-7238-2595

Жукова Г.В.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методик та технологій дошкільної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)

E-mail : galinazh1299@gmail.com

ORCID : 0000-0002-1248-4669

Кивлюк О.П.

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри методології науки та міжнародної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)

E-mail : ranyolga@ukr.net

ORCID : 0000-0002-7900-9299

Нікітенко В. О.

кандидат філософських наук, доцент кафедри іноземних мов та лінгвістичних комунікацій Запорізької державної інженерної академії (Запоріжжя, Україна)

E-mail: vitalina2006@ukr.net

ORCID : 0000-0001-9588-7836

Свириденко Д.Б.

доктор філософських наук, доцент, професор кафедри методології науки та міжнародної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)

E-mail : denis_sviridenko@ukr.net

ORCID : 0000-0001-6126-1747

- Сімакова Н.М.** здобувач кафедри соціальної філософії, філософії освіти і освітньої політики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
E-mail : tanya-art@ukr.net
ORCID : 0000-0003-3100-5544
- Субботін В.М.** директор Державного підприємства “Головний навчально-методичний центр Держпраці”, здобувач Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
E-mail : subbotinv@ukr.net
- Терещиць С.О.** доктор філософських наук, доцент, професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти і освітньої політики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)
E-mail : som_org@ukr.net
ORCID : 0000-0001-5506-0914
- Якимчук О.І.** кандидат філософських наук, старший викладач кафедри соціальної філософії, філософії освіти і освітньої політики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
E-mail : zhizhkot@gmail.com
ORCID : 0000-0003-2358-5622
- Яценко О.Д.** кандидат філософських наук, доцент кафедри методології науки та міжнародної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
E-mail : yatsenkood@i.ua
ORCID : 0000-0003-0584-933X

Authors***Dergachev Evgeniy***

PhD in Philosophy, Senior Lecturer, Department of Theory and Practice of Management, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" (Kyiv, Ukraine)

E-mail : *evgeniydergachev.lawyer@gmail.com*

ORCID : *0000-0001-7238-2595*

Zhukova Galina

PhD in Pedagogy, Senior Lecturer, Department of Methodology and Technology of Preschool Education, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

E-mail : *galinazh1299@gmail.com*

ORCID : *0000-0002-1248-4669*

Kyvliuk Olga

Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the Department of Methodology of Science and International Education, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

E-mail : *panyolga@ukr.net*

ORCID : *0000-0002-7900-9299*

Nikitenko Vitalina

PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Foreign Languages and Linguistic Communication, Zaporizhzhya State Engineering Academy (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: *vitalina2006@ukr.net*

ORCID : *0000-0001-9588-7836*

Simakova Nataliya

Postgraduate, Department of Social Philosophy, Philosophy of Education and Educational Policy, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

E-mail : *tanya-art@ukr.net*

ORCID : *0000-0003-3100-5544*

Svyrydenko Denys

Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Department of Methodology of Science and International Education, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

E-mail : *denis_sviridenko@ukr.net*

ORCID : *0000-0001-6126-1747*

Subbotin Viatcheslav

Director State Enterprise "Main Educational and Instructional Center Under State Service of Ukraine for Labor", Postgraduate, National

*Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine)
E-mail : subbotinv@ukr.net*

Terepyshchyi Serhii

*Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Department of Social Philosophy, Philosophy of Education and Educational Policy, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)
E-mail : som_org@ukr.net
ORCID : 0000-0001-5506-0914*

Voronkova Valentina

*Doctor of Sciences Philosophy, Professor, Head of the Department of Management of organizations and project management Zaporizhzhia State Engineering Academy (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail : valentinavoronkova236@gmail.com
ORCID : 0000-0003-4361-1701*

Yakymchuk Oksana

*Doctor of Philosophy, Senior Lecturer, Department of Social Philosophy, Philosophy of Education and Educational Policy, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)
E-mail : zhizhkot@gmail.com
ORCID : 0000-0003-2358-5622*

Yatsenko Olena

*PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Methodology of Science and International Education, National Pedagogical Dragomanov University (Kiev, Ukraine)
E-mail: yatsenkood@i.ua
ORCID: 0000-0003-0584-933X*

**ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ РУКОПISY ДО НАУКОВОГО
ВИДАННЯ “ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ”**

1. Мова написання рукопису статті: українська, російська, англійська, німецька, французька, польська.
2. Рукопис статті подається до редакції у формі: файлу рукопису, який надсилається на електронну адресу редакції **ediscourse@ukr.net** у форматі **“Автор- Назвастатті.doc”**.
3. Рукопис статті, підписаний авторами, супроводжується:
 - **зовнішньою рецензією** (для авторів без вченого ступеня) із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), завіреною печаткою;
 - якщо рукопис публікується іноземною мовою, **стаття супроводжується перекладом** завіреним фахівцем з іноземної мови (бюро перекладів, або викладачем ЗВО іноземної мови);
 - **розширеною анотацією** (двома мовами, одна з яких англійська) в залежності від мови написання рукопису статті (додаток 2);
 - **відомостями про автора (авторів)** (додатку 1).
4. Рукопис статті не має містити заборонених до друку матеріалів, оскільки журнал є відкритим джерелом інформації. Авторський текст не має бути опублікованим раніше та не бути перекладом раніше опублікованої статті. За зміст статті та інформаційне наповнення несе відповідальність автор (автори) статті та рецензенти.
5. Форма подання статті:
 - обсяг рукопису – 20-24 тис. знаків (як виняток, не більше 40 тис. знаків), включаючи рисунки та таблиці;
 - кількість співавторів – не більше чотирьох, як виняток до п’яти;
 - стаття повинна бути підготовлена за допомогою **редактора Microsoft Word for Windows®** (версії 97, 2000, XP, 2003, 2007) або сумісного редактора;
 - рукопис повинен мати наскрізну нумерацію сторінок із вільним розміщенням нумерації в листі;
 - **формат аркуша** – А4 (210×297), орієнтація сторінки – **“книжна”**; поля: **ліворуч** – 2,5 см; **праворуч** – 2 см; **зверху** – 2 см; **знизу** – 2 см; **інтервал між рядками** – 1,5 пт.; інтервал між абзацами **“до”, “після”** – 0 пт; відступи **“праворуч”, “ліворуч”** – 0 пт; відступ першої строчки – 1,27 см;
 - рисунки, фотографії, графіки слід **вставляти** в текст статті **як об’єкт**. Положення об’єкта – **“в тексті”**;
 - рисунки, створені у вбудованому у *Microsoft Word* редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об’єкти;
 - рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше посилання в тексті.
 - Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою:
 - **індекс УДК** у верхньому лівому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.);
 - **ініціали та прізвища авторів** у верхньому правому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.). Порядок подання: **ім’я, по батькові, прізвище**;
 - **науковий ступінь, вчене звання** (Time New Roman, 12 пт.);
 - **електронна пошта автора**;
 - **порожній рядок**;

- **назва статті** – великими літерами, по центру, українською (або регіональною мовою) та англійською мовами (Time New Roman, 14 пт., **жирний**). Назва статті
 - подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;
 - *порожній рядок*;
 - **анотація** (Time New Roman, 12 пт., *курсив*) (додаток 2);
 - *порожній рядок*;
 - **ключові слова** (3-10 слів) українською, або регіональною мовою та англійською мовами (Time New Roman, 12 пт., *курсив*);
 - **Основний текст статті повинен містити наступні рубрики:**
 - **актуальність теми** (Time New Roman, 14 пт.);
 - **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями (Time New Roman, 14 пт.);
 - **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття (Time New Roman, 14 пт.);
 - **постановка завдання** (Time New Roman, 14 пт.);
 - **виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів (Time New Roman, 14 пт.);
 - **висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок** у даному напрямку (Time New Roman, 14 пт.).
 - *порожній рядок*;
 - **Список використаних джерел** (Time New Roman, 12 пт., **жирний**, по центру)
 - **References** (Time New Roman, 12 пт., **жирний**, по центру);
 - **надійшла** стаття до редакції у нижньому правому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.) у форматі (ДД.ММ.РРРР);
 - **бібліографічний опис для цитування** (Time New Roman, 12 пт.) (додаток 3).
1. **Літературні джерела**, що цитуються, повинні бути пронумеровані. Посилання на джерело подається у квадратних дужках, наприклад: "... відомо з [4]. ..." або "... розглянуто у [4, с. 203] ...". Список літератури наводиться наприкінці статті у алфавітному порядку на мові оригіналу, відповідно до **Harvard Referencing style** (гуманітарні науки та суспільні науки) – (http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/16051/22/Harvard_Referencing_style.PDF).
 2. Список літератури транслітерується латинськими літерами (**References**). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у дужках.
 3. Автор (автори) може бути ознайомлений з коректурою статті. Зміна верстки автором, за виключенням виправлення помилок, не допускається. Виправлену та підписану коректуру слід повернути до редакції протягом двох днів після її отримання.
 4. Рішення про можливість публікації статті приймає редколегія та незалежні рецензенти.
 5. Робота, що не відповідає вищезазначеним вимогам, буде повернена відповідальним секретарем редколегії.

Додаток 1

Відомості про автора (авторів)

	Українською мовою	Англійською мовою
Прізвище, ім'я, по батькові		
Науковий ступінь		
Учене звання		
Посада		
Кафедра		
Місце роботи (вищий навчальний заклад, кафедра без скорочень)		
Сфера наукових інтересів		
Джерело фінансування, напр., "Виконано за грантом назва, №..., НДР №..." або інше.		
Адреса надсилання видання		
Електронна адреса		
Номер мобільного телефону		
ID (у системі наукової ідентифікації)	Якщо є, або ж зареєструватися	
- ORCID (http://orcid.org/)	Обов'язково	
Назва статті		

Додаток 2

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ АНОТАЦІЇ

Актуальність теми дослідження.
Постановка проблеми.
Аналіз останніх досліджень і публікацій.
Постановка завдання. Виклад основного матеріалу. Висновки.
Ключові слова:

Urgency of the research.
Target setting.
Actual scientific researches and issues analysis.
The research objective.
The statement of basic materials.
Conclusions.
Keywords:

Додаток 3

Бібліографічний опис для цитування:

Петренко, ТГ & Бойко, ВВ 2017, 'Вплив соціуму на девіантну поведінку дітей та молоді', *Освітній дискурс : збірник наукових праць*, № 1 (1). с. 15-21.

Наукове видання

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

Випуск 8 (9-10) : філософські науки, 2018

Scientific edition

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

Volume 8 (9-10) : philosophical sciences, 2018

Шеф-редактор: В. П. Андрущенко
Головний редактор: О. П. Кивлюк
Відповідальний редактор: І. О. Мордоус

Співзасновники:
ПП "Видавництво "Гілея"
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

Підписано до друку 21 жовтня 2018 р.
Формат 60х84/8. Ум.друк.арк. 7,5. Наклад 300 пр. Зам. № 2

Друк:
ФОП Корзун Д.Ю.
21027, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
тел.: (0432) 69-67-69, 603-000
(096) 97-30-934, (093) 89-13-852
e-mail: tvory2009@gmail.com
<http://www.tvoru.com.ua>